

ก็เหมือนกับจิตที่เป็นไปในส่วนเบื้องต้น
(แห่งอัปปนา).

อิทธิวิธญาณ.

อิทธิวิธญาณ จบ.

๑๐๕๘. ทิพฺพโสถมิตฺตํ ตตฺถ
ภาเวตฺตพฺพํ กถํ สึยา
อภิญญาปาทกฺขณานํ
สมาปชฺช ตโต ปุณ.

๑๐๕๙. วุฏฺฐาย ปริกมฺเมน
กามาวจรเจตฺสา
สทฺโท อวชฺชิตฺตพฺโพว
มหนฺโต สุขุโมปิ จ.

๑๐๖๐. คฺสเสวํ ปน สทฺทสฺส
นิมิตฺตํ มนสิ กุพฺพโต
ทิพฺพโสถํ อิทานิสฺส^๑
อุปฺปชฺชิสฺสสฺติ ตํ อิติ.

๑๐๕๘-๕๙. ถาไมว่า ในอภิญญาเหล่านั้น
พระโยคีจะพึงเจริญทิพโสถนได้อย่าง-
ไร เฉลยว่า พึงเข้าฌานที่เป็นบาท
แห่งอภิญญา แล้วออกจากฌานนั้นอีก
แล้วพึงนึกถึงเสียง หึ่งดัง หึ่งค่อย-
นั้นเทียว ด้วยกามาวจรจิตที่เป็น
ปริกรรม.

๑๐๖๐-๖๓. ก็เมื่อพระโยคินั้นกระทำนิมิตแห่ง
เสียง(อาการที่หยาบหรือละเอียดแห่ง
เสียง)ไว้ในใจอยู่ ต่อจากนั้นเมื่อ
มโนทวาราวชชนจิตเกิดขึ้น กระทำ

^๑ ฉ. ทิพฺพโสถมิตทานิสฺส.

๑๐๖๑. สหเสวณณตรี สหัท
 กตฺวา อารมณณํ ตโต
 อูปฺชชิตฺวา นิรุทฺเธ ตู
 มโนทวาราวชฺชเน ปน.
๑๐๖๒. ชวนานิ หิ ชายนฺเต
 ตสฺส จตฺตาริ ปญฺจ วา
 ปุริมาเนตฺถ จิตฺเตสฺ
 ตฺถิ จตฺตาริ วา ปน.
๑๐๖๓. ปริกมฺโมปจารานู-
 โลมโคตรฎนามกา
 จตฺตถิ ปญฺจมนํ วาปี
 อปฺปนาจิตฺตมรีตํ.
๑๐๖๔. สหชาตํ ตู ยํ ฌานํ
 อปฺปนามานเสน หิ
 ตํ ฌานํ ทิพฺพโสตนฺติ
 วทฺนฺติ สุตฺโตวิทา^๑

เสียงอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดา
 เสียงทั้งหลายให้เป็นอารมณ์ ในขณะที่
 จะฟังกล่าวได้ว่า ทิพโสตนนั้นจักเกิดขึ้น
 ในบัดนี้ละ ดังนี้แล้วดับไปอีก ชวนจิต
 ึ่งหลาย ๔ หรือ ๕ ขณะ ย่อมเกิดขึ้น
 แก่พระโยคีนัน ในบรรดาจิตเหล่านั้น
 ชวนจิต ๓ หรือ ๔ ขณะข้างต้น เป็น
 ชวนจิตที่มีชื่อว่าปริกรรม อูปจาระ
 อนุโลม และโคตรฎ ชวนจิตขณะที่ ๔
 หรือแม้ที่ ๕ ท่านกล่าวว่าเป็นอัปฺปนา-
 จิต.

๑๐๖๔. ก็ญาณใดที่เกิดขึ้น พร้อมกับอัปฺปนาจิต...
 บัดนี้ผู้ฉลาดในธรรมที่ได้สดับทั้งหลาย
 เรียกญาณนั้นว่า ทิพโสต.

^๑ ก. สุตตโกวิทา.

๑๐๖๕. ฌามชาตํ กโรรุตเทน

ฌามนุคํ^๑ เตน โยกินา

"เอตถุณฺตรคคํ สหุทํ

สุณามิ"^๑ติ จ เจตสา.

๑๐๖๖. องคุลํ ทวุงคุลํ ภิชฺชโย

วิทฺตติ รตนํ ตถา

คาโม เทโส ตโต ยาว

จกฺกวาฟา ตโต ปรี.

๑๐๖๗. อิจฺจเววํ ตุ ปริจฺฉิซฺซ

วทุเชตฺตพฺพํ ยถากฺกมํ

เอโส อธิคตาทิณฺโณ

ปาทการมฺมณฺณ ตุ.

๑๐๖๘. สฺมุจฺจกาสะคเต สหุเท

สพฺเพ ปน สุณาทิ โส

สุณฺโต ปาฏิเยกฺกมฺปิ

สลลฺกฺกเชตฺถํ ปโทติ โส.

วิทฺตโสตฺตณฺณํ.

๑๐๖๕-๖๘. อันพระโยคีนั้นผู้ทำญาณนั้น ให้

เกิดกำลัง คิดว่า "เราจะฟังเสียง

ที่เป็นไปในระหว่างนี้" ดังนี้ แล้วก็ฟัง

กำหนดไว้ด้วยใจ ขยายไปตามลำดับ

อย่างนี้ คือองคุลีเดียว ๒ องคุลี

ยิ่งขึ้นไปเป็นคืบหนึ่ง ศอกหนึ่ง ละแวก

บ้านหนึ่ง ประเทศหนึ่ง ต่อจากนั้นไป

ก็ทราบเท่าจักรวาลหนึ่ง (หรือ)ยิ่ง-

กว่านั้น พระโยคีผู้บรรลุภูมิต่างนั้น

ย่อมฟังเสียงทั้งหลายทั้งปวง ที่เป็นไป

ในโอกาส ที่อารมณ์แห่งฌานที่เป็นบาท

(ซึ่งเป็นปฏิภาณนิมิต) กระทบแล้วได้

พระโยคีนั้นฟังอยู่ ก็ย่อมสามารถ

กำหนดเสียง แม้แต่ละเสียงได้.

วิทฺตโสตฺตณฺณ จย.

^๑ ฉ. ตี ฌาณ.

พ.อ.ชราวุธ เขมะโยธิน

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๐๖๘. กณิ ปนุบุปาเทคพหิ

เจโตปริยमानสิ

ทิพพจกขุวเสเนว

อิทัง ฌานัง ปนิชฺชุตติ.

๑๐๖๘. ถาโมว่า พระโยคีจะพึงทำเจโต-

ปริยमानสะ (ญาณมีในจิตที่กำหนดรู้จิต)

ให้เกิดขึ้นได้อย่างไร เฉลยว่า ก็ญาณ

นี้ย่อมสำเร็จได้ ด้วยสามารถแห่ง

ทิพจกขุณัน เทียว.

๑๐๗๐. อาโลกิ ปน วฑฺฒเตจฺจวา

ตสฺมา ทิพฺเพน จกฺขุณา

ทหฺมึ ปน นิสฺสาย

วตฺตมานันฺ ตุ โลหิตฺ.

๑๐๗๐-๗๒. เพราะฉะนั้น ภิกษุพึงขยาย

อาโลกกสิณ ตรวจดู(สีของ)โลหิตที่

อาศัยหัวใจ เป็นไปอยู่ด้วยทิพจกขุ ก็

พึงมีอันได้รู้จิตของบุคคลอื่น โลหิตใน

จิตที่ประกอบด้วยโสมนัสพึงมีสีแดง ใน

จิตที่ประกอบด้วยโหมนัสพึงมีสีดำ ใน

จิตที่เป็นไปพร้อมกับอุเบกขา พึงมีสี

เปรียบได้คือน้ำมันงา.

๑๐๗๑. ทิสฺสุวา ปรสฺส วิณฺเณยฺย

โทติ จิตฺตํ ตุ ภิกฺขุณา

โสมนสฺสยฺเต จิตฺเต

โลหิตํ โลหิตํ สียา.

๑๐๗๒. โทมนสฺสยฺเต จิตฺเต

วตฺตมาเน ตุ กภาพิ

อุเบกฺขาสหิตฺเต จิตฺเต

ทิลเตลูบมํ สียา.

พ.อ.ชราวุธ เขมะโยธิน
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๐๑๓. ตสุมา ปรสฺส สฺตฺตฺสฺส
 ทิสฺวา ทฺยโลหิตํ
 เจโตปริยณานิ ตํ
 กาทพฺพํ ฅามตํ คตํ.

๑๐๑๔. เอวํ ฅามคเต ตสุมี
 ยถานุกฺกมโต ฆน
 จิตฺตเมว วิชานาติ
 วินา โลหิตทสฺสนํ.

๑๐๑๕. กามาวจรจิตฺตณฺจ
 รูปรูเปสฺส มานสี
 สพฺพเมว วิชานาติ
 สรคาทาปิประเภทํ.

เจโตปริยณานิ.

๑๐๑๓. เพราะฉะนั้น พระโยคีเห็น(สีของ)
 โลหิต ในหัวใจของสัตว์อื่นแล้ว ก็พึง
 ทำเจโตปริยญาณนั้น ให้ถึงความ-
 มีกำลัง.

๑๐๑๔. ก็เมื่อเจโตปริยญาณนั้น มีอันได้ถึง
 ความมีกำลังไปตามลำดับ อย่างนี้แล้ว
 พระโยคีละเว้นการตรวจดู (สีของ)
 โลหิตเสีย ก็ย่อมรู้จิตได้ทีเดียว.

๑๐๑๕. พระโยคีย่อมรู้กามาวจรจิต รูปรู-
 วจรจิต และอรูปรูวจรจิตซึ่งมีประเภท
 เป็นจิตที่มีรากะเป็นต้น ได้ทุกอย่าง
 เลยทีเดียว.

เจโตปริยญาณ จบ.

๑๐๑๖. บุปผะเพนิวาสนาณ
 กตตพพา ตทนุสฺสตี
 ตํ สมฺปาเทตฺตาเม
 อาทิกมฺมิภิกฺขุณา
 ฌานานิ ปน จตฺตารี
 สมฺปาชฺชานูปฺพุโต.

๑๐๑๗. อภินฺวาปาทกฺขณานา
 วุฏฺฐาย ทิ ตโต ปุ
 ภิภฺขุณา วชฺชิตพฺพา
 นิสฺชชา สพฺพปจฺจมา.

๑๐๑๘. ตโต ปญฺติ สพฺพมฺภี
 ปฏฺโธมกฺกมา ปน
 สพฺพมาวชฺชิตพฺพิ ตํ
 ทิวเส รตฺตยํ กถิ.

๑๐๑๙. ปฏฺโธมกฺกเมเนว
 ทฺติเย ตตฺติเยปิ จ
 ทิวเส ปกฺขมาเสสฺ
 ตถา สิวจฺจเรสฺปิ.

๑๐๑๖-๑๗. พระโยคี พึงทำการตามระลึกถึง
 ชั้นที่ เคยอยู่ในภพก่อนนั้น ด้วยบุพเพ-
 นิวาสนาสติญาณเกิด อันภิกษุผู้เป็น
 อาทิกมมิภะ (เริ่มบำเพ็ญ) ผู้ใคร่ทำ
 บุปผะเพนิวาสนาสติญาณนั้น ให้สำเร็จ
 เข้าฌาน ๔ ตามลำดับ ออกจากฌาน
 ที่เป็นบาทแห่งอภินฺวานั้นอีกครั้ง แล้ว
 ภิกษุก็พึงนึกถึงการนั่งครั้งหลังสุด แห่ง
 อิริยาบถหึ่งปวง.

๑๐๑๘. พึงนึกถึงกิจทั้งหมด ย้อนลำดับไปจับ
 ตั้งแต่การนั่งครั้งหลังสุด แห่งอิริยาบถ
 หึ่งปวงนั้น คือกิจทั้งหมดที่ได้ทำในตอน
 กลางวัน ในตอนกลางคืนนั้น.

๑๐๑๙-๒๐. อันภิกษุนั้น พึงนึกถึงกิจที่ได้ทำไว้
 ในวันที่ ๒ และแม้ในวันที่ ๓ ในปักษ์
 ในเดือน แม้ในปีทั้งหลายจนกระทั่ง
 ถึงคราวปฏิสนธิในภพนี้ และนามรูป

อภิมเมเวทวาร. บ. ท. ๒๑๗

ร.ศ. ๒๓๖๕ รัตน ปภาวสิทธิ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๐๘๐. ยาว อสุมี ภเว สุนธิ
 ทาว เตน จ ภิกขุณา
 กตมาวชชิตัพพี ตํ
 ปุริมสมิ ภเวปี จ.

๑๐๘๑. จตฺติกฺขณฺเปี นินฺทิตฺตํ
 นามรูปญจ สาธุกํ
 เอวมาวชชิตฺเต ตสมิ
 นามรูปเป ยทา ปน.

๑๐๘๒. ตเววารมฺมณํ กตฺวา
 นามรูปํ จตฺติกฺขณฺเ
 มโนทฺวาเร มนฺกุกาโร
 อุปฺปชฺชติ ตทา ปน.

๑๐๘๓. อวชฺชเน นินฺทิตฺตสมิ
 ตเววารมฺมณํ ปน
 กตฺวา ชวนจิตฺตานิ
 โทษติ จตฺตาริ ปณฺจ วา
 ปุพฺเพ วุตฺตนเยเนว
 เสสํ เณยฺยํ วิภาวินา.

ที่ยังเกิดแม้ในจิตขณะ แม้ในภพก่อนได้
 ด้วยดี โดยการย้อนลำดับไปนั้นแหละ
 ก็เมื่อนี้ถึงนามรูปนั้นอยู่อย่างนี้ ใน
 เวลาใด ในเวลานั้น มนสิการจิตทาง
 มโนทวารย่อมเกิดขึ้นกระทำนามรูปใน
 จิตขณะนั้นนั้นแหละให้เป็นอารมณ์.

๑๐๘๓. เมื่ออวชชนจิตดับไปแล้ว ย่อมเกิด
 ชวนจิต ๔ หรือ ๕ ขณะกระทำนามรูป
 ในจิตขณะนั้นนั้นแหละ ให้เป็นอารมณ์
 บัดจิตผู้มีปกติเจริญปัญญา ฟังทราบคำ
 ที่เหลือ ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วใน
 ตอนต้นเกิด.

ร.ศ. ๓๑๖๖ รัชต์ ปภาวสิทธิ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๐๘๔. ปริกมฺมาทินามานี

ปริมานี ภวนฺติ ตู
ปจฺฉิมิ อปฺปนาจิตฺตํ
รูปาวจริกํ ภเว.

๑๐๘๔. ชวนจิตทั้งหลายขณะก่อน ๆ ย่อมเป็น

ชวนจิต ที่มีชื่อว่าปริกรรมเป็นต้น
ชวนจิตขณะสุดท้าย ฟังเป็นอัปนาจิต
ฝ่ายรูปาวจร.

๑๐๘๕. เทน จิตฺเตน ยํ ฉานํ

สียฺตฺตํ เทน ยา ปน
สียฺตฺตา สติ สา ปุพฺเพ-
นิवासานุสฺสตีริตา.

ปุพเพนิवासานุสฺสตีฉานํ.

๑๐๘๕. ญาณใดประกอบพร้อมกับจิตดวงนั้น สติ

ใดประกอบพร้อมกับญาณนั้น พระผู้มี
พระภาคตรัสเรียกสตินั้นว่า ปุพเพ-
นิवासานุสฺสตี.

ปุพเพนิवासานุสฺสตีญาณ จป.

๑๐๘๖. รูปี ปสฺสตีตุกาเมน

ภิกฺขุณา ทิพฺพจฺกขุณา
กสิณารมฺมณํ ฉานํ
อภินฺวาปาทกํ ปน.

๑๐๘๖. อภินิหารกฺขมํ กิตฺวา

เตโชกสิณเมว วา

๑๐๘๖-๘๗. ส่วนภิกษุผู้ต้องการจะเห็นรูปด้วย-

ทิพจักขุ ฟังกระทำฌานที่เป็นบาทแห่ง
อภิธานศัพท์ ซึ่งมีกสิณเป็นอารมณ์ ให้เป็น
ของควรแก่การน้อมไป (เฉพาะหน้า
ต่อทิพจักขุญาณ) แล้วทำเตโชกสิณ
นั้นเทียบ หรือแม้โอทาทกสิณ หรือแม้

๑ วิสฺสุทฺธิมกฺก. ๒/๒๗๘.

ร.ศ.ณัฐรัตน์ ปภาวสิทธิ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๐๙๒. ปริภมฺมสุสฺส วาโร หิ
 อติภุมฺมตี ทาวเท
 อาโลโกปิ^๑ ตโต ทสฺส
 ชิบฺปนฺนทรธายตี.
 ๑๐๙๓. ทสฺมี อนฺตรหิตฺเต รูป-
 กตฺตมฺปิ จ น หิสฺสตี
 เตนนถ ปาทกฺขณานิ
 ปวีสิตฺวา ตโต ปฺน.
 ๑๐๙๔. ภูฏฺสาเย ปน อาโลโก
 ผริตฺตพฺโพว ภิกฺขุณา
 เอวํ อนุกฺกเมเนว
 อาโลโก ถามวา ลียา.

เป็นอุปจารณาน) จะก้าวล่วงไปก่อน
 ที่เดียว เพราะเหตุนั้น แม้แสงสว่าง
 ก็จะเลื่อนหายไปจับปล้นแก่เธอ และ
 เมื่อแสงสว่างนั้นเลื่อนหายไป แม้รูป
 ก็จะไม่ปรากฏ ลำดับนั้น ภิกษุนั้น
 ต้องเข้าณานที่เป็นบาท ออกจาก
 ณานนั้นอีก(อย่างนั้นบ่อย ๆ) แล้วก็แผ่
 แสงสว่างไป แสงสว่างจะพึงมีกำลัง
 ไปตามลำดับได้โดยอาการอย่างนี้.

๑๐๙๕. "อาโลโก เขตฺถ หิ"ติ
 ยตฺตกํ ฐานเมว โส
 ปริจฺฉินฺนหตี ตตฺถเอว
 อาโลโก ปน ตัญฺจตี.

๑๐๙๕. พระโยคินั้น กำหนดสถานที่เท่าใดไว้
 ว่า "ขอแสงสว่าง จงมีอยู่ในที่ที่ได้
 กำหนดไว้นี้เถิด" ดังนี้ แสงสว่าง
 ก็ย่อมตั้งอยู่ในสถานที่ที่กำหนดไว้
 นั้นแหละ.

^๑ ก. จ.

คุณปัญญา-คุณวิจิตราน้ำเพชร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธานศัพท์ ม.ท. ๒๒

๑๐๙๖. ทิวสมปิ นิสิตฺวา

ปสฺสโต โทติ หสฺสนิ

ติฏฺฐกาย คโต มคฺคิ

ปุริเสตฺถ^๑ นิสฺสนิ.

๑๐๙๖. เมื่อนั่งคู้ยู่แต่ตลอดทั้งวัน ก็ยอม

มีการเห็น(รูป)อยู่ได้ เรื่องบุรุษผู้มี

ศบเพลิงหญาเดินทาง ย่อมเป็น

อุทาหรณ์ในความซนได้.

๑๐๙๗. อุปาทนกฺกโมปิสฺส

ตฺตรายํ ทิทฺพจฺจุโน

วุตฺตบฺปการุรูปิ ตํ

กตฺวา อารมฺมณํ ปน.

๑๐๙๘. มโนทฺวาเร มนฺกาทฺเร

ชาเต ยานิ ตทฺเว จ

รูปมารมฺมณํ กตฺวา

ชายนฺติ ชวนานิ ทิ.

๑๐๙๙. กามาวจรจิตฺตานิ

ตานิ จตฺตาริ ปณฺจ วา

เพฺหฺจฺจา วุตฺตฺนเยเนว

^๒เสสฺสา เณฺยยยา วิภาวินา^๒

๑๐๙๗-๙๘. ในข้อนี้ มีลำดับแห่งการที่พระ-

โยคินั้น ทำพิพจน์ให้เกิดขึ้นดังต่อไปนี้

คือ เมื่อมนสิการจิตทางมโนทวาร

เกิดขึ้นแล้ว กระทำรูปมีประการดัง-

กล่าวแล้วนั้นให้เป็นอารมณ์ ชวนจิต

ทั้งหลายเหล่าใดย่อมเกิดขึ้น กระทำ

รูปนั้นแหละให้เป็นอารมณ์ ชวนจิต

เหล่านั้น ๔ หรือ ๕ ขณะ เป็น

กามาวจรจิต คำพูดที่เหลือ บัณฑิตผู้มี

ปกติเจริญปัญญา พึงทราบตามนัยที่

ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว ในบทหลังนั้น-

เพียว.

^๑ ก. ปุริโส ต.

^{๒-๒} ฉ. เสสฺ เณฺยย วิภาวินา.

๑๑๐๐. อตุลสารกจิตฺ ตํ
 จตุตฺตชฺฌานิกํ มตํ
 ตํจิตฺตสํยุตํ ฌาณํ
 ทิพฺพจกฺขุขุติ วุจฺจติ.

๑๑๐๑. อนาคตํสวณสฺส
 ยถากมฺมุขสฺส จ
 ปริกมฺมํ วิสึ นตฺถิ
 อชฺฌนฺติ ทิพฺพจกฺขุณา.

๑๑๐๒. จุตฺตปฺปาทฌานฺนํ
 ทิพฺพจกฺขุขุติ วา ปน
 อตุลโต เอกเมเวหํ
 พยฺยชฺเชน ปน นานตา.
 ทิพฺพจกฺขุฌาณํ.

๑๑๐๐-๐๑. กิจิตที่ให้สำเร็จความต้องการ (คือ
 การเห็นรูป) นั้น ท่านกล่าวว่า เป็นจิต
 ที่ประกอบด้วยจตุตตฌาน ฌานที่
 ประกอบกับจิตนั้น ท่านเรียกว่าทิพ-
 จักขุ อนาคตังสวณและยถากัมมุข-
 ฌาน ไม่มีบริกรรมต่างหาก ฌานทั้ง ๒
 นั้น ย่อมสำเร็จได้ด้วยทิพจักขุ.

๑๑๐๒. ก็คำว่าจุตฺตปฺปาทฌาน (ฌานรู้การจติ
 และอุบัตติ) ก็คือ คำว่า ทิพจักขุ ก็คือ
 นี้ว่าโดยยรรธ (โดยสภาวะ) ก็เป็น
 อันเดียวกัน มีความแตกต่างกันก็ใน
 เพราะพยัญชนะ (ชื่อ) เท่านั้น.
 ทิพจักขุฌาน จบ.

๑๑๐๓. โยธ สุธาติ กโรติ จ จิตฺเต
 ฌณฺณมิมิ^๑ ปรมํ ปน ภิกฺขุ
 โส อภิธมฺมมหฺณฺณวปาริ
 ยาทิ อเนน ตเรน ตริตฺวา.

อติ อภิธมฺมาตารอ อภินฺธานิทฺเตโส นาม
 โสฬสโม ปริจฺเจโท.

๑๑๐๓. ภิกษุรูปใดในพระศาสนานี้ ได้ฟัง
 ปกรณ์ที่หยอดเยี่ยมนี้ และกระทำไว้ใน
 ในจิต ภิกษุรูปนั้นย่อมมิใช่ปกรณ์นี้ เป็น
 พวงแพชามห้วงน้ำใหญ่ คือพระ-
 อภิธรรมนิฏุกไปได้.

ปริจเจทที่ ๑๖ ชื่อว่าอภิญฺญาณิทเทศ
 ในปกรณ์อภิธมฺมาตาร จบแล้ว
 ด้วยประการฉะนี้.

^๑ ฉ. ฌณฺณมิมิ.

๑๗. สตุตรสมปริจเฉท

อภิถณวารมมณินิทเทศ

๑๑๐๔. อนาคตังสญาณฎ^๑
ยถากมมุปคณปิ จ
ปณจ อิทฐิวิธาทีนิ
สตุตทานิถณา อิม่า ปณ.

๑๑๐๕. เอตาสี ปณ สตุตตนัน
อภิถณวานมิโต ปรี
ปวกุขามิ สมาสเน
อารมมณวินิจจณัน.

๑๑๐๖. อารมมณตติกา วุตตะตา
เย จตุตาโร มเสลินา
สตุตตนุนเมตถ ณาณาน^๒
สมปวตฺตี สุนาถ เม.

๑๗. ปริจเฉทที่ ๑๗

อภิถณวารมมณินิทเทศ

๑๑๐๔. กิอญญา ๑ อย่างเหล่านี้ คือ
ญาณ ๕ มีอิทธิวิธญาณเป็นต้น รวมทั้ง
อนาคตังสญาณและยถากมมุปคณญาณ.

๑๑๐๕. ต่อจากนั้นไป ข้าพเจ้าจักขอกกล่าวข้อ-
วินิจฉัยอารมณ แห่งอภิถญา ๑ อย่าง
เหล่านี้ โดยย่อ.

๑๑๐๖. พระมเหสีเจ้า ตรีศอรัมมตติกะ
(หมวด ๓ แห่งอารมณ) ๔ หมวด
เหล่าใดไว้ ขอนานทั้งหลายจงฟัง
ข้าพเจ้ากล่าวความเป็นไปแห่งญาณ ๑
ในอารมมตติกะเหล่านี้เกิด.

^๑ วิสุมุทิมคค. ๒/๒๘๐,

ฉ. อนาคตังสญาณญจ.

^๒ วิสุมุทิมคค. สตุตตนุนมกิลาณานัน.

๑๑๐๗. ตตฺถ^๑ อิทธิวิธญาณ

ปริตฺตาทิสฺส สุตฺตสฺส
อารมฺมณฺวิภาเคสฺส
ปวตฺตติ กถิ ปน ?

๑๑๐๗. ในบรรดาญาณเหล่านั้น อิทธิวิธญาณ

ย่อมเป็นไปในส่วนแห่งอารมณ์ ๑ ส่วน
มีส่วนที่เป็นปริตตะ(กามาวจร)เป็นต้น
คืออย่างไรเล่า ?

๑๑๐๘. กาเยนาทิสฺสมาเนน

กนฺตฺตกาโม ยทา ภเว
จิตฺตสนฺนิสฺสิตฺติ กตฺวา
กายํ จิตฺตวเสน ตํ.

๑๑๐๙. มหฺกฺกเต จ จิตฺตสฺมึ

สมาโรเปติ โส ตทา
กายารมฺมณโต ญาณิ
ปริตฺตารมฺมณํ ลียา.

๑๑๐๘-๐๙. คือว่าในเวลาใด พระโยคีพึง

เป็นผู้ต้องการจะทำกายให้อิงอาศัยจิต
ไปด้วยกายที่ใคร ๆ เห็นไม่ได้ เธอ
ก็ย่อมทำกายนั้นให้ผันแปรไป ด้วย
อำนาจแห่งจิต คือยกไว้ในมหัคคตจิต
ในเวลานั้น(อิทธิวิธ)ญาณก็พึงเป็นญาณ
ที่มีปริตตธรรมเป็นอารมณ์ โดยมีกาย
(สีกาย) เป็นอารมณ์.

๑๑๑๐. ทิสฺสมาเนน กาเยน

กนฺตฺตกาโม ยทา ภเว
กายสนฺนิสฺสิตฺติ กตฺวา
จิตฺตํ กายวเสน ตํ.

๑๑๑๐-๑๑. ในเวลาใด พระโยคีพึงเป็นผู้

ต้องการจะทำจิต ให้อิงอาศัยกาย
ไปด้วยกายที่ใคร ๆ เห็นได้ เธอ
ก็ย่อมทำจิตนั้นให้ผันแปรไปด้วยอำนาจ

^๑ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๒๘๐.

๑๑๑๑. ปาทกชฺฌานจิตฺตํ ตํ
กาเย โรเปติ โส ตทา
จิตฺตารมฺมโต^๑ ฌานํ
ตํ มหคฺคตโคจรํ.
๑๑๑๒. ฌานาคตมตีตฺตญ
กโรติ วิสยํ ยทา
อตีตารมฺมณํ โหติ
ตทานาคตโคจรํ.
๑๑๑๓. กาเยน ทิสฺสมาเนน
กมเน ปน ภิกฺขุโน
ปจฺจุปฺปโน ภเว ตสฺส
โคจโรติ วินิหฺติเส.
๑๑๑๔. กายํ จิตฺตวเสนาปี
จิตฺตํ กายวเสเน วา
ปริณามนกาลสฺมี
อชฺชุตฺตารมฺมณํ สียา.
๑๑๑๒. ในเวลาใด กระทำธรรมที่ล่วงไป
แล้ว และที่ยังไม่มาถึงให้เป็นอารมณ์
ในเวลานั้นก็ย่อมเป็นญาณที่มีอภิสัตถธรรม
เป็นอารมณ์ มีอนาคตธรรมเป็น
อารมณ์.
๑๑๑๓. บัดนี้พึงแสดงไขว่ ในการที่ภิกษุ
จะไปด้วยกายที่ใคร ๆ เห็นได้ ญาณ
นั้นพึงมีอารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน.
๑๑๑๔. ในเวลาที่ทำกายให้ผันแปรไปแม้ด้วย
อำนาจแห่งจิตก็ดี ทำจิตให้ผันแปรไป
ด้วยอำนาจแห่งกายก็ดี อิทธิวิธญาณ
พึงเป็นญาณที่มีธรรมภายในเป็นอารมณ์.

^๑ ฉ. ฌานารมฺมโต.

๑๑๑๕. พหิทฺธารมฺมณํ โทติ
พหิทฺธารูปทสฺสเน
เอวมิทฺธีวธิ^๑ ฌาณํ
สมฺปวตฺตติ สุตฺตสฺส.
๑๑๑๖. ปจฺจุปปนฺเน ปริตฺเต จ
พหิทฺธชฺชตฺติเกสุปิ
จตุสฺสเวเตสฺส ฐมฺเมสุ
ทิวฺพโสถํ ปวตฺตติ.
๑๑๑๗. ปจฺจุปปนฺโน ปริตฺโต จ
สทฺโท อารมฺมณํ ยโต
ปริตฺตคารมฺมณํ ปจฺจุป-
ปนฺนารมฺมณคํ คตํ.
๑๑๑๘. อตฺตโน กุจฺฉิสฺสทสฺส
สวเนปิ ปรสฺส จ
๑๑๑๕. ในเวลาที่แสดงรูปภายนอก ย่อมเป็น
ญาณที่มีธรรมภายนอกเป็นอารมณ์
อิทธิวิธญาณย่อมเป็นไปในอารมณ์ ๑
อย่าง ตามประการดังกล่าวมานี้.
๑๑๑๖. ทิวพโสถญาณ ย่อมเป็นไปในอารมณ์
๔ อย่างเหล่านี้เท่านั้น คือ ในอารมณ์
ที่เป็นปัจจุบัน ในอารมณ์ที่เป็นปริตตะ
รวมทั้งในอารมณ์ที่เป็นภายนอก และที่
เป็นภายใน.
๑๑๑๗. ในเวลาใดมีเสียงที่เป็นปัจจุบัน และ
เป็นปริตตะ เป็นอารมณ์ ในเวลานั้น
ทิวพโสถญาณก็ถึงความ เป็นญาณ ที่มี
ปริตตธรรมเป็นอารมณ์ และมีปัจจุบัน-
ธรรมเป็นอารมณ์.
๑๑๑๘. ทิวพโสถญาณ ย่อมเป็นญาณที่มีธรรม
ภายในเป็นอารมณ์ แม้ในขณะที่

^๑ ก. เอวมิทฺธีวเธ.

อุชุตตคารมมณฑลเจว
พหิตุทธารมมณฑลปิ จ.

ฟังเสียงในท้องของตน และมีธรรม
ภายนอกเป็นอารมณ์ แม้ในขณะที่
ฟังเสียงของผู้อื่น.

๑๑๑๙. เจโตปริยญาณปิ
ปริตตะทิสฺ อฏฺฐสฺ
อารมมณวิภาเคสฺ
ปวตฺตติ กถิ ปน ?

๑๑๑๙. แม้เจโตปริยญาณ ก็ย่อมเป็นไปใน
ส่วนแห่งอารมณ์ ๘ ส่วน มีส่วนที่เป็น
ปริตตะเป็นต้น คืออย่างไรเล่า ?

๑๑๒๐. ปริตตารมมณฺ โทติ
ปริตฺตานิ ปชานเน
ชานเน มชฺฌิมานิ ตุ
ติ มหคฺคตโคจริ.

๑๑๒๐. ก็ว่า ในเวลาที่รู้ปริตตจิต(กามา-
วจรจิต)ทั้งหลาย เจโตปริยญาณนั้น
ก็ย่อมเป็นญาณที่มีปริตตธรรม เป็น
อารมณ์ ในเวลาที่รู้มชฌิมจิต(รูปาวจร-
จิต และอรูปาวจรจิต) ก็ย่อมเป็นญาณ
ที่มีมหคคตธรรมเป็นอารมณ์.

๑๑๒๑. ปเรสี^๑ ปน มคฺคสฺส
ผลสฺสาปิ ปชานเน
ตทา ปนสฺส ฌานสฺส
อภฺปมาโณว โคจโร.

๑๑๒๑. ส่วนในเวลาที่รู้มคคจิต รวมทั้งผลจิต
ของคนเหล่าอื่น ในเวลานั้น ญาณนี้
ก็มีอารมณ์ที่เป็นอัปมาณนั้นเดียว.

^๑ ฉ. ชานเน, วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๒๘๒.

๑๑๒๒. ตี มกุการมฺมณั โหติ
 มกุจจิตฺตสฺส ชานเน
 ปริยาเยเนเวตฺตสฺส
 มกุการมฺมณตา มตา.

๑๑๒๒. ในเวลาที่รู้มีกจิต เจโตปริยญาณนั้น
 ย่อมเป็นญาณที่มีมรรค(องค์มรรค) เป็น
 อารมณ์ ความที่ญาณนี้มีมรรคเป็น
 อารมณ์ เป็นอันกล่าวได้โดยปริยาย
 เท่านั้น .

๑๑๒๓. อตีเต สตฺตทิวสฺส-
 ฆนฺตเร จ ยทา ปน
 อนาคตเต ตถา สตฺต-
 ทิวสฺสฆนฺตเรปิ จ.

๑๑๒๓-๒๔. ส่วนในเวลาใด มีการรู้จิตของ
 บุคคลอื่น ที่เป็นไปในภายใน ๑ วัน
 อันล่วงไปแล้ว และแม้ในภายใน
 ๑ วันอันยังไม่มาถึง ในเวลานั้นก็
 กล่าวได้ว่า มีศีลธรรมเป็นอารมณ์
 และมีอนาคตธรรมเป็นอารมณ์.

๑๑๒๔. ปเรสฺส ปน จิตฺตสฺส
 ชานเน สมฺทีริตี
 อตีตารมฺมณญเจะ
 ตทานาคตโจจรี.

๑๑๒๕. กถญจ ปน ตี ปจฺจุป-
 ปนฺนโจจเรตี กตี
 ปจฺจุปปนฺนํ ทิธา วุคฺตี
 ฆณฺตฺตติอหุทโต .

๑๑๒๕. ก็แต่ว่าเจโตปริยญาณนั้น จะเป็นอัน
 ถึงความเป็นญาณ ที่มีปัจจุบันธรรมเป็น
 อารมณ์ได้อย่างไร ท่านกล่าวว่า
 ปัจจุบันมี ๓ อย่าง โดยขณะ สันตติ
 และอัทธา.

พ.อ.หญิงวิภาสิริ จินตสุวรรณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๑๒๖. ทตถ ตถุขณสมุขตติ
 ปจจุปนุณนขณาทัก
 เอกเทวสนุตติวาร-
 ปริยาปนุณนมิท ปน.
 ๑๑๒๗. สนุตติปจจุปนุณนุติ
 อาหุ สนุตติโกวิทา
 เอกพทวาปริจจันน
 ปจจุปนุณนุติ ปจจันน.

๑๑๒๘. ขณาทักตตตย ปจจุปนุ-
 ปนุณิ ตมาหุ เกจจ
 เจโตปริยณาณสสุ
 โหติ อารมมณิ อิติ.

๑๑๒๙. ยดา จ ปุพคมุจิมุท
 อุกขิตเต คคเน ปน
 อวสสุสิ เอกเมกสสุ
 วญุญุ วญุญวน วิชคติ.

๑๑๓๐. เอวิ มทาชนสสุสาปิ

๑๑๒๖-๒๗. ในปัจจุบัน ๓ อย่างนั้น ปัจจุบัน
 ที่ถึงขณะทั้ง ๓ ชื่อว่าปัจจุบันโดยขณะ
 ส่วนอาจารย์ ผู้ฉลาดในสันตติทั้งหลาย
 กล่าวว่าปัจจุบันทับเนื่องในวาระแห่ง
 ความสืบต่อ ๑-๒ วาระนั้นชื่อว่า
 ปัจจุบันโดยสันตติธรรมชาติ ที่ตัดตอน
 (ด้วยปฏิสนธิและจุติ) ในภาพหนึ่ง
 ชื่อว่าเป็นปัจจุบันอย่างสุดท้าย(ปัจจุบัน
 โดยอัทธา).

๑๑๒๘. ในเรื่องนี้ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า
 ธรรมชาติ ๓ อย่างที่เป็นปัจจุบันโดย
 ขณะเป็นต้นนั้น ย่อมเป็นอารมณ์ของ
 เจโตปริยญาณ.

๑๑๒๙-๓๐. คือเปรียบเทียบเหมือนว่า เมื่อมีอันได้
 ขว้างกำดอกไม้ขึ้นไปในอากาศ ดอก-
 ไม้ดอกหนึ่ง ย่อมมีก้านทิ่มแทงก้านของ
 อีกดอกหนึ่งเป็นแน่แท้ ฉนใด เมื่อ
 พระโยคีมีอันได้ก็ถึงจิตแม้ของมหาชน

พ.อ.หญิงวิภาสิริ จินตสุวรรณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จิตเต อวชฺชิตเต ปน
เอกสฺส จิตฺตเมเกน
อวสฺสึ ปน วิชฺฌติ.

ก็ย่อมมีจิตดวงหนึ่ง แหงตลอด(รู้)
จิตของคนหนึ่งได้เป็นแน่แท้ ฉะนั้น.

๑๑๓๑. เยनावชฺชติ จิตฺเตน
เยน ชานาติ เจตสา
เตสึ ทฺวินฺนึ สหฺจฺจานา-
ภาวโต ตํ น ยุชฺชติ.

๑๑๓๑. (ค้ำว่า) ข้อว่าพระโยคีใช้จิตดวงที่
นี้ถึง(อารมณ์) เป็นจิตดวงที่รู้
(อารมณ์)นั้น ไม่ถูกต้อง เพราะจิต
๒ ดวงเหล่านั้น ไม่มีการตั้งพร้อมกัน.

๑๑๓๒. ชวนาวชฺชานันฺตุ^๑
นानารมฺมณฺปะตฺติโต
อนิฏฺเฐ ปน ทิ จานเ
อยุตฺตุนฺติ ปกาสิตฺ.

๑๑๓๒. เป็นความจริงว่า ท่านประกาศไว้
แล้วว่า คำพูดของอาจารย์เหล่านั้น
ไม่ถูกต้อง เพราะ(ความไม่ถูกต้อง
คือ)ชวนจิต และอวิชชนจิตมีการ
ถึงความเป็นจิต ที่มีอารมณ์แตกต่างกัน
(แม้)ในฐานะที่ไม่ต้องการ (คือใน
วิถิจิตที่ไม่ใช่วิถิแห่งมรรคและผล).

^๑ ก. ชวนาชวนานนฺตุ, วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๒๔๔
อวชฺชนชวนานนฺจ.

๑๑๓๓. ตสฺมา สันตติอิหฺวธาน-
 ปจฺจุปฺปนฺนานเมว ตู
 วเสน ปจฺจุปฺปนํ ตํ
 โหติ อารมมณํ อิหํ.

๑๑๓๓. เพราะฉะนั้น อารมณณัน ย่อมเป็น
 ปัจจุบัน ก็โดยเกี่ยวกับปัจจุบันโดย
 สันตติ และปัจจุบัน โดยอิหฺวาเท่านั้น.

๑๑๓๔. ปจฺจุปฺปนฺนํ อหฺวธาชฺยํ
 อิหํ ชวนวารโต
 ที่เปตฺตพฺพตฺติ นิตฺติญฺจํ
 ตตฺตฺรํ ทัปนํ โย.

๑๑๓๔. ท่านแสดงไข (ไว้ในอรรถกถา-
 สังยุตตนิกาย)ว่า แม้ปัจจุบันที่นับว่า
 อิหฺวา บัดนี้ก็พึงแสดงโดยวาระแห่ง
 ชวนะ ต่อไปนี้เป็นนัยแสดง ในเรื่อง
 ปัจจุบันโดยอิหฺวา.

๑๑๓๕. ยथा ปรสฺส จิตฺตฺตฺติ
 ฉาตฺตฺมาวชฺชตฺติธฺริมา
 อวชฺชนมโน ตสฺส
 ปจฺจุปฺปนฺนชวณฺหํ.

๑๑๓๕-๓๖. ในเวลาใดที่ท่านผู้มีฤทธิ์ นึกถึงจิต
 ของผู้อื่น เพื่อจะได้ทราบ ในเวลานั้น
 อาวัชชนจิตของท่านผู้นั้น ย่อมกระทำ
 จิตที่เป็นปัจจุบันโดยขณะ ให้เป็น
 อารมณ แล้วดับไปพร้อมกับจิต(ที่เป็น
 อารมณ)นั้น ก็ชวนจิตทั้งหลายย่อมเกิด
 แก่ท่านผู้มีฤทธิ์นั้น ๔ ขณะ หรือ
 ๕ ขณะ.

๑๑๓๖. อารมมณํ ตทา กตฺวา
 เตน สหฺธิ นฺริชฺชตฺติ
 ชวนานิ ติ ชายนฺเต
 ตสฺส จตฺตฺตฺริ ปณฺจ วา.

คุณจิตต์สะอาด ศรียงค์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธรรมสารมณีนิตเทศ

๑๑๓๗. เอเตสึ ปจฺฉิมิ จิตฺตํ

อิทธิจิตฺตมฺหีริตํ

กามาวจรจิตฺตานิ

เสสํานํติ วินทฺทิสเส.

๑๑๓๘. เอเตสึ ปน สฬฺเพลลํ

นิริรุทฺธํ ตฺถ ตทฺเว จ

จิตฺตํ อารมฺมณํ โทติ

ตสฺมา สฬฺพานิ ตานนฺปิ.

๑๑๓๙. เอกการมฺมณตํ ยนฺติ

น นานารมฺมณานิ ทิ

อหฺฐาวสา ภเว ปจฺจุป-

ปนฺนารมฺมณโต ปน.

๑๑๔๐. เอกการมฺมณาเวปี

อิทฺธิมานสเมว จ

ปรสฺส จิตฺตํ ชานาติ

เนตรานิ ยถา ปน.

๑๑๔๑. จกฺขุหฺวาเร ตฺถ วิญฺญาณํ

รूपิ ปสฺสตี เนตรํ

๑๑๓๗. บัดจิตฺตํพึงแสดงไชว่า จิตฺตขณะสุคทําย

แห่งบรรคาชวนจิตฺตเหล่านั้น ทวน

เรียกว่าอิทธิจิต ชวนจิตฺตขณะที่เหลือ

เป็นกามาวจรจิต.

๑๑๓๘-๓๙. ก็บรรคาชวนจิตฺตเหล่านั้น ทุกขณะ

ย่อมมีจิต(ของผู้อื่น) ที่ดับไปแล้วนั้น

นั้นแหละเป็นอารมณ์ เพราะฉะนั้น จิต

ทั้งหมดแม้เหล่านั้น ย่อมถึงความ เป็น

จิตที่มีอารมณ์เดียวกัน ไม่ใช่เป็นจิตที่มี

อารมณ์แตกต่างกัน โดยมีธรรมชาติ

ที่เป็นปัจจุบันโดยเกี่ยวกับอํชธา ในภาพ

เป็นอารมณ์.

๑๑๔๐-๔๑. ก็แม้เมื่อมีความเป็นจิตที่มีอารมณ์

เดียวกัน อิทธิจิตเท่านั้น ย่อมรู้จักของ

บุคคลอื่น จิตนอกนั้นหาไม่รู้ไม่ เปรียบ-

เหมือนว่าวิญฺญาณในจักขุหฺวาร (จักขุ-

วิญฺญาณ) เท่านั้น ย่อมเห็นรูป จิตนอกนั้น

หาเห็นรูปไม่ ฉนฺใด อิทธิจิตเท่านั้น

คุณจิตต์สะอาด ศรียงค์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอวเมว จ ตั อธิธิ-

ย่อมรู้จักคน จันนั้น.

จิตตเมว จ ชานาติ^๑

๑๑๔๒. ปรจิตตารมณตฺตา
พหิทฺธารมณํ สียา
เจโตปริยญาณมฺปิ
อฏฺฐเสว พวตฺตติ.

๑๑๔๒. แม้เจโตปริยญาณ ก็พึงเป็นญาณที่มี
ธรรมภายนอกเป็นอารมณ์ เพราะมีจิต
ของผู้อื่นเป็นอารมณ์ ย่อมเป็นไปใน
อารมณ์ ๘ อย่างนั้น เทียว.

๑๑๔๓. ปุพฺเพนิวาสญาณํ
ปริตฺตาทิสฺส อฏฺฐสฺสุ
อารมณณวิภาเคสฺสุ
พวตฺตติ กถิ ปน ?

๑๑๔๓. แม้พเพนิวาสญาณ ก็ย่อมเป็นไปใน
ส่วนแห่งอารมณ์ ๘ ส่วน มีส่วนที่เป็น
ปริตตะเป็นต้น คืออย่างไร ?

๑๑๔๔. กามาวจรขนฺธานิ
สมนุสฺสเร ปน
ปริตฺตารมณเวย
โหตีติ ปริทีเปย.

๑๑๔๔. คือบัดนี้พึงแสดงว่า ในเวลาที่ตาม
ระลึกถึงชั้น^๕ ที่เป็นกามาวจรทั้งหลาย
ก็ย่อมเป็นญาณที่มีปริตธรรม เป็น
อารมณ์นั้น เทียว.

๑๑๔๕. รูปาวจรการุပ္-
ขนฺธานุสฺสเร ปน

๑๑๔๕. ส่วนในเวลา^๖ที่ตามระลึกถึงชั้นที่เป็น
รูปาวจรและอรูปราวจร ก็พึงทราบว่

^๑ ก. จิตตเมว วิชานาติ.

- ภวตีติ หิ ฌาตพหิ
 ตี มหคคตโคจรัง.
 ๑๑๔๖. อตีเต อตุคณา มคคัง
 ภาวิตนตุ ผลมปิ วา
 สมนุสฺสรโต เอวป-
 ปมาณารมฺมณํ สียา.
๑๑๔๗. สมนุสฺสรโต มคคัง
 มคฺการมฺมณเมว ตัง
 อตีตารมฺมณเวย
 โหติ เอกนตุโต อิทัง.
๑๑๔๘. เจโตปริยญาณฺปิ
 ยถากมฺมุคฺคณฺปิ จ
 อตีตารมฺมณา โทหุติ
 กิจฺจาปิ อถโข ๒น.
๑๑๔๙. เจโตปริยญาณสฺส
 สคฺคททิวสพฺพานตรัง
๑๑๕๐. เมือตามระลึกถึงมรรคที่ตน (หรือแม่
 ผู้อื่น) เจริญแล้วในอดีต หรือรวมทั้งผล
 ก็พึงเป็นญาณที่มีอุปมาคุณธรรม เป็น
 อารมณ.
๑๑๕๑. เมือตามระลึกถึงมรรค(ที่ตนหรือผู้อื่น
 เจริญแล้วในอดีต) .บุพเพนิวาสญาณนั้น
 ก็ย่อมเป็นญาณที่มีมรรคเท่านั้น (องค์-
 มรรค)เป็นอารมณ บุปเพนิวาสญาณนี้
 ย่อมเป็นญาณที่มีอดีตธรรม เป็นอารมณ
 เท่านั้น โดยส่วนเดียว.
- ๑๑๕๒-๕๐. ทั้งเจโตปริยญาณ รวมทั้งยถา-
 กัมมุคฺคญาณ เป็นญาณที่มีอดีตธรรมเป็น
 อารมณ(ด้วยกัน) ก็จริงอยู่ ถึงกระนั้น
 ท่านก็กล่าวว่า เจโตปริยญาณ มีจิต
 ที่ล่วงไปแล้วภายใน ๑ วันเท่านั้นเป็น
 อารมณ แม้ยถากัมมุคฺคญาณก็มีเพียง

คุณจิตต์สะอาค สรียงค์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

- อดีต จิตฺตเมวสุส
 อารมมณฺหิรตี.
 ๑๑๕๐. อดีตเต เจตนามตฺตํ
 ยถากมฺมุปกฺสฺสปี
 ปุพฺพนิวาสณาสฺส
 นตฺถิ กิลฺลิจิ อโศจรี.
- ๑๑๕๑. อชฺฌตฺตารมฺมณํ อตฺต-
 ขฺนฺธานุสฺสรณฺเว สียา
 พหิทฺธารมฺมณํ อณฺณ-
 ขฺนฺธานุสฺสรณฺเว ภเว.
- ๑๑๕๒. สรณฺเว นามโกตฺตตฺสฺส
 ตํ นวตฺตพฺพโศจรี
 ปุพฺพนิวาสณามฺภี
 อฏฺฐเสว พวตฺตติ.
- ๑๑๕๓. ปจฺจุปฺนฺเนน ปรีตฺเต จ
 พหิทฺทชฺชตฺตเกสฺสปี
- ๑๑๕๑. ในเวลาทีตามระลึถึงขันธของตน ก็
 พึงเป็นญาณที่มีธรรมภายในเป็นอารมณ์
 ในเวลาทีตามระลึถึงขันธของผู้อื่น ก็
 พึงเป็นญาณ ที่มีธรรมภายนอกเป็น
 อารมณ์.
- ๑๑๕๒. ในเวลาที ระลึถึงชื่อและโคตร
 บุพนิวาสณานั้น ก็มันวัตตัพพธรรม
 (บัญญัติธรรม) เป็นอารมณ์ แม้บุพเพ-
 นิวาสณาก็ย่อมเป็นไปในอารมณ์ ๘
 อย่าง เหมือนกัน.
- ๑๑๕๓. ทิพจักฺขุญาณ ย่อมเป็นไปในธรรม
 ๘ อย่างเหล่านี้คือ ในธรรมทีเป็น

น.ท.ถม-คุณบุญรอด จินตสุวรรณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิษัฒมาวตาร.บ.ท.๒๘

จตุเสวเตสุ ธมฺเมสุ
ทิวพจกฺขุ ปวตฺตติ.

ปัจจุบัน ในธรรมที่เป็นปริตตะ รวมทั้ง
ในธรรมที่เป็นภายนอก และที่เป็น
ภายใน.

๑๑๕๔. ทิวพโสตฺสมี ทิวพ-
จกฺขุ อารมฺมณกฺกเม
รูปิ สทฺโทธิ ทฺวินฺนํ ตุ
อฺยเมว วิเสสฺโต.

๑๑๕๔. ทิวจกฺขุญาณ เป็นญาณที่เสมอเหมือน
ทิวโสตฺตญาณ ในลำดับอารมณฺ์ ว่าโดย
ข้อที่แตกต่างกัน(แห่งอารมณฺ์)ของญาณ
ทั้ง ๒ ก็คือ รูป เสียง เท่านั้น.

๑๑๕๕. อนาคตฺสณฺณมฺปิ
ปริตฺตทาที่สุ อญฺุสสุ
อารมฺมณฺวิภาเสสุ
ปวตฺตติ กถํ ปน ?

๑๑๕๕. เมื่อนาคตังสณฺญาณ ก็ย่อมเป็นไปใน
ส่วนแห่งอารมณฺ์ ๘ ส่วน มีส่วนที่เป็น
ปริตตะเป็นต้น คืออย่างไร ?

๑๑๕๖. นิพฺพตฺติสฺสตี ยํ กามา-
วฺจเรตี ปชานฺโต
ปริตฺตทารมฺมณฺ์ โทธิ
รฺูปารฺูเปสฺวนาคเต.

๑๑๕๖-๕๘. คือเมื่อรู้ว่าธรรมชาติในกามาวจร
ใด จักบังเกิดในอนาคต ก็ย่อมเป็น
ญาณที่มีปริตธรรมเป็นอารมณฺ์ และ
เมื่อรู้ว่าธรรมชาติในรูปาวจร และ
อรฺูปาวจรใด จักบังเกิดในอนาคต
ก็พึงเป็นญาณที่มีมหัคคตธรรม เป็น

๑๑๕๗. นิพฺพตฺติสฺสตี ฆญฺจาปิ
สิยา มหฺกฺกคโคจฺริ

น.ท.ถม-คุณบุญรอด จินตสุวรรณ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภาเวสุสติ อภัย มคฺคํ
ผลํ สจฺฉิกริสฺสุตฺติ.

๑๑๕๘. เหวี่ ปชานเน อปฺป-
มาณารมฺมณตํ ภาเว
มคฺคํ ภาเวสุสติจฺเจว
ชานเน มคฺคโคจริ.

อารมณ์ ในเวลาที่ยูอย่างนี้ว่าผู้จักทำ
มรรคให้เกิด จักกระทำผลให้แจ้ง
ก็พึงเป็นญาณที่มีอุปมาธรรม เป็น
อารมณ์ ในเวลาที่ยูว่า จักทำมรรคให้
เกิดก็พึงเป็นญาณที่มีมรรค(องค์มรรค)
เป็นอารมณ์.

๑๑๕๙. เอกนฺเตน อิทํ ฅาณํ
โทคานาคตโคจริ^๑
เจโตปริยํ ตุ กิณฺจาปิ
โทคานาคตโคจริ.

๑๑๕๙-๖๐. ญาณนี้ย่อมเป็นญาณที่มีอนาคตธรรม
เป็นอารมณ์โดยส่วนเดียว เจโต-
ปริยญาณเป็นญาณที่มีอนาคตธรรม เป็น
อารมณ์ได้ก็จริง ถึงกระนั้น เจโต-
ปริยญาณนั้นย่อมรู้จักเท่านั้น ซึ่งเป็นไป
ภายใน ๗ วัน ก็เจโตปริยญาณนั้น
ไม่ใช่ญาณที่มีธรรมอย่างอื่นเป็นอารมณ์
ได้.

๑๑๖๐. อถ โช ปน ตํ สตฺต-
ทิวสพฺพนฺตรํ ปน
จิตฺตเมว จ ชานาติ
น ทิ ตํ อณฺณโคจริ.

๑๑๖๑. อนาคตํสฺมาณสฺส
นานาคตํสโคจริ

๑๑๖๑. อารมณ์ที่เป็นส่วนอนาคต ของ
อนาคตังสฺมาณยังไม่มี ในเวลาที่ยู

^๑ ก. โทคินาคตโคจริ.

"อิหํ เทโว ภวิสฺสามิจฺจ"-
เจวมชฺชุตฺตโคจรํ.

อย่างนี้ว่า "เราจักเป็นเทวดา" ดังนี้
ก็ย่อมเป็นญาณ ที่มีธรรมภายในเป็น
อารมณ์.

๑๑๖๒. "ติสฺโส สุตฺโส อมุตฺตรายํ
นิพฺพตฺติสฺสติกฺคาเต"
อิจฺเจวํ ชานเน ตสฺส
พหิทฺถารมฺมณํ สียา.

๑๑๖๒. ในเวลาที่รู้อย่างนี้ว่า "ในอนาคต
ท่านติสสะท่านสุตสนั้น จักบังเกิดใน
สถานที่โน้น" ดังนี้ ญาณนั้นก็พึงมี
อารมณ์ภายนอก.

๑๑๖๓. ชานเน นามโคตฺตสฺส
ยสฺส กสฺสจฺฉินาคเต
บุพฺเพนิวาสณานิ
ตํ นวตฺตพฺพโคจรํ.

๑๑๖๓. ในเวลาที่รู้ชื่อและโคตร ของผู้ใด
ผู้หนึ่งในอนาคต ญาณนั้นก็เป็นญาณที่มี
นวัตต์พหุธรรม (บัญญัติธรรม) เป็น
อารมณ์ คุจบุพเพนิวาสญาณ.

๑๑๖๔. ยถากมฺมุปกํ ญาณํ
ปริตฺตาทิสฺส ฆญฺจสุ
อารมฺมณวิภาเคสุ
ปวตฺตติ กถํ หน ?

๑๑๖๔. ยถากมฺมุปกญาณ ย่อมเป็นไปในส่วน
แห่งอารมณ์ ๕ ส่วน มีส่วนที่เป็น
ปริตตะเป็นต้น คืออย่างไร ?

๑๑๖๕. ชานเน กามกมฺมสฺส
ปริตฺตารมฺมณํ สียา

๑๑๖๕. ก็ว่า ในเวลาที่รู้กามาจรกรรมก็พึง
เป็นญาณที่มีปริตธรรมเป็นอารมณ์

ตถา มหุคตกมุสสุ
ตัม มหุคตโคจรัม.

อย่างนั้นเหมือนกัน ในเวลาที่รู้มหุคต-
กรรม ยดากัมมุปกญาณัน ก็พึงเป็น
ญาณที่มีมหุคตธรรมเป็นอารมณ์.

๑๑๖๖. อตีตเมว ชานาติ
ตสฺมา จาตตีโคจรัม
อชฺฌตตารมฺมณัม โหติ
อตฺตโน กมฺมชานเน.

๑๑๖๖-๖๗. ย่อมรู้กรรมที่ล่วงไปแล้วนั้น เทียว
เพราะฉะนั้น จึงเป็นญาณที่มีอดีตธรรม
เป็นอารมณ์ ในเวลาที่รู้กรรมของตน
ก็ย่อมเป็นญาณที่มีธรรมภายในเป็น
อารมณ์ ในเวลาที่รู้กรรมของผู้อื่น
ก็ย่อมเป็นญาณที่มีธรรมภายนอกเป็น
อารมณ์ บัดจิตพึงทราบความเป็นไป
แม้แห่งยดากัมมุปกญาณ ตามประการ
ดังกล่าวมานี้เถิด.

๑๑๖๗. พหิทฺฐารมฺมณัม โหติ
ปรกมฺมชานเน
เอวํ ปวตฺติ ฌาตพฺพา
ยดากมฺมุปกสฺสปี.

๑๑๖๘. สตฺตุนนฺมปิ อภินฺญาณัม
วฺจฺจโต อารมฺมณทุกฺโก
เอตฺถ วฺจฺจตนเยเนว
เวทิตฺวา วิภาวึนา.

๑๑๖๘. ท่านผู้มีปกติเจริญปัญญาพึงทราบลำดับ
แห่งอารมณ์ที่ท่านกล่าวไว้ สำหรับ
อภิญาทั้ง ๑ ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วใน
ที่นั้นเทียว เถิด.

๑๑๖๗. วิวิธตุณฺณปเทหิ^๑ สมฺปนฺนํ
มธฺรตุณฺณคินีหริ คณฺถํ
โสตุชนฺนสฺส ททยปิตฺติกรํ
สุณฺเวยฺย^๒ โภจิ มฺนุไซ สเจตฺโน.

๑๑๖๗. ชั้นชื่อว่ามนุษย์คนไหน จะไม่พึงเป็นผู้ที่มีความตั้งใจฟัง คันถะ(ปกรณ์อภิธรรมมวาทาร) ที่ถึงพร้อมด้วยอรรถบท และพยัญชนะทั้งหลายมีประการต่างๆ ที่เปล่งออกแก่อรรถอันมีความไพเราะ สร้างความอิมเอิบใจแก่ผู้ฟังเล่า.

อติ อภิธรรมมวาทาเร อภิญญารมฺมณนิทฺเทโส .. ปริจเจทํที่ ๑๑ ชื่อว่า อภิญญารมฺมณนิทฺเทสนาม สตุตรสโม ปริจเจโท.
ในอภิธรรมมวาทาร
จบแล้ว โดยประการจะนี้.

^๑ ก. วิวิธตุณฺณนิทฺเทสนํ.

^๒ ก. น สุณฺเวยฺย.

๑๘. อฏฐารสมปริจเฉท

กฏฐวิสุทธินิทฺเทส

๑๑๑๐. สมาริ ปน สาภินณิ
ภาเวตฺวา ตทนฺตริ
ภาเวตฺทพา ยโต ปณฺณา
ภิกฺขุณา เตน ธิมฺตา.

๑๑๑๑. ตโตหิ ทานิ วุฑฺฒา
ปณฺณาภาวนมุฑฺฒมิ
สมาเสเนว ภิกฺขุณฺ
ปรี ปิติสฺชาวหิ.

๑๑๑๒. กา ปณฺณา ปน โภ จตุโธ
กิมสฺสา ลกฺขณาทิกิ
กตฺธิธา ส่า กถิ เตน
ภาเวตฺทพาติ ? วุจฺจเต :

๑๘. ปริจเฉทที่ ๑๘

กฏฐวิสุทธินิทฺเทส

๑๑๑๐-๑๑๑. ก็เพราะเหตุที่ภิกษุ ผู้มีปัญญานั้น
เจริญสมาธิพร้อมทั้งอภิญญาแล้ว ก็ควร
เจริญปัญญาในลำดับแห่งสมาธินั้นต่อไป
เพราะเหตุนี้ บัดนี้ข้าพเจ้าจักขอ
กล่าวการเจริญปัญญาอันสูงสุด อันเป็น
เหตุนำมาซึ่งปีติและสุขอย่างยิ่ง แก่
ภิกษุทั้งหลาย โดยย่อ นั้น เทียว.

๑๑๑๒. ถามว่า อะไรชื่อว่าปัญญา (คำว่า)
ปัญญานี้ มีธรรมดาว่ากระไร ปัญญานี้มี
อะไร เป็นลักษณะเป็นต้น ปัญญามี
ก็อย่าง พระโยคินจะพึงเจริญปัญญา
นั้นได้อย่างไร ? ข้าพเจ้าขอเฉลย
ว่า :

๑๑๗๓. ปณฺหา วิปัสสนาปณฺหา
 ปณฺหจิตฺตสมายุตฺตา
 ปชานาตีติ ปณฺหา สา
 ชานนา วา ปการโต.

๑๑๗๔. สณฺหาวิญฺญาณปณฺหานํ
 โภ วิเสโส กิมนฺตรํ ?
 สณฺหาวิญฺญาณปณฺหานํ
 ชานนตฺเต สเมปี จ.

๑๑๗๕. ยา สณฺชานนตฺตํ
 สณฺหา นีลาทีโต ปน
 ลกฺขณปฏฺิวธํ ตู
 กาคู สกฺโกติ เนว สา.

๑๑๗๖. วิญฺญาณํ ปน ชานาตี
 นีลปีตาทีโคจรํ
 สกฺโกติปี อนิจฺจาที-
 ลกฺขณํ ปฏฺิวชฺฉิตฺตํ.

๑๑๗๓. วิปัสสนาปัญญา ที่ประกอบ เสมอกันกับ
 กุศลจิต ชื่อว่าปัญญา ปัญญานั้นชื่อว่า
 ปัญญา เพราะอรธว่ารู้โดยประการ
 ะทั้งหลาย หรือเพราะเป็นความรู้โดย
 ประการทั้งหลาย.

๑๑๗๔-๗๖. ถามว่า สันญา วิญญาน และ
 ปัญญา มีอะไร เป็นข้อที่แปลกกัน มีอะไร
 เป็นข้อที่แตกต่างกัน ? ตอบว่าสำหรับ
 สันญา วิญญาน และปัญญา แม้เมื่อมี
 อาการรู้(อารมณ์) เหมือนกันอยู่ สันญา
 ก็เป็นเพียงความรู้จำว่า เชี่ยว
 เป็นต้นได้เท่านั้น แต่ไม่อาจทำการ
 แหงตลอดลักษณะได้เลย เชี่ยว ส่วนว่า
 วิญญานย่อมรู้อารมณ์มีสี เชี่ยว สีเหลือง
 เป็นต้นก็ได้ ทั้งอาจแหงตลอดลักษณะ
 มีอนิจจลักษณะ เป็นต้นก็ได้ (แต่)
 วิญญานนั้น ไม่อาจให้ก้าวหน้าเพื่ออัน

๑๑๓๗. อสุสฺสกุฑฺวา น สกฺโกติ
 มคฺคํ ปาเปตฺตฺเมว ตํ
 ปณฺณา วุตฺตณฺยํ กาคํ
 สกฺโกติ ติวริธฺมฺปิ ตํ.

๑๑๓๘. อิมสฺสํ ปน ตินฺนฺมฺปิ
 วิเสสํ สมฺทีริโต
 สพฺเพสํ ปน ธมฺมานํ
 สภาวปฺปฏิเวธนํ.

๑๑๓๙. ลกฺขณฺมฺปน ปณฺณาย
 ลกฺขณฺมฺมฺหิ ทิปิตํ
 สมฺโมทฺนฺนุชการสฺสํ
 วิหฺธฺสนฺรสา มตา.

๑๑๔๐. อสฺมฺโมทฺนฺนุชการานา
 สฺมาธาสนฺนการณา
 เอวเมตฺถ จ วิณฺญเญยฺยา
 ปณฺณาย ลกฺขณาทิกา.

กตฺธิธาติ^๒ เอตฺถ :

บรรลุถึงมรรคได้เลย ปัญญาย่อมอาจ
 ทำนัยอันได้กล่าวแล้วทั้ง ๓ ประการ
 นั้นได้.

๑๑๓๘-๔๐. ก็เป็นอันซ้ำพ้เข้าไ้กล่าวถึงความ
 ต่างกันแห่งธรรมทั้ง ๓ เหล่านี้แล้ว
 ส่วนบัณฑิตผู้รู้ลักษณะทั้งหลาย ได้แสดง
 ไว้ว่า การแห่งตลอดสภาวะแห่งธรรม
 ทั้งหลายทั้งปวง เป็นลักษณะของปัญญา
 ท่านกล่าวว่าปัญญามีการกำจัดความมืด
 คือความหลงเป็นรส มีความไม่หลง
 เป็นปัจจุปัฏฐาน มีสมาธิเป็นเหตุใกล้
 (หรือบัพฺฐาน) ก็บัณฑิตทั้งหลาย พึง
 ทราบอาการทั้งหลาย มีลักษณะเป็นต้น
 แห่งปัญญาในที่นี้ ตามประการดังกล่าว
 มา^๑ นี้.

ในชื่อว่าปัญญามีกอย่าง นี้ ขอเฉลย

ว่า :

^๑ ส. สมฺโมทฺนฺนุชการสฺส.

^๒ วิสุทฺธิมคฺค. ๓/๓ กตฺธิธา.

๑๑๘๑. ลกฺขณเณกธา วุตฺตา
 โลกิกาโลกิกา ทฺวิธา
 โลกียเณตถ มคฺเคน
 มุตฺตา สา โลกิกา สียา.

๑๑๘๒. โลกุตฺตเรน มคฺเคน
 มุตฺตา โลกุตฺตรา มตา
 ติวธิปิ สียา ปณฺณา
 จินฺตาสฺตมยาทีโต.

๑๑๘๓. ตตฺถตฺตโนว จินฺตาย
 นิปฺพนฺตฺตาทิ ตสฺส สา
 โหติ จินฺตมยา ปณฺณา
 ภูมิปณฺณ เทสิตา.

๑๑๘๔. ปโรโต ปน สุตฺวาน
 ลหฺธา ปณฺณา อัย อธิ
 สุตฺเตเนว จ นิปฺพนา
 ปณฺณา สุตฺมยา มตา.

๑๑๘๑-๘๒. ปัญญา ท่านกล่าวว่ามีอย่างเดียว
 โดยลักษณะ มี ๒ อย่าง คือโลกีย-
 ปัญญา และอโลกียปัญญา (โลกุตร-
 ปัญญา) ในปัญญา ๒ อย่างนี้ ปัญญาที่
 ประกอบกับโลกียมรรคนั้น พึงเป็น
 โลกียปัญญา ปัญญาที่ประกอบกับ
 โลกุตรมรรค ท่านเรียกว่าโลกุตร-
 ปัญญา ปัญญาพึงมี ๓ อย่าง ก็ได้ โดย
 เป็นจินตามยปัญญา สุตมยปัญญา
 เป็นต้น.

๑๑๘๓-๘๔. ในปัญญา ๓ อย่างนั้น พระผู้มี-
 พระภาค ผู้ทรงมีพระปัญญาเสมอด้วย
 แผ่นดิน ทรงแสดงไว้ว่า ปัญญานั้นของ
 บุคคลนั้น ชื่อว่าเป็นจินตามยปัญญา
 ก็เพราะความสำเร็จ ด้วยความคิด
 ของตนเองนั้นเพียง ส่วนปัญญาที่บุคคล
 ได้มาเพราะฟังจากผู้อื่น นี้ ในที่
 ตรีศเรียกว่าสุตมยปัญญา เพราะ

บริษัทวิเศษเภสัช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๑๘๕. ยถา วาปี ตถา เจตถ
 ภาวนาย วเสน ตุ
 นิปตฺตนา อปฺปนนาปตฺตา
 ๑ปถฉายํ ภาวนามยา?

สำเร็จได้ ด้วยธรรมที่ได้สดับแล้ว
 นั้นเที่ยว และในปัญญา ๓ อย่างนี้
 ปัญญาที่ตั้งอัปปนนี้ ชื่อว่าภาวนามย-
 ปัญญา เพราะสำเร็จด้วยอำนาจแห่ง
 ภาวนา โดยประการใดประการหนึ่ง.

๑๑๘๖. ปฏิสัมภิตาจตฺตกุสฺส
 วเสน จตฺธา ลียา
 อตฺตธมฺมนิรุตฺตีสู
 ฉานํ ฅาณฺสฺ คีสุปี.

๑๑๘๖. ปัญญาพึงมี ๔ อย่าง โดยเกี่ยวกับ
 เป็นปฏิสัมภิตา ๔ ก็ญาณ (ความรู้)
 ในอรรถ ๑ ในธรรม ๑ ในนิรุตติ ๑
 ในญาณทั้งสาม ๑.

๑๑๘๗. ยงฺกิดฺฉิ ปจฺจยฺนุปนฺนํ
 วิปากา จ กุริยา ตถา
 นิพฺพานํ ภาสิตฺตฺโต จ
 ปณฺเจเต อตฺตสณฺณิตฺตา.

๑๑๘๗. ธรรม ๕ อย่างเหล่านี้ คือ สิ่งใด
 สิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นเพราะปัจจัย ๑ วิชา
 ๑ กิริยา ๑ นิพพาน ๑ อรรถแห่ง
 ภาษิต ๑ ได้ชื่อว่าอรรถ.

๑๑๘๘. ผลนิพฺพตฺตโก เหตุ
 อริยมคฺโค จ ภาสิตํ
 กุสฺลากุสฺสณฺเจติ
 ปณฺเจเต ธมฺมสณฺณิตฺตา.

๑๑๘๘. ธรรม ๕ อย่างเหล่านี้ คือ เหตุที่
 ทำผลให้บังเกิด ๑ พระอริยมรรค ๑
 ภาษิต ๑ กุศล ๑ อกุศล ๑ ได้ชื่อว่า
 ธรรม.

๑-๑ ฉ. ปณฺเฑา สา ภาวนามยา.

อภิธรรมภาวตาร บ.ท.๒๗

๑๑๘๘. ตสฺมี อตุเถ จ ธมฺเม จ
 ยา สภาวนิรุตฺติ ตุ
 นิรุตฺตํ จ นิตฺติภาสา
 นิรุตฺตํกุสเลน สา.

๑๑๘๘. สภาวนิรุตติ (โวหารที่ไม่คลาด-
 เคลื่อน) ในอรรถ และในธรรมนั้นใน
 สภาวนิรุตตินั้น พระผู้มีพระภาคผู้ทรง
 มีความฉลาดในนิรุตติ ทรงแสดงไข
 ไว้ว่า ชื่อว่า นิรุตติ.

๑๑๘๙. ฌานํ อารมฺมณํ กตฺวา
 ติวธิ ปจฺจเวกฺขโต
 เตสุ ฌาเนสุ ยํ ฌานํ
 ปฏิภาณนฺติ ตํ มตํ.

๑๑๘๙. ฌาน (ความรู้) ในฌานเหล่านั้น ของ
 บุคคลผู้กระทำฌานทั้ง ๓ อย่างให้เป็น
 อารมณพิจารณาอยู่ ใด ฌานนั้นตรัส
 เรียกว่า ปฏิภาณ.

๑๑๙๐. ปริยตฺติปริปฺุจจาหิ
 สฺวนาธิกเมหิ จ
 ปุพฺพโยเคน กจฺจนฺติ
 ปเภทํ ปฏิสมฺภิทา.

๑๑๙๐. ปฏิสัมภิทาญาณ ย่อมถึงความแตกฉาน
 โดยอาการ ๕ คือปริยติ(การเรียนรู้
 พระพุทธวจนะ) ปริปฺุจจา(วินิจฉัยยกถา
 ในคัมภีร์บทและอรรถบท) สฺวนะ(การ
 สดับตรับฟังพระสัทธรรม) อธิคม(การ
 บรรลุมรรค) และบุพโยคะ(การ
 บำเพ็ญวิปัสสนาในพระศาสนา ของ
 พระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ).

กถิ ภาเวตฺตพาทิ เอกุถ :

ในชื่อว่า จะพึงเจริญปัญญาขึ้นได้อย่างไร นั้น
 มีคำเฉลยดังต่อไปนี้ :

บริษัทวิเศษเกสัช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๑๙๒. ขนฺธาทีสุ ฺหิ ธมฺเมสุ
 ภูมิกฺุเทศุ โยคินา
 อุกฺุคทาหิวเสเนตฺถ
 กคฺุวา ปริจฺยํ ปน.

๑๑๙๓. สึลฺลํ จิตฺตวิสุทฺธิณฺจ
 สมฺปาเทตฺวา ตโต ปรี
 ฬิกฺุสิสฺสุทฺธาทโย ปณฺจ
 สมฺปาเทตฺเตน สฺุทฺธิยา.

๑๑๙๔. ตาย ปณฺเฑาย^๑ ยุตฺเตน
 ภิกฺเณ ชนนาทิตฺโต
 ภาเวตฺตพฺพา ภวาทาวิ
 ปตฺตณฺเฑน ภิกฺุชฺุนา.

๑๑๙๕. รูปฺเฑจ เวทนา สณฺเฑมา
 สงฺขารธา เจว สทฺทพฺโส
 วิณฺเฑนาณฺเฑเจติ ปณฺเฑเจเต
 ขนฺธา สมฺพุทฺธเทสิตา.

๑๑๙๖. ตตฺถ ยงฺกิกฺุณฺจ ฺรูปํ ตํ
 อตฺตีตานาคตาทิกิ

๑๑๙๒-๙๔. พระโยคีทำการสั่งสมในความรู้
 โดยเกี่ยวกับการเรียนเป็นต้น ใน
 ธรรมทั้งหลาย มีขั้นเป็นขั้นอันเป็นภูมิ
 (ที่เกิดแห่งความรู้) ทำสี่วิสุทธิ และ
จิตตวิสุทธิ ให้ถึงพร้อม ต่อจากนั้นไป
 เสด็จเป็นภิกษุผู้ประกอบด้วยปัญญา (ที่
 เกิดจากการเรียนเป็นต้น)นั้น ผู้กล่าว
 แต่ทุกขมีความเกิดเป็นต้น บรรดา
 อยู่ซึ่งความไม่มีภพ เมื่อทำวิสุทธิ ๕
 มีทฤษฎีวิสุทธิเป็นต้น ให้ถึงพร้อมเพื่อ
 วิสุทธิ(นิพพาน)ได้อยู่ ก็ชื่อว่า เจริญ
 ปัญญา.

๑๑๙๕. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงขั้น
 ทั้งหมดไว้ ๕ อย่าง เหล่านี้ คือ รูป
 เวทนา สณฺเฑมา สังขาร และวิณฺเฑนาณ.

๑๑๙๖-๙๗. ในขั้น ๕ อย่างเหล่านั้น รูป
 อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นอดีตหรือ

^๑ ก. สณฺเฑาย .

คุณพระคุณ-คุณนิภา จากคล้าย
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อักษรพิมพ์ดีด บ.ท. ๒๕

อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา
 สุขุโมฬาริกมฺปิ วา.
 ๑๑๙๖. ทินฺนํ วาปิ ปถิตํ วา
 ยํ ทูเร ยมฺจ สฺนฺติเก
 สพฺพนฺตํ เอกโต กตฺวา
 รมฺภกฺขนโรติ วุจฺจติ.

๑๑๙๘. อิตเรสุปิ ยงฺกิลฺลิจิ
 ตํ เวทยิตลฺกฺขณํ
 สพฺพํ ตเมกโต กตฺวา
 เวทฺนากฺขนธฺตา กตฺวา.

๑๑๙๙. จิตฺตํ ปน ยงฺกิลฺลิจิ
 ตํ สณฺชานนลฺกฺขณํ
 สพฺพํ ตเมกโต กตฺวา
 สณฺชากฺขนโรติ วุจฺจติ.

๑๒๐๐. ยงฺกิลฺลิจิ จิตฺตสมฺภูตํ
 อภิสงฺขารลฺกฺขณํ

อนาคตเป็นต้น เป็นภายในหรือภายนอก ละเอียคหรือหยาบ เลวหรือประณีต รูปที่อยู่ไกล และรูปที่อยู่ใกล้ ไต ทรงรวมรูปนั้น ทั้งหมด โดยความเป็นขั้นเดียว ตรัสเรียกว่า รูปขั้น.

๑๑๙๘. ในบรรดาขั้นนั้นขั้นนอกนี้ ธรรมชาติอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีการเสวยอารมณ์ เป็นลักษณะนั้น ทรงรวมธรรมชาติทั้งหมดนั้น โดยความเป็นขั้นเดียวกัน กระทำว่าเป็น เวทนาขั้น.

๑๑๙๙. ส่วนธรรมชาติที่เกิดในจิต อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่มีความจำได้เป็นลักษณะนั้น ทรงรวมธรรมชาติทั้งหมดนั้น โดยความเป็นขั้นเดียวกัน ตรัสเรียกว่า สัญญาขั้น.

๑๒๐๐. ธรรมชาติที่เกิดในจิตอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งมีการคกแต่งเป็นลักษณะ ทรง

สัพพี ตเมกโต กตุวา
สังฆารกษณธตา กตา.

รวมธรรมชาติทั้งหมดนั้น โดยความ
เป็นชั้นเดียวกัน กระทำว่า เป็น
สังฆารชั้นธ.

๑๒๐๑. ตตถ จิตฺตํ ตุ ยงฺกิลฺลิจิ
 ตํ วิชานนลฺกขณํ
สัพพี ตเมกโต กตุวา
วิญญานกษณธตา กตา.

๑๒๐๑. ส่วนในชั้นธ ๕ อย่างนั้น จิตอย่างใด
อย่างหนึ่ง อันมีความรู้อารมณ์เป็น
ลักษณะนั้น ทรงรวมจิตทั้งหมดนั้น โดย
ความเป็นชั้นเดียวกัน กระทำว่า เป็น
วิญญานชั้นธ.

๑๒๐๒. จตุตาโร จ มหาภูตา
 อุปาทา จตุวีสติ
 อฏฐวีสติวิธา เจตํ
 รูปํ รูปนฺติ คณฺหติ.

๑๒๐๒. พระโยคีย์อม(กำหนด)ถือเอารูป ๒๘
อย่าง คือมหาภูตรูป ๔ และอุปาทาย-
รูป ๒๔ นี้ ว่ารูป.

๑๒๐๓. เอกาสีตียา จิตฺเตน
 สังฺยุตฺตา เวทนาทโย
 เวทนาสณฺญาสงฺขาร-
 วิญฺญานกษณธสณฺหิตา.

๑๒๐๓. ธรรมทั้งหลายมีเวทนาเป็นต้น ที่
ประกอบพร้อมกับจิต ๔๑ ดวง ได้ชื่อว่า
เวทนาชั้นธ สังฺญาชั้นธ สังฆารชั้นธ
และวิญญานชั้นธ.

๑๒๐๔. จตุตาโรรูปิโน ฆนฺเต
 นามนฺติ ปริคณฺหติ.

๑๒๐๔. พระโยคีย์อ่อมกำหนดถือเอาอรูปรูปชั้นธ ๔
ว่านาม. รูปฟังเป็นรูปชั้นธ อรูปรูปชั้นธ

คุณตระกูล-คุณนิภา จาคคสัย
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

รูปกฺขฺชฺโร ภเว รูปิ
นามกฺขฺชฺธา อรูปิโน.

ทั้งหลายพึงเป็นนามขันธ.

๑๒๐๕. รูปุปนลกฺขณํ รูปิ
นามิ นมนลกฺขณํ
อิติ สงฺเขปโต นาม-
รูปิ โส ปริคฺคฺหติ.

๑๒๐๕. พระโยคินั้ย่อมกำหนดชื่อเอานามรูป
โดยสังเขปว่า ธรรมชาติที่มีความ
ย่อยยับไปเป็นลักษณะ เป็นรูป ธรรม-
ชาติที่มีความน้อมไป(สู่อารมณ) เป็น
ลักษณะ เป็นนาม.

๑๒๐๖. ผาเสณฺโต วิย ตาลสุสฺส
กนฺทํ ตุ ยมกํ ทฺวิธา
วตฺถุเปติ นามญฺจ
รูปญฺจจติ ทฺวิธา ปน.

๑๒๐๖. ก็พระโยคีย่อมกำหนดแยกเป็น ๒ ส่วน
ว่า นามและรูป เหมือนผ่าเหง้าตาลคู่
เป็น ๒ ส่วน ฉะนั้น.

๑๒๐๗. นามโต รูปโต อญฺโณ
สฺสโต วา ปุคฺคฺโลปิ วา
อตฺตวา วา โภจิ นตฺถิติ
นินฺนํสิ กฺจฺจติ สฺพพฺพา.

๑๒๐๗. เธอย่อมถึงการตัดสินใจได้ว่า สัตว์
ก็ดี แม้นุคฺคฺลก็ดี อตฺตวาอะไร ๆ ก็ดี
ซึ่งอื่นจากนาม จากรูป หามีไม่
ตลอดกาลทุกเมื่อ.

๑๒๐๘. เหวํ วตฺถุเปตฺวา โส
นามรูปิ สภาวโต

๑๒๐๘-๐๘. พระโยคินั้ย่อมกำหนดแยก
นามรูปโดยสภาวะได้อย่างนี้แล้ว แต่

สตุตสมุโมหฆาตตถิ

พหุสสุตวเสนิธ.

๑๒๐๙. นามรูปมตฺตคฺคเณว

นตฺถิ โภจิจิ ปุคฺคโล

เอวเมตฺถ ปตฺติโต โปโส

วตฺตเปติ ตํ ปน.

เพื่อกำจัดความลุ่มหลงว่า เป็นสัตว์
ในนามรูปนี้ เธอผู้เป็นบุรุษบัณฑิตใน
พระศาสนา^๑ ก็ย่อมกำหนดแยกนามรูป
นั้น อย่างนี้ว่า มีเพียงแต่นามรูป
เท่านั้น ห้ามบุคคลอะไร ๆ อยู่ใน
นามรูปนี้^๒ ด้วยอำนาจแห่งธรรมที่ได้
สดับเป็นอันมาก(อีก).

วุตฺตเณหฺติ :

ข้อนี้สมจริงดังคำที่พระวชิราภิกษุณี กล่าว
ไว้ว่า :

๑๒๑๐. "ยถา^๑ หิ อญฺคสมฺภารา

โหติ สหฺโห รโถ อิติ

เอวํ ขนฺธเสฺสฺ สนฺเตสฺ

โหติ 'สตุโต'ติ สมฺมตฺติ"^๒

๑๒๑๐."เปรียบเหมือนว่า เพราะมีองค์อัน-
เป็นสัมภาระ จึงมีศัพท์(โวหาร)ว่ารถ
ฉันทใด เมื่อมีขันธ์ทั้งหลาย ก็ย่อมมี
สมมติว่า สัตว์ ฉันทัน."

๑๒๑๑. ยถาปิ ทารุณฺตสฺมิ

นิชฺชิวณฺจ นิรีทํ

๑๒๑๑-๑๒. เปรียบเหมือนว่า แม้นุญนตฺที่
ทำด้วยไม้ ซึ่งปราศจากชีวะ และไม่มี

^๑ ฉ. ก. ยถาปี.

^๒ ส. ส. ๑๕/๑๔๘.

^๓ ก. ทารุณฺตสฺมิ.

พล.อ.สิทธิ จิรโรจน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทารุชชุสสมาโยเค

ตํ คจฺจติปิ ติฏฺฐติ.

๑๒๑๒. ตเถทํ นามรูปมฺปิ

นิชฺชิวฺลจฺ นีรํหํ

อณฺณมณฺณสฺมาโยเค

ตํ คจฺจติปิ ติฏฺฐติ.

ความคิด เมื่อมีความประกอบร่วมกัน
แห่งไม้และเชือก ท่อนยนต์ที่ทำด้วยไม้
นั้น จึงเดินก็ได้ ยืนก็ได้ แม้นั้นใด
แม้นามรูปนั้นก็ปราศจากชีวะ ไม่มี
ความคิด เมื่อมีความประกอบร่วมกัน
และกัน นามรูปนั้นจึงเดินก็ได้ ยืนก็ได้
ฉะนั้น.

เตนาหุ โปราณา :

เพราะเหตุนี้ท่านโบราณจารย์จึงกล่าวว่า :

๑๒๑๓. "นามมฺจฺ รูปมฺจฺ อิธตฺถิ สจฺจโต
น เหตุถ สจฺจโต มนุชฺโช" ๑ วิชฺชติ
สุณฺณํ อิหํ ญนฺตมฺวิวาภิสงฺขตํ
ทุกฺขสฺส มฺหุชฺโช ติดกฺกฺวสฺสาทิส" ๒

๑๒๑๓. "ในโลกลี้มนามและรูปเท่านั้น มีอยู่
โดยเป็นของจริง ก็ในนามและรูปนี้
หาผีสัตว์หรือมนุษย์อยู่ไม่ นามรูปนี้เป็น
ของว่างเปล่า อันปัจจัยทั้งหลาย
ปรุงแต่งเหมือนท่อนยนต์ เป็นกองแห่ง
ทุกข์ เสมอเหมือนค้ำยหญ้าและไม้
ฉะนั้น" ดังนี้.

๑. ฉ. ก. มนุชโย จ.

๒. วิสุทฺธิมคฺค. ๓/๒๑๖.

พล.อ.สิทธิ จิตรโรจน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๒๑๔. อณฺณมณฺณนินิสฺสํสาย

ทณฺทเกสฺส จิตฺเตสฺส หิ

เอกสฺมี ปตฺตมาเน ตุ

ตฺตเดว ปตฺตตีตโร.

เตนาหุ โปราณา :

๑๒๑๕. "ยมกํ นามรูปญจ

อุโป อณฺโณณฺณนินิสฺสิตา

เอกสฺมี ภิชฺชมานสฺมี

อุโป ภิชฺชนฺติ ปจฺจยยา"ติ.

๑๒๑๖. อุกฺกิณฺนํ นามรูปานํ

นามํ นิตฺเตชเมตฺตํ ตํ

สเกเนว หิ เตเชน

น สกฺโกติ ปวตฺติตฺตุ.

๑๒๑๗. น พฺยาหริติ โน เสติ

น ตฺวิฏฺฐติ น กจฺจติ

น เกเหติ น โจรฺเรติ

น ภูณฺชติ น ชาหฺติ.

๑๒๑๔. เปรียบเหมือนว่า เมื่อท่อนไม้หลาย

ท่อน อิงอาศัยกันและกันจึงตั้งอยู่ได้

เมื่อท่อนหนึ่งล้มไป ท่อนไม้บนอกนั้นก็ย่อม

ล้มไป อุปมาฉันใด อุปไมยกัฉันนั้น.

เพราะเหตุนั้น ท่านโบราณจารย์ทั้งหลาย

จึงกล่าวว่ :

๑๒๑๕. "ก็นามและรูปเป็นของคู่กัน ธรรมชาติ

ทั้งสอง อาศัยกันและกัน เป็นปัจจัยกัน

เมื่ออย่างหนึ่งแตกไป ก็ย่อมแตกไป

ทั้งคู่" ดังนี้.

๑๒๑๖-๑๗. สำหรับนามและรูปทั้งสอง นาม

เป็นของไม่มีเดช ก็ในนามและรูปนี้

นามนั้น ไม่อาจเป็นไปด้วยเดชของตน

ได้เลยเหี่ยว คือหุ้ดก็ไม่ได้ นอนก็

ไม่ได้ ยืนก็ไม่ได้ เดินก็ไม่ได้ ตักก็

ไม่ได้ บั่นก็ไม่ได้ กินก็ไม่ได้ เคี้ยว

ก็ไม่ได้อ.

พล.อ.สิทธิ จิตรโรจน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๒๑๘. ตถา รูปมฺปิ นิตฺเตชํ
 วนา นามณฺจ สฬพฺธา
 สเกเนว หิ เตเชน
 น สกฺโกติ ปวตฺตติคฺคํ.

๑๒๑๙. ภูณฺชามํติ ปิวามํติ
 ชาหามํติ ตเถว จ
 โรหามํติ หสํมํติ
 รูปสฺเสตํ น วิชฺชติ.

๑๒๒๐. นามํ นิสฺสาย รูปิ ตุ
 รูปิ นิสฺสาย นามกํ
 ปวตฺตติ สทา สฬพํ
 ปณฺจโวการภูมิมิยํ.

๑๒๒๑. อิมสฺส ปน อตฺถสฺส
 อาวํภาวตฺถเมว จ
 ชจฺจนฺตปัสสปีนํ
 วตฺตพฺพา อุปมา อธิ.

๑๒๑๘. แม้รูปก็เป็นของไม่มีเดช อย่างนั้น
 เหมือนกัน เพราะว่า เว้นนามเสียก็ไม่
 อาจเป็นไป ด้วยเดชของตนได้เลย—
 เทียว โดยประการที่ข่าง.

๑๒๑๙. ก็ความคิดว่า เราจะกิน ว่าเราจะ
 ดื่ม ว่าเราจะเดิน อนึ่งว่าเราจะ
 ร้องให้ ว่าเราจะหัวเราะตั้งนี้ หามิ
 แก่รูปไม่.

๑๒๒๐. รูปอาศัยนามจึงเป็นไปได้ นามก็
 อาศัยรูปจึงเป็นไปได้ นามรูปทั้งหมด
 จึงเป็นไปในปัญญาโวการภูมิ ตลอด-
 กาลทุกเมื่อ.

๑๒๒๑. ก็เพื่อความแจ่มแจ้ง แห่งความชอบ
 บัณฑิตควรกล่าวอุปมา เรื่องคนตาบอด
 แต่กำเนิด และคนง่อยไว้ในที่นี้.

พล.อ.สิทธิ จิตรโรจน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๒๒๒. ยถา ^๑ ทิ นาวํ นิสฺสํสาย
 มนุสฺสํสา ยนฺติ อณฺณเว
 เอวํ รูปมฺปิ นิสฺสํสาย
 นามกาโย ปวตฺตติ^๒.

๑๒๒๓. ยถา มนุสฺสํ นิสฺสํสาย
 นาวา คจฺจติ อณฺณเว
 เอวํ นามมฺปิ นิสฺสํสาย
 รูปกาโย ปวตฺตติ.

๑๒๒๔. สตฺตสณฺณํ วิโนทฺตฺวา
 นามรูปสฺส สพฺพธา
 ยถาวทสฺสนํ เอตํ
 "ทฺวิสฺสทฺธิ"^๑ติ วุจฺจติ.

๑๒๒๕. ปริมุจฺจิตฺกาโม จ
 หุขฺโต ชาตฺวาหิตฺโต
 อนฺตฺทวํ วิวชฺเชตฺวา
 ภาวเย ปน ปณฺธิโต.

๑๒๒๒-๒๓. เปรียบเหมือนว่า คนทั้งหลาย
 อาศัยเรือ จึงไปในทะเลได้ฉันใด
 นามกายอาศัยแม้รูป จึงเป็นไปได้
 ฉะนั้น เรืออาศัยคน จึงไปในทะเลได้
 ฉันใด รูปกายอาศัยแม้นาม จึงเป็น
 ไปได้ฉันนั้น.

๑๒๒๔. การบรรเทาความสำคัญว่าสัตว์ เห็น
 นามรูปตามความเป็นจริง โดย
 ประการทั้งปวงนี้ เรียกว่าทฺวิสฺสทฺธิ.

๑๒๒๕. ก็แล บัณฑิตผู้มีความต้องการจะพ้น
 จากทุกขมีชาติ(ความเกิด)เป็นต้น พึง
 เว้นส่วนทั้ง ๒ เจริญทฺวิสฺสทฺธิ^๑
 เกิด.

^๑ วิสฺสทฺธิมคฺค. ยถาปิ.

^๒ วิสฺสทฺธิมคฺค. ๓/๒๑๘.

๑๒๒๖. ญาณวิสุทธิมิมิ ปริสุทธิ
 สุกุจฺจฺรํ ทฺว กโรติ นโร โย
 ญาณจิตฺตานิ มลานิ อเสสํ
 นาสมุเปเนติ หิ ตสฺส นรฺสฺส.

๑๒๒๖. ส่วนนรชนใด กระทำญาณวิสุทธินี้ ให้
 บริสุทธิได้เป็นอย่างดียิ่ง มลทินคือกิเลส
 ทั้งหลาย ย่อมเข้าถึงความพิศาไป
 ไม่เหลือแก่นรชนนั้น.

อิติ อภิธรรมมวาทาเร ญาณวิสุตฺตนิทฺเทโส นาม
 อฏฺฐจารสโม ปริจฺเจโท.

ปริจเจที่ ๑๘ ชื่อว่าญาณวิสุตฺตนิทฺเทโส
 ในปกรณ์อภิธรรมมวาทาร จบแล้ว
 ด้วยประการฉะนี้.

๑๙. เอกนวิสติมปริจเฉท

ก่งขาวิตรณวิสุทธินิทเทศ

๑๒๒๗. เอกสฺส นามรูปสฺส
 ขานิตฺวา เหตุปจฺจเย
 กงฺข^๑ ตีสุ ปนทฺธาสุ
 วิตริตฺวา จิตฺ ปน.
๑๒๒๘. ก่งขาวิตรณํ นาม
 ณาณํ ตํ สมฺพิริตํ
 ตํ สมฺปาเหตุกาเมน
 อุตฺตกาเมน ภิกฺขุณา.
๑๒๒๙. นามรูปสฺส โโก เหตุ
 โโก นุ วา ปจฺจโย ภเว ?
 อาวชฺชิตฺวา ตมิจฺเจว
 รูปกายสฺส ตาวเท.
๑๒๓๐. เกสา โลมา นขา ทฺนฺตา
 ตโจ มิสฺส นหารุ จ
 อญฺฐิมิขฺฌจ วกฺกณฺจ
 หนฺยํ ยกนฺนฺปิ จ.

๑๙. ปริจเฉทที่ ๑๙

ก่งขาวิตรณวิสุทธินิทเทศ

- ๑๒๒๗)-๓๑. พระผู้มีพระภาคตรัสถึงญาณที่รู้ เหตุ
 และปัจจัยแห่งนามรูปนี้ แล้วข้ามความ
 สงสัยในกาล ๓ ตั้งอยู่ ว่า ญาณนั้น
 ชื่อว่าก่งขาวิตรณะ (ญาณข้ามความ
 สงสัย) อันภิกษุผู้รักตน ผู้ต้องการ
 ทำญาณนั้นให้ถึงพร้อม ย่อมมีถึงเหตุ
 และปัจจัยนั้น อย่างนี้ว่า อะไรหนอ
 เป็นเหตุ อะไรหนอเป็นปัจจัยแห่ง
 นามรูป ? แล้วใช้ใจกำหนดเหตุและ
 ปัจจัยแห่งรูปกาย คือกายอันมีโกฏฐาส
 ๓๒ มีอย่างนี้ว่า เกสา(ผม) โลมา
 (ขน) นขา(เล็บ) ทนฺตา(ฟัน) ตโจ
 (หนัง) มังสฺส(เนื้อ) นหารุ(เอ็น)
 อญฺฐิมิขฺฌจ(เยื่อในกระดูก) วักก
 (ไต) หนฺยํ(หัวใจ) และมัยกนัง
 (ตับ) เป็นต้นเป็นปัจจัยก่อนที่เกี่ยว.

^๑ ฉ. ก่งขา.

๑๒๓๑. อธิเจวมาทิตฺตํ-

โกฏฐาสปจฺยสฺส ทิ
ปริคฺคณฺทิตฺติ กายสฺส
มนสา เหตุปจฺเจเย.

๑๒๓๒. อวิชฺชา ตณฺหุปาทานํ
กมฺมํ เหตุ จตฺตฺพิโร
เอตสฺส รุปกายสฺส
อาหาโร ปจฺจโย มโต.

๑๒๓๓. ชนโก เหตุ อกฺขาโต
ปจฺจโย อนุปาลโก
เหตุวฏฺฐสฺส พิชิตฺตํ
ปจฺจยา ปจฺจวาทโย.

๑๒๓๔. อิติเม ฆฏฺฐ ฐมฺมา ทิ
เหตุปจฺจยตฺถ กตฺตา
อวิชฺชาทโย ตโย ตตฺถ
มาตาว อุนิสฺสยา.

๑๒๓๒. อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม
(รวม ๔ อย่าง)ตรัสว่าเป็นเหตุแห่ง
รูปกายนี้ อาหาร ๔ อย่างตรัสว่าเป็น
ปัจจัย.

๑๒๓๓. ธรรมที่ทำให้เกิด ตรัสเรียกว่าเหตุ
ธรรมที่ตามรักษา ตรัสเรียกว่าปัจจัย
คุณเมล็ดเป็นเหตุแห่งหน่อไม้ ธรรม-
ชาติทั้งหลาย มีดินเป็นต้นเป็นปัจจัย
ฉะนั้น.

๑๒๓๔. ก็ธรรม ๔ อย่างเหล่านี้ ตั้งกล่าว
มานี้(คืออวิชชา ตัณหา อุปาทาน
กรรม อาหาร) เป็นอันถึงความ
เป็นเหตุและความเป็นปัจจัย ก็ในธรรม
๔ อย่างเหล่านั้น ธรรม ๓ อย่างมี

บริษัทยุทธหิมแพชน์ จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อวิชาเป็นต้น ย่อมเป็นอุปนิสัย(ที่
อาศัยอย่างยิ่ง) कुमारดาเป็นอุปนิสัย
(แห่งบุตร) ฉะนั้น.

๑๒๓๕. ชนกี ปน กมมึ ตู
 ปุตตสฺส หิ ปิตา วีย
 ธาคี วีย กุมารสฺส
 อาหาโร ธาโรโก ภเว.

๑๒๓๕. ส่วนกรรมเป็นผู้ทำให้เกิด อุบัติดา
 ผู้ทำบุตรให้เกิดฉะนั้น อาหารเป็น
 ผู้ทรงไว้ อุจฺหฺนิงพีเลียง ผู้เลี้ยงดูเด็ก
 ฉะนั้น.

๑๒๓๖. อิจฺเจวํ รูปกายสฺส
 โส ปจฺจยปริคฺคหํ
 กตฺวา ปุณฺปิ "จกฺขุณฺณ
 รูปมาโลกเมว จ.

๑๒๓๖-๓๗. พระโยคีนั้น ครั้นทำการกำหนด
 ถือเอาปัจจัยแห่งรูปกาย ตามประการ
 ดังกล่าวมานี้ อย่างนี้แล้ว ก็ย่อม
 ทำการกำหนดถือเอาปัจจัย แห่งนาม-
 กาย แม้อีก โดยนัยว่า "จักขุวิญญาณ
 อาศัยจักขุ รูป และแสงสว่าง จึง
 เกิดขึ้นได้" ดังนี้ เป็นต้น.

๑๒๓๗. ปฏิจฺจ จกฺขุวิณฺณณํ
 โหติ" อิจฺเจวมาทินา
 นเยน นามกายสฺส
 ปจฺจยํ ปริคฺคหติ.

๑๒๓๘-๓๙. พระโยคีนั้นครั้นเห็นความเป็นไป
 เพราะปัจจัยแห่งนามรูปอย่างนี้แล้ว ก็
 ย่อมตามพิจารณาเห็นในกาล ๓ อย่าง
 นี้ว่า ในปัจจุบันนี้ นามรูปนี้ย่อมเป็นไป

๑๒๓๘. โส เอวํ นามรูปสฺส
 วุตฺตี ทิสฺวาน ปจฺจยา
 ยดา เอกรทิตฺ ตู
 อตีเตปิ ตเถวิทํ.

บริษัทยุทธหิณแพหั้น จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๒๓๘. ปัจจยา จ ปวตฺติตฺถ
 ตถาวานาคเตปิ จ
 ปวตฺติสฺสตี อทฺธาสุ
 ตีเสววิ อนุปฺสฺสตี.

เพราะปัจจัย ฉันทฺ (และโดยประการ
 ใด) แม้ในอดีต นามรูปนั้นก็ให้เป็นไป
 แล้วเพราะปัจจัย ฉันทฺ (และโดย
 ประการนั้น) และแม้ในอนาคตก็จัก
 เป็นไปฉันทฺ (และโดยประการนั้น
 นั้นแหละ).

๑๒๔๐. ตสฺเสวํ ปฺสฺสโต ยา สา
 ปุพฺพุนเต ปณฺจธา ตถา
 อปรนฺเต สียา กุชฺชา
 ปณฺจธา สมุทฺริตา.

๑๒๔๐-๔๑. เมื่อพระโยคินเห็นอยู่อย่างนี้
 ความสงสัยในส่วนเบื้องต้น ๕ อย่าง
 ความสงสัยในส่วนเบื้องปลาย ๕ อย่าง
 ที่ได้ตรัสไว้ ความสงสัยในอรรถานะ
 (ส่วน) แม้ปัจจุบัน ๖ อย่าง ที่ทรง
 ประกาศไว้ นั้นใด ฟังมี ความสงสัย
 ทั้งหมดนั้น พระโยคีย์่อมละได้
 ไม่เหลือเลยเทียว.

๑๒๔๑. ปัจฺจบุปฺนเนปิ อทฺธาเน
 จพฺพิธา ปริกิตฺติตา
 สหฺพา जानวเสสาว
 โยคิโน สา ปหิยุตฺติ.

๑๒๔๒. เอโก กมฺมุวิปากานํ
 วเสนาปิ จ ปณฺหิตो
 เอตสฺส นามรูปสฺส
 ปัจฺจยํ ปริกณฺหิตี.

๑๒๔๒. อนึ่ง ภิกษุผู้เป็นบัณฑิตรูปหนึ่ง ย่อม
 กำหนดปัจจัยแห่งนามรูปนี้ แม้โดย
 เกี่ยวกับการมและวิปาก.

บริษัทยุทธหิมแพชน์ จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๒๔๓. กมฺมํ จตุพฺพิธํ ทุฏฺฐ-
 ธรรมเวทนียํ ตถา
 อุปปชฺชาปฺราปฺริยา-
 โหสิกมฺมวสา ปน.

๑๒๔๓. กรรมมี ๔ อย่าง คือ ทุฏฐธรรมเวทนีย-
 กรรม อุปปชชเวทนียกรรม อปฺรา-
 ปฺริยเวทนียกรรม และอโหสิกรรม.

ตตฺถ อเอกชนวีนียํ สตฺตสฺส จิตฺเตสฺส
 กุสลลา วา อกุสลลา วา ปจฺมชนเวเจตนา
 ทุฏฐธรรมเวทนียกมฺมํ นาม. ตํ อิมสฺสมิเยว
 อตฺตภาเว วิปากํ เทติ, ตถา อสฺสกุโณตฺตํ
 ปน "อโหสิกมฺมํ นาโหสิ กมฺมวิปาโก, น
 ภวิสฺสตี กมฺมวิปาโก, นตฺถิ กมฺมวิปาโก"^๑
 อิมสฺส ติกสฺส วเสน อโหสิกมฺมํ นาม โหติ.
 อตฺตสาธิกา ปน สตฺตมชนเวเจตนา
 อุปปชชเวทนียกมฺมํ นาม. ตมฺนนฺตเร
 อตฺตภาเว วิปากํ เทติ, ตถา อสฺสกุโณตฺตํ
 วุตฺตนเยเนว อโหสิกมฺมํ นาม โหติ.
 อุกฺกิบฺนมนฺตเร ปรจฺจ ชชนเวเจตนา อปฺราปฺริย-
 เวทนียกมฺมํ นาม. ตมฺนาคเต ยทา โอกาสํ

ในกรรม ๔ อย่างนั้น ในบรรดา
 ชชนจิต ๑ ขณะ ในชชนวีนีเดียวกัน เจตนา
 ในชชนจิตขณะแรกเป็นกุศลก็ตาม เป็นอกุศล
 ก็ตาม ชื่อว่า ทุฏฐธรรมเวทนียกรรม. ทุฏฐ-
 ธรรมเวทนียกรรมนั้น ย่อมให้วิปากในอตฺตภาพ
 เท่านั้น, แต่เมื่อไม่อาจ(ให้วิปากในอตฺตภาพ
 นี้)อย่างนั้น ก็ชื่อว่าเป็นอโหสิกรรม โดย
 เกี่ยวกับอโหสิกรรม ๓ ประเภทนี้ คือ
 "อโหสิกมฺมํ นาโหสิ กมฺมวิปาโก (กรรม
 ได้มีแล้ว วิปากของกรรมมิได้มีแล้ว), อโหสิ-
 กมฺมํ น ภวิสฺสตี กมฺมวิปาโก (กรรมได้มี
 แล้ว วิปากของกรรมจักไม่มี), อโหสิกมฺมํ
 นตฺถิ กมฺมวิปาโก (กรรมได้มีแล้ว วิปาก

^๑ วิสุทฺธิสมุทฺต. ๓/๒๒๓.
^๒ ชุ. ป. ๓๑/๔๑๔.

บริษัทยุทธหิมแพชชั่น จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อักษรมาวาร ป.ท. ๒๐

ลภติ, ตทา วิปากัง เทติ, สติ ของกรรมมิได้มีอยู่)" ดังนี้. ส่วนเจตนาใน
 สัสสารปวตฺตติยา อโหสิกรรมํ นาม น โหติ. ชวนจิตขณะที่ ๑ ที่ให้สำเร็จความต้องการ
 ชื่อว่า อุปัชชเวทนียกรรม. อุปัชชเวทนี-
กรรมนั้น ย่อมให้วิบากในอรรถภาพถัดไป,
 เมื่อไม่อาจ(ให้วิบากในอรรถภาพถัดไป)อย่าง-
 นั้น ก็ชื่อว่าเป็นอโหสิกรรม ตามนัยที่ได้กล่าว
 แล้วนั้นเพียว. เจตนาในชวนจิต ๕ ขณะ
 ในระหว่างแห่งเจตนา ๒ ขณะ(คือขณะแรก
 และขณะที่ ๑) ชื่อว่า อปราปรียเวทนี-
กรรม. อปราปรียเวทนีกรรมนั้นได้โอกาส
 ในเวลาใด ในอนาคต, ก็ย่อมให้วิบาก
 ในเวลานั้น, เมื่อยังมีความเป็นไปแห่ง
 สัสสารวัฏอยู่ หาชื่อว่าเป็นอโหสิกรรมได้ไม่.

๑๒๔๔. อปริ จตฺตพิธิ กุมฺมิ
 ครุกํ พุทฺถมฺปิ จ
 อาสนฺนณฺจ กฏฺตฺตา จ
 กมฺมณฺติ สฺมฺหิรฺติ.

๑๒๔๔. ท่านยังกล่าวกรรม ๔ อย่าง อย่างอื่น
 คือครุกกรรม รวมทั้งพุทฺถกรรม
 อาสนนกรรม และกฏตตกรรม.

บริษัทยุทธหิมแพชน์ จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑) ตตฺถ กุสลํ วา โหติ อกุสลํ วา ในกรรม ๔ อย่างนั้น ในบรรดากรรม
 ครุภาครุเกสุ ยํ ครุกํ มาตุฆาตาทิกมฺมํ ที่หนักและเบาทั้งหลาย กรรมที่หนักจะเป็น
 วา มหคฺคตกมฺมํ วา ตเมว ปจฺมํ วิปฺยจฺจติ. กุสลก็ตาม เป็นอกุสลก็ตาม คือกรรมมีมาตุฆาต
 (ฆ่ามารดา)เป็นต้นก็ดี มหคฺคตกรรมก็ดี ใด,
 กรรมนั้นนั้นแหละจะเปลือยวิบากก่อน.

ยथाสนฺนํ นาม มรณกาเล กรรมที่สัตว์ระลึกได้ ในเวลาใกล้ตาย
 อนุสฺสริตกมฺมํ ยํ हि อาสนฺนมรโณ ชื่อว่าอาสนนกรรม ก็สัตว์ผู้ใกล้ตายอาจ
 อนุสฺสริตํ สกฺโกติ เตเนว อฺปฺปชฺชติ, ระลึกถึงกรรมใดได้ เขาย่อมเกิดขึ้นเพราะ
 กฏฺตุตา ปน กมฺมํ ปุณฺนํ ลหฺธาเสวํ กรรมนั้นนั้นแหละ, ส่วนกฏตตกรรมเป็น
 ปุริมาณํ อตฺตภาเว ปฏิสนฺธิ อากทฺชติ. กรรมที่ได้ความเสฟุนบ่่อย ๆ ๑ เมื่อกรรม
 ทั้งหลายข้างต้นไม่มี ๑ ก็ย่อมคร่าปฏิสนธิมาได้.

๑๒๔๕. อณฺเฑ จตฺตพิธิ กมฺมํ ๑๒๔๕. กรรมมี ๔ อย่าง อย่างอื่น คือ
 ชนกํ อฺปฺตตมฺภกํ ชนกรรม อฺปฺตตมฺภกกรรม อฺปฺพิภก-
 ตฺตฺตมฺภกํ กมฺม- กรรม และอฺปฺฆาตกรรมนั้นเพียง.
 มฺปฆาตกเมว จ.

๑-๑) ฉ. อิมะ ปาธา น ทิสฺสนฺติ.

๑-๑) ปาฐะเป็น ปุริมาณํ อตฺตภาเว เข้าใจ
 ว่าฉลาดเคลือบ น่าจะเป็น ปุริมาณํ
 อภาเว ได้แปลไปตามที่เห็นว่าน่าจะ
 เป็น คือแปลว่า เมื่อกรรมทั้งหลาย
 ข้างต้นไม่มี.

บริษัทยุทธหิมแพ้น จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๖๖

อภิธรรมภาวนาจารย์ บ.พ.๓๐

ตตถ ชนกั นาม กุสลั วา อกุสลั วา
 กมุम्मั ปฏิสนธิยมุณี ปวตฺเตปิ ฐาปรูป-
 วิปากกฺขณฺเช ชเนติ. อุปตฺถมฺมกั ปน วิปากั
 ชเนตุํ น สกฺโกติ, อดฺเณน กมุเมน ทินฺนาย
 ปฏิสนฺธิยา ชนิตฺเต วิปาเก อุบฺบชฺชนกฺสุขทุขั
 อุปตฺถมฺเภติ, อทฺธานั ปวตฺเตติ. อุปปีฬกั
 ปน อดฺเณน กมุเมน ทินฺนาย ปฏิสนฺธิยา
 ชนิตฺเต วิปาเก อุบฺบชฺชนกฺสุขทุขั ปีเพติ
 พารตี, อทฺธานั ปวตฺติตุํ น เทติ. อุปฆาตกั
 ปน สยั กุสลมฺปิ อกุสลมฺปิ สมานั อดฺณั
 ทุพฺพลกมุम्मั มาเตตฺวา ตสฺส วิปากั
 ปฏิพาหิตฺวา อตฺตโน วิปากสฺส โโอกาสั
 กโรติ. เอวํ ปน กมุเมน โอกาเส กเต
 ตั วิปากมฺุปนฺนํ นาม โหติ. อิติ อิมั
 ทฺวาทสฺวิธั กมุम्मั กมุมฺวฏฺเฐ ปกฺขิปิตฺวา
 เอวเมโก กมุมฺวิปากวเสน นามรูปสฺส
 ปจฺจุยฺปริคฺคหิ กโรติ.

ในกรรม ๔ อย่างนั้น กรรมที่เป็นกุศล
 ก็ตามที่เป็นอกุศลก็ตาม ย่อมทำรูปและอรูปรูป-
 ฌานให้เกิดขึ้นได้ ทั้งในปฏิสนธิกาล
 ทั้งในปัจจุตติกาล ชื่อว่า ชนกกรรม. ส่วน
อุปถัมภกรรม ไม่อาจทำวิบากให้เกิดขึ้นได้,
 เมื่อกรรมอื่นให้ปฏิสนธิแล้ว ก็ย่อมอุปถัมภสุข
 หรือทุกข์ ที่เกิดขึ้นในเพราะวิบากที่กรรมอื่น
 ทำให้เกิด, คือทำสุขหรือทุกข์ให้เป็นไป
 ตลอดกาลนาน. ส่วน อุปปีฬกรรม เมื่อ
 กรรมอื่นให้ปฏิสนธิแล้ว ก็บีบคั้นคือเบียดเบียน
 สุข หรือทุกข์ ที่เกิดขึ้นในเพราะวิบากที่กรรม
 อื่นทำให้เกิด, คือไม่ยอมให้สุขหรือทุกข์
 เป็นไปตลอดกาลนาน. ส่วน อุปฆาตกรรม
 ตนเองเป็นกุศลก็ได้ เป็นอกุศลก็ได้ ย่อม
 ัตตรอนกรรมที่ทรมากำลังอื่น คือห้ามวิบาก
 ของกรรมที่ทรมากำลังนั้น แล้วทำโอกาสแก่
 วิบากของตน. ก็เมื่อกรรมได้ทำโอกาสแล้ว
 อย่างนี้ กรรมนั้นจึงจะชื่อว่า เป็นกรรมที่มี

บริษัทยุทธหิมแพชัน จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิบากเกิดขึ้น. พระโยคีรูปหนึ่งรวมกรรม ๑๒ อย่างนี้ ตั้งกล่าวมานี้ เข้าไว้ในกรรมวัฏ แล้วทำการกำหนดถือเอา ปัจจัยของนามรูป โดยเกี่ยวกับกรรมและวิบาก ตามประการ ดังกล่าวมานี้.

อิติ โส เอวํ กมฺมวิปากวฏฺฏวเสน นามรูปสฺส ปวตฺตํ ทิสฺวา "ยถา อิทํ เอตฺรหิ, เอวมตฺเตปิ อทฺธานํ กมฺมวิปากวเสน ปจฺจยโต ปวตฺติตฺตํ, อนาคเตปิ ปวตฺติสฺสตี"ติ อิติ กมฺมญฺเจว วิปากโก จาติ กมฺมวิปากวเสน โลโก ปวตฺตตีติ ตํ สมฺมปฺสฺสตี. ตสฺสเสวํ สมฺมปฺสฺสโต สหฺพา โสฬสฺสวิธา กงฺขา ปหิยฺยตีติ?

พระโยคีนั่น ครั้นเห็นความเป็นไปของ นามรูป โดยเกี่ยวกับกรรมวัฏและวิบากวัฏ ตามประการดังกล่าวมานี้ อย่างนี้แล้ว ก็ย่อม ตามพิจารณาเห็นนามรูปนั้นว่า "ในกาล ปัจจุบันนี้ นามรูปนี้ย่อมเป็นไปเพราะปัจจัย โดยเกี่ยวกับกรรมและวิบาก ฉันทิด, แม้ใน อดีตกาล นามรูปนี้ก็ไ้เป็นไปแล้วเพราะ ปัจจัย โดยเกี่ยวกับกรรมและวิบาก, แม้ใน อนาคตกาล นามรูปนี้ก็จักเป็นไปเพราะปัจจัย โดยเกี่ยวกับกรรมและวิบาก ฉันทัน" เพราะ เหตุนั้น จึงมีแต่กรรมและวิบากเท่านั้น โลก ย่อมเป็นไป โดยเกี่ยวกับกรรมและวิบาก อย่างนี้. พระโยคีนั่น เมื่อตามพิจารณาเห็น

๑ ฉ. อิติ-สทฺโท น ทิสฺสตี...

บริษัทยุทธหิมแพจน์ จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อักษรพิมพ์ดีด บ.ท.๑๐

อยู่อย่างนี้ ก็ย่อมละความสงสัย ๑๖ อย่าง
ทั้งหมดได้ แล.

๑๒๔๖. เหตุผลสัส สมุพฺพต-
วเสเนว ปวตฺตติ
เกวลํ นามรฺรูปํ
สมฺมา สมฺนุปฺสฺสตี.

๑๒๔๖. พระโยคี ย่อมตามพิจารณาเห็นโดย
ชอบว่า นามรูปล้วน ๆ ย่อมเป็นไป
ด้วยอำนาจ ความสัมพันธ์กันแห่งเหตุ
และผล.

๑๒๔๗. เอวํ การณโต อุกฺกุฏํ
การกํ น จ ปสฺสตี
ปากปวตฺตติโต อุกฺกุฏํ
น ปากปฏิวะทํ.

๑๒๔๗. และย่อมไม่เห็นผู้ทำที่นอกเหนือไปจาก
เหตุ ไม่เห็นผู้เสวยวิบากที่นอกเหนือ
ไปจากความเป็นไปแห่งวิบากอย่างนี้.

๑๒๔๘. อิติ กมฺมญฺเจว วิปาโก จาคิ กมฺมวิปาก-
วเสน โลกโก ปวตฺตตีตี. เตนานุ โปราณา :

เพราะฉะนั้น จึงมีแต่กรรมและวิบากเท่านั้น
ตามประการดังกล่าวมานี้ โลกย่อมเป็นไป
โดยเกี่ยวกับกรรมและวิบาก อย่างนี้แล.
เพราะเหตุนี้ ท่านโบราณจารย์ทั้งหลาย
จึงกล่าวไว้ว่า :

๑-๑ ฉ. อิมะ ปาสา น ทิสฺสนฺตี.

๑๒๕๒. วิญฺญูสิทฺถุณฺณพฺพธฺธา เต
 ตณฺหาโสเตน วุญฺหเร
 ตณฺหาโสเตน วุญฺหนฺตา
 น เต ทุกฺขา ปมฺจุจเร.
๑๒๕๓. เหวเมตํ อภินฺถาย
 ภิกฺขุ พุทฺธสฺส สวโก
 คมฺภีร์ นิปฺถํ สฺถณฺ
 ปจฺจยํ ปฏิวิชฺชติ.
๑๒๕๔. กมฺมํ นตฺถิ วิปากมฺหิ
 ปาโก กมฺเม น วิชฺชติ
 อถมฺมมฺมํ อฺโก สฺถณฺ
 น จ กมฺมํ วนา ผลํ.
๑๒๕๕. ยถา น สฺฐิเเย อคฺคิ
 น มณฺโฆ น โคมเย
 น เตสํ พหิ โส อคฺคิ
 สมฺภาเรหิ จ ชายติ.
- ๑๒๕๓-๕๔. ภิกษุซึ่งเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า
 รุ้ยิ่งซึ่งความซื่อ อย่างนั้นแล้ว ก็ยอม
 แพงตลอดปัจจัยอันเล็กซึ่ง อันละเอียด
 อ่อน อันว่างเปล่า ว่า กรรมหามีอยู่
 ในวิปากไม่ วิปากก็หามีอยู่ในกรรมไม่
 ธรรมทั้ง ๒ ว่างเปล่าซึ่งกันและกัน
 แต่เว้นกรรมเสีย ผลก็มีไม่ได้.
- ๑๒๕๕-๕๖. (เหมือนอย่างว่า) ไฟหามีอยู่ใน
 พระอาทิตย์ไม่ หามีอยู่ในแก้วมณีไม่
 หามีอยู่ในโคมย์ไม่ ไฟนั้นหามีอยู่
 ภายนอก (หันไปจาก) วัตถุเหล่านั้นไม่

๑. ฉ. ...พฺพธฺธา.

๑๒๕๖. ตตา น ฆโต กมุสสุ
 วิชาโก อปสมุทติ
 พหิตุธาปี น กมุสสุ
 น กมมํ ตตฺถ วิชฺชติ.

๑๒๕๗. ผเสณ สุณฺณํ ตํ กมฺมํ
 ผลํ กมฺเม น วิชฺชติ
 กมุสฺสจ โข อฺปาทาย
 ตโต นิพฺพตฺเตเต ผลํ.

๑๒๕๘. น เหตุถ เทโว พุรุสฺมา วา
 สํสารสฺสตุฏฺฐิ การโก
 สุตฺถธมฺมา ปวตฺตุนฺติ
 เหตุสมฺภาวปจฺจยาตี.

๑๒๕๙. เอวํ นานปกาเรหิ
 นามรูปสฺส ปจฺจยํ
 ปรีคฺคเหตฺวา อหฺตาสฺ
 ตริตฺวา กงฺขมฺภูริตฺ.

ทว่าย่อมเกิด จากเครื่องสัมภาระทั้ง-
 หลาย ฉันทใด. วิชากรก็ไม่มีอยู่ภายใน
 กรรม ไม่มีอยู่แม้ในภายนอกแห่งกรรม
 (พ้นไปจากกรรม) กรรมก็ไม่มีอยู่ใน
 วิชากรนั้น กรรมนั้นว่างเปล่าจากผล
 ผลก็ไม่มีอยู่ในกรรม ทว่าเพราะอาศัย
 กรรมแล เพราะฉะนั้น ผลจึงบังเกิด
 ได้ ฉันทนั้น.

๑๒๕๘. เป็นความจริงว่า ในความเป็นไป
 แห่งสังสารวัฏนี้ เทวดาหรือพรหม
 ผู้สร้างสังสารวัฏหาไม่ ธรรม
 ล้วน ๆ ย่อมเป็นไป เพราะมีสัมภาระ
 (ประชุม)แห่งเหตุเป็นปัจจัย ฉันทแล.

๑๒๕๙-๖๐. ท่านเรียกญาณที่เกิดขึ้น กำหนด
 ชื่อเอาปัจจัย แห่งนามรูปโดยประการ
 ต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ ชำความสงสัย
 ในกาลทั้งหลาย ตั้งอยู่นั้น ว่า

๑ วิสุทธิธรรมค. ๓/๒๒๖.

30

๑๒๖๐. กัณฑวาทิตถ นาม
 ฌานั ตั สมุทริตติ
 ฐมมฏจิติ ยถาภูตติ
 ตั สมมาทสนนตปิ.
๑๒๖๑. อิมินา ปน ฌาณณ
 สัยตุโต พุทธสาสนเ
 ๑โหติ ลหุชปคฺคฺโจ
 โสตาปนโน หิ จุพโก.
๑๒๖๒. ตสฺมา สบญเณ ปน อตถกาโม
 โย นามรูปสส เหตุปจฺจยานิ
 ปริคฺคหิ สาธุ กโรติ อีโร
 ชิปปิ ส นิพพานปฺริ อูปเต.
๑๒๖๑. กัณฑวาทิตถนั ย่อมเป็น
 ผู้ได้ที่พึ่งในพระพุทธศาสนา ภิภษุรณัน
 จัดว่าเป็นพระจุฬโสดาบัน.
๑๒๖๒. เพราะฉะนั้นบุคคลผู้เป็นปราชญ์ มี
 ปัญญาใคร่ประโยชน์ผู้ใด กระทำการ
 กำหนดถือเอาเหตุและปัจจัย แห่ง
 นามรูปได้ด้วยดี บุคคลผู้นั้น ย่อม
 เข้าถึงเมือง คือนิพพานได้โดยเร็ว.
- อติ อภิธมฺมวาทาเร กัณฑวาทิตถวิสุทฺธิทเทโส ปริจเจทที ๑๙ ชื่อว่ากัณฑวาทิตถวิสุทฺธิทเทโส
 นาม เอกุณวีสติโม ปริจเจโท.
 ในปกรณ์อภิธมฺมวาทาร จบแล้ว
 ด้วยประการฉะนี้.

๑-๑ โป. โหติ ลหุชปคฺคฺโจ โส.

๒๐. วิสติมปริจเฉท

มคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธินิกฺทส

๑๒๖๓. กลาปสฺมมฺสเนเนว
โยโค กรณิโย สียา
มคฺคามคฺเค ตฺ ฌาณํ ต-
มธิคนฺตุํ ปรินิจฺจตา.

๑๒๖๔. ปจฺจุปฺปนฺนสฺส ฐมฺมสฺส
นิพฺพตฺติ อฺทโย มโต
วโย วิปริณาโมติ
ตสฺสเสว สฺมฺทีริตา.

๑๒๖๕. อนุปฺสฺสนา^๑ ฌาณฺนฺติ
วรณาณณ เหสิตํ
โส ปเนวํ ปชานาติ
โยคาวจรมาณโว.

๒๐. ปริจเฉทที่ ๒๐

มคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธินิกฺทส

๑๒๖๓. ก็พระโยคีผู้ต้องการบรรลุนิพพาน ใน
ธรรมที่เป็นมรรค และไม่ใช่มรรคนั้น
พึงมีอันต้องกระทำความพยายาม โดย
การพิจารณาโดยกลาป(พิจารณาธรรม
โดยการรวมย่อ)นั้น เทียว.

๑๒๖๔-๖๕. พระผู้ทรงมีญาณประเสริฐได้ทรง
แสดงไว้แล้วว่า ความบังเกิดแห่ง
ธรรมที่เป็นปัจจุบัน เรียกว่าอุทฺทยะ
(ความเกิดขึ้น) ความแปรปรวนไป
เรียกว่า วยะ(ความปราศไป) การ
ตามพิจารณาเห็น(อนุปฺสฺสนา) ซึ่ง
ความเกิดขึ้น และความปราศไปนั้น
นั้นแหละ เรียกว่า ญาณ ก็บุคคล
ผู้เป็นพระโยคาวจรนั้น ย่อมรู้ชัด
อย่างนี้ ว่า.

^๑ ฉ. อนุปฺสฺสนาปิ.

๑๒๖๖. อิมัสส นามรูปัสส

บุพเพ อุปปตฺติโต ปน
 นิจโย ราสี วา นตฺถิ
 ตถา อุปปชฺชโตปิ จ.

๑๒๖๗. ราสีโต นิจยา วาปี

นตฺถิ อากมฺมนตฺถิ จ
 ตถา นีรุชฺชมานัสส
 น ทิสาคมฺมนตฺถิ จ.

๑๒๖๘. นีรุชฺชสาปี เอกสฺมึ

จาเน นตฺถิ จโยติ จ
 เอตฺถ วิญฺญมา วุตฺตทา
 เอตฺตสฺสตฺตสฺส ทิปเน.

๑๒๖๙. อุทฺทพฺพมณฺเฑการ-

เมวํ สงฺเขปโต ปน
 กตฺวา ตสฺสเสว ฌานสฺส
 วิมฺงฺกสฺส วเสน ตฺ.

๑๒๗๐. "อวิชฺชาสมุทฺทยา รูป-

สมุทฺทยอ"ติ^๑ ทิ อาทินา

๑๒๖๖-๖๘. ก็นามรูปนั้นจะมีการก่อตัวหรือการรวมตัวขึ้น ก่อนแต่ความเกิดขึ้นก็หาไม่ และนามรูปแม้ที่กำลังเกิดอยู่ ก็อย่างนั้น ชื่อว่าจะมีการมาจากที่รวมตัวจากที่ก่อตัว ก็หาไม่ นามรูปแม้ที่กำลังดับไป ก็อย่างนั้น หากมีการไปสู่ทิศทั้งหลายไม่ นามรูปแม้ที่ดับไปแล้ว จะมีการสังสมไว้ในที่สักแห่งหนึ่งก็หาไม่ ก็ในการแสดงความซ้อนนี้ดังกล่าวมากระนั้น นี้ ท่านได้กล่าวถึงเรื่องอุปมาด้วยพิณไว้.

๑๒๖๙-๗๐. ลักษณะ ๕๐ ที่ท่านกล่าวไว้ ในคราวที่เห็นความเกิดขึ้น และความปราศไปแห่งขั้นแต่ละขั้น โดยนัยว่า "อวิชชาสมุทฺทยา รูปสมุทฺทยอ (เพราะอวิชชาเกิดขึ้น รูปจึงเกิดขึ้น)" ดังนี้ เป็นต้น โดยเกี่ยวกับเป็นบทจำแนก

^๑ ชุ..ป. ๓๑/๗๔, (ฉบับภูมิพโลภิกขุ ๑/๔๔).

นเยเนกเกทฐุสสุ

อุททยพพทสฺสเน.

๑๒๗๑. ทสฺ ทสฺสาติ กตฺวาน

วุตฺตทา ปณฺณาสลฺกฺขณา

เตสฺ ปน วเสนาปี

ธมฺเม สมนุปสฺสตี.

๑๒๗๒. เอวํ รูปุทโย โหติ

เอวามสฺส วโย อิติ

อุทเทติ เอวํ รูปมฺปิ

เอวํ รูปิ ตฺ วะติ จ.

๑๒๗๓. เอวํ ปจฺจยโตเปตฺถ

ชนโต อุททยพพํ

ปสฺสโต สทฺพธมฺมา จ

ปากฺกฺวา โทนฺติ ตสฺส เต.

๑๒๗๔. อุทเท ทนฺตราชีว

อารคฺคูเทริว สาสฺสโป

วิษุขฺปะปาทาว ธมฺมา เต

ปริตฺตญฺจายินิ สियฺ.

ญาณนั้นนั้นแหละ โดยทำไว้ว่า แต่ละ

ชั้นมี ๑๐ ลักษณะดังนี้ (เหล่าใด)

พระโยคาวจร ครั้นทำการใส่ใจความ

เกิดขึ้น และความปราศไปโดยสิ่งเข

อย่างนี้แล้ว ก็ย่อมตามพิจารณาเห็น

ธรรมทั้งหลาย แม้ด้วยสามารถแห่ง

ลักษณะ ๕๐ เหล่านั้น ว่า รูปมีเหตุ

เกิดขึ้นอย่างนี้ รูปนี้มีเหตุปราศไป

อย่างนี้ และว่ารูปเกิดขึ้นได้แม้อย่างนี้

รูปปราศไปแม้อย่างนี้.

๑๒๗๓. ก็เมื่อพระโยคาวจรนั้น เห็นความ

เกิดขึ้น และความปราศไป ทั้งโดย

ปัจจัย ทั้งโดยขณะ ในชั้นเหล่านั้น

อย่างนี้ ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้น

ก็ย่อมเป็นอันปรากฏชัด.

๑๒๗๔. ธรรมเหล่านั้น ฟังเป็นของตั้งอยู่ได้

ชั่วกาลนิคหน้อย จุจรรอยไม้ซึ่งคบน้ำ

จุจเม็ล็ดพันธุ์ผักกาด บนปลายเหล็ก-

แหลม จุจสายฟ้าแลบ.

บริษัทยุทธหิมแพชน์ จำกัด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๒๗๕. กทลีสุนินาลาท-

จกุกมาญปมา อิเม
อสารา บัน นิสฺสารา
หุตฺวา ชายนฺติ โยคิโน.

๑๒๗๖. เอเวเมตฺตาวตาท เตน

อุทฺทพฺพหฺสฺสนํ
ลกฺขณานิ จ ปณฺณาส
ปฏฺวิชฺฌ จิตฺ ปน.

๑๒๗๗. ฌาณํ อธิคิตฺ โทติ

ตรฺณํ ปจฺมํ ปน
ยสฺส จาธิตฺมา โยคิ
โทตารทฺทวิปฺสฺสโก.

๑๒๗๘. วิปฺสฺสนาย เหนตาย

ตรฺณายาท โยคิโน
วิปฺสฺสกสฺส ชายนฺเต^๑
อุปฺเกฺลสา ทเสวิเม.

๑๒๗๕-๗๖. กัถกรรมเหล่านี้เกิดขึ้น เป็นของ

ไม่มีสาระ ปราศจากสาระ มีอุปมา
ด้วยต้นกล้วย ความฝัน ล้อไฟ และ
มายา ก็ญาณที่เห็นความเกิดขึ้น และ
ความปราศไป ของพระโยคีอย่างนี้
ด้วยภาวนาวิธีเพียงเท่านั้น นั้น ย่อม
เป็นอันตั้งอยู่ แห่งตลอดลักษณะ ๕๐.

๑๒๗๗. แต่ว่าญาณที่พระโยคีบรรลุเป็นครั้งแรก

แรก ย่อมเป็นญาณที่ยังอ่อนอยู่ ซึ่ง
เพราะบรรลุได้ พระโยคีก็ชื่อว่า เป็น
อาร์ทวิปัสสก(ผู้ปรารถนาวิปัสสนาได้).

๑๒๗๘. ลำดับนั้นอุปกิเลส ๑๐ อย่างเหล่านี้

เหี่ยว ย่อมเกิดขึ้นแก่พระโยคีผู้ปรารถนา
วิปัสสนาได้ ด้วยวิปัสสนาอย่างอ่อนนี้.

^๑ โป. ชายนฺติ.

๑๒๗๙. โภกาโส ปีติ ปัสสทุติ
 ฌาณ สทฺธา สตี สุขํ
 อุกฺเขชา วิริยํ นิกฺกนฺตตี
 อุกฺเขลสา ทเสวิเม.

๑๒๗๙. อุกฺกิลเสมี ๑๐ อย่าง เหล่านี้คือ
 โภกาส (แสงสว่าง) ปีติ(ความ
 อิมเอบใจ) ปัสสทุติ(ความระงับความ
 กระวนกระวายแห่งกายและจิต) ฌาณ
 (ความรู้) สทฺธา(ความปลงใจเชื่อ)
 สติ(ความระลึกได้) สุข(ความสุขใจ)
 อุกฺเขชา(ความวางเฉย) วิริยะ
 (ความเพียร) นิกนฺตี(ความใคร่)
 ดังนี้.

๑๒๘๐. สมฺปตฺตปฏิเวธสฺส
 โสตาปนฺนาทโนปิ จ
 ตถา วิปฺปฏิปนฺนสฺส
 อุกฺเขลสา น ชายเร.

๑๒๘๐. ก็อุปกิเลสทั้งหลาย ย่อมไม่เกิดแม้แก่
 พระอริยบุคคลทั้งหลาย มีพระโสดาบัน
 เป็นต้น ผู้บรรลุปฏิเวธธรรม อนึ่ง
 ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่พระโยคีผู้ปฏิบัติผิด.

๑๒๘๑. สมฺมาว ปฏิปนฺนสฺส
 มุตฺตโยคสฺส ภิกฺขุโน
 สทา วิปฺสฺสกุเสว
 อุกฺเขลชฺชนฺติ กิรฺสฺสฺ เต.

๑๒๘๑. ได้สดับมาว่า อุปกิเลสเหล่านั้น ย่อม
 เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ปฏิบัติชอบ (ปฏิบัติถูก-
 ต้อง)นั้นเทียว ผู้ประกอบความเพียร
 เจริญวิปัสสนาตลอดกาลทุกเมื่อเท่านั้น.

๑๒๘๒. วิปัสสนาย โภกาโส

โภกาโสติ บวฺจจติ

ตสฺมี ปน สมุပ္ปนฺเน

โยคาวจรภิกฺขุ โส.

๑๒๘๓. มกุคฺคบุตฺโต ผลบุตฺโต

อหมสฺมีติ คณฺหติ

อมกฺคํเยว มกฺคโคติ

ตสฺเสวํ ปน คณฺหโต.

๑๒๘๔. เอวํ วิปัสสนาวิถิ

โอกกนฺตา นาม โหติ สา

โภกาสมฺเวย โส ภิกฺขุ

อสุสาเพนฺโต นิสฺสํหิติ.

๑๒๘๕. ปิติ วิปัสสนापิติ

ตสฺส ตสฺมี ขณฺเ ปน

ตทา ปณฺจวิธา ปิติ

ชายนฺเต ชุทฺทกาทิกา.^๑

๑๒๘๒-๘๔. แสงสว่างแห่งวิปัสสนา (แสง-

สว่างที่มีวิปัสสนาจิตเป็นสมุฏฐาน) ท่าน

เรียกว่า โภกาส ก็เมื่อโภกาสนั้น

เกิดขึ้นแล้ว พระโยคาวจรภิกษุนั้น

ย่อมถือเอาว่า เราเป็นผู้บรรลุมรรค

แล้ว เป็นผู้บรรลุผลแล้ว ก็เมื่อ

พระโยคาวจรภิกษุนั้น ถือเอาสิ่งที่

มิใช่มรรคเลย ว่า เป็นมรรคเป็นต้น

อย่างนี้ วิปัสสนาวิถินั้น ก็ชื่อว่ามอัน

กระโดดไปเสีย อย่างนี้ ภิกษุนั้นก็ได้

แต่นั่งชื่นชมโภกาสอยู่เท่านั้น.

๑๒๘๕. ส่วนวิปัสสนापิติ (ปิติที่สัมปยุตกับ

วิปัสสนาจิต) ในขณะนั้น ชื่อว่า ปิติ

ของพระโยคาวจรนั้น ในเวลานั้น

ปิติ ๕ อย่างมีชุทฺทกาปิติเป็นต้น ย่อม

เกิดได้.

^๑ ก. ฉ. ชุทฺทิกาทิกา,
วิจุฑิมคฺค. ๓/๒๗๐.

บริษัทยุทธหิมแพชั่น จำกัด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๒๘๖. วิปัสสนาย วิปัสสนาธิ
วิปัสสนาธิ ปุจฺจติ
 โยคีโน กายจิตฺตานิ
 วิปัสสนาเนว โทษติ หิ.

๑๒๘๗. สกฺขิ จ มุทฺตเนว
 กมฺมณฺเณว โทษติ หิ
 วิปัสสนาธิ โส ภิกฺขุ
 อญฺคฺคหิตมานโส.

๑๒๘๘. อมานุสี รัตติ นาม
 อญฺโภติ อญฺตฺตริ
 ยํ สนฺธาย จ คดาโย
 ภาสิตา หิ มเหสินา.

๑๒๘๙. "สุตฺตาคารี ปวิฏฺฐสฺส
 สนฺตจิตฺตสฺส ภิกฺขุโน
 อมานุสี รัตติ โหติ
 สมฺมา ธมฺมํ วิปัสสโต.

๑๒๙๐. ยโต ยโต สมฺมสฺติ
 ฆฺนฺธานํ อุตฺตพฺพยํ

๑๒๘๖-๙๐. วิปัสสนาวิปัสสนาธิ(วิปัสสนาธิที่สัมปยุต
 กัยวิปัสสนาจิต) ท่านเรียกว่า วิปัสสนา
 จริงอยู่ กายและจิตของพระโยคี ย่อม
 เป็นอันระงับที่เดียว เป็นของเบาอ่อน
 ครอบงำการงานที่เดียว ภิกษุผู้มีใจอัน
 วิปัสสนาเป็นต้นอนุเคราะห์แล้วนั้น ย่อม
 เสวยความยินดีที่หย่อนเยี่ยม ชื่อว่า
 "ไม่ใช่ของมนุษย์" ซึ่งเป็นความยินดีที่
 พระมเหสีเจ้าทรงหมายเอา ตรัสไว้
 หลายพระคทาว่า "ความยินดีที่มิใช่
 ของมนุษย์ ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เข้าไปสู่
 สุตฺตาคารี มีจิตสงบอยู่ เห็นแจ้งธรรม
 อยู่โดยชอบ เธอพิจารณาเห็นความ-
 เกิดขึ้น และความปราศไปแห่งขันธ
 ทั้งหลายทางธรรมใด ๆ ย่อมได้ปิติ
 และปราโมทย์ การได้ปิติและ
 ปราโมทย์นั้น เป็นอมตะสำหรับท่าน
 ผู้รู้แจ้งทั้งหลาย" ดังนี้.

5

อภิธรรมภาวตาร บ.ท.๓๑

ลกที ปิตีปาโมชชํ

อมตํ ตํ วิชานตฺตํ^๑

๑๒๙๑. ฉาณาทโย อูปเกุลสา

เดยฺยา วุตฺตนฺเยนฺธ

เอเต ทส อูปเกุลสา

วชฺชนียาว โยคินา.

๑๒๙๒. เอตฺตโณภาสาทโย ธมฺมา

อูปเกุลสฺสฺส วตฺถุโต

อูปเกุลสาตี นิตฺติฏฺฐา

อูปเกุลสนิกฺขติ ตฺ.

๑๒๙๓. ทํ ตมาวชฺชฺมานสฺส

ภาวนา ปรีทายตี

อสฺตฺเต สตฺตฺสณฺณี จ

โหตี อูปฺสฺสฺโต นโร.

๑๒๙๑. อูปกิเลสทั้งหลายมีฉาณาทโยเป็นต้น (รวม

๑ อย่าง) บัณฑิตพึงทราบตามนัยที่ได้

กล่าวแล้วใน ทนต์ อูปกิเลส ๑๐ เหล่านี้

พระโยคีพึงหลีกเลี่ยงเสียมันทีเดียว.

๑๒๙๒. ในบรรดาอูปกิเลสเหล่านี้ ธรรม

ทั้งหลายมีโณภาสเป็นต้น ท่านแสดงว่า

เป็นอูปกิเลส ก็เพราะเป็นที่ตั้งอาศัย

แห่งอูปกิเลส (ไม่ใช่เพราะเป็นตัว

อูปกิเลสโดยสภาวะ) นิกันติเป็นตัว

อูปกิเลสด้วย (ไม่ใช่เป็นเพียงที่ตั้ง

อาศัยแห่งอูปกิเลสเท่านั้น).

๑๒๙๓. เมื่อพระโยคาวจรหลีกเลี่ยงอูปกิเลส

นั้น ๆ มิได้ ภาวนาก็ย่อมน้อมไปและ

ในธรรมที่หาสัตว์มิได้ นระผู้มีสัจจะน้อย

ก็ยังเป็นผู้มีความสำคัญว่าสัตว์ อยู่.

^๑ พ. ธ. ๒๕/๖๖.

๑๒๙๔. สพุโฬาสาทโย ธมฺเม
 น มกุโคติ วิจารยํ
 มกุโค วิปัสสนาญาณํ
 อิจฺเจวํ ปน ปณฺธิโต.

๑๒๙๕. ววตฺถเปติ มกุคฺคณฺจ
 อมกุคฺคณฺเจว เจตสา
 ตสฺส เจวํ อยํ มกุโค
 นายํ มกุโคติ โยคิโน.

๑๒๙๖. มคฺคามคฺคณฺจ วิธฺยา
 จิตฺตวณฺนิทํ ปน
 มคฺคามคฺคเสฺส ญาณฺนิทํ
 ภูริวาณณ เทสิทํ.

๑๒๙๗. มคฺคามคฺคณฺจทสฺสเนสฺสุ โโกวิทา
 สาราสาเรเวทินิ สมหาทิตา
 มคฺคามคฺคณฺจทสฺสนนฺติ ทํ อิทํ
 พุทฺธา พุทฺธสาวกา วทฺติ วาทินิ.

๑๒๙๔-๙๖. ส่วนพระโยคาวจร ผู้เป็นบัณฑิต
 เมื่อพิจารณาธรรมทั้งหลายทั้งปวง มี
 โอกาสเป็นต้นได้เป็นอย่างดีว่า (นี้) ไม่ใช่
 มรรค ว่าวิปัสสนาญาณเป็นมรรค ก็
 ย่อมกำหนดแยกธรรมที่เป็นมรรค และ
 ที่ไม่ใช่มรรคได้ด้วยใจ ก็ญาณที่รู้ธรรม
 ที่เป็นมรรคและที่ ไม่ใช่มรรคอย่างนี้ว่า
 นี้มรรค นี้ไม่ใช่มรรคดังนี้ ตั้งอยู่ใน
 ของพระโยคินั้น พระผู้มีพระภาคผู้มี
 พระญาณจุกแผ่นดิน ทรงแสดงไว้แล้ว
 ว่า ชื่อว่า มคฺคามคฺคญาณ.

๑๒๙๗. พระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระสาวก
 ทั้งหลายของพระพุทธเจ้า ผู้ฉลาดใน
 มัคคามัคคญาณทัสสนะ ผู้รู้จักสาระและ
 สิ่งไม่ใช่สาระ ผู้มีประโยชน์อันตั้งมั่น
 โดยชอบแล้ว ผู้มีวาตะ ย่อมกล่าวถึง
 ญาณนั้นว่า ชื่อว่า มคฺคามคฺคญาณ-
 ทัสสนะ.

บริษัทยุทธหิมแพชั่น จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อิติ อภิธมฺมาวตาเร มคฺคามคฺคณานทสฺสน-
วิสุทฺธินิตฺเทโส นาม
วีสฺติโม ปริจฺเจโท.

ปริจฺเจทที่ ๒๐ ชื่อว่ามคฺคามคฺคณานทสฺสน-
วิสุทฺธินิตฺเทส ในปกรณฺ์อภิธมฺมาตาร
จบแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

๒๑. เอกวิสติมปริจเฉท

ปฏิบัติททญาณทสสนวิสุทธินิทเทศ

๑๒๙๘. อฏฺฐณณาวเสเนว
 สีขาบปุตฺตคา วิปัสสนา
นวมํ ปฏิบัติททญาณ-
 ทสสนนติ ปวฺจจติ.

๑๒๙๙. อฏฺฐ ฅาณานิ นาเมตฺถ
 เวทิตฺตพฺพานิ วิณฺณนา
อุปกฺเกสฺสวินิมุตฺตํ
 ฅาณํ สุวิสุทฺถํ ปน.

๑๓๐๐. อุตฺถยพฺพเย จ ภฺงฺเก จ
 ภเย อาทึนเว ตถา
นิพฺพิทาปัสสฺสนาฅาณํ
 ฅาณํ มุจฺฉิตฺตุมฺยตา.

๑๓๐๑. ปฏิสงฺขา จ สงฺขारे
 อุปกฺกฺขณาณณมฺหฺรสมํ
อิมานิ อฏฺฐ ฅาณานิ
 นวมํ สจฺจจาบุโลมิทํ.

๒๑. ปริจเฉทที่ ๒๑

ปฏิบัติททญาณทสสนวิสุทธินิทเทศ

๑๒๙๘. วิปัสสนาที่ถึงยอดด้วยอำนาจแห่งญาณ
๘ นั้นเอง และญาณที่ ๙ ท่านเรียกว่า
ปฏิบัติททญาณทสสนะ.

๑๒๙๙-๑๓๐๓. ก็ในบรรดาญาณเหล่านี้ วิญญูชน
พึงทราบว่่า ชื่อว่าญาณ ๘ ได้แก่
ญาณ ๘ เหล่านี้ คืออุทฺถยพฺพญาณ(ญาณ
ที่เห็นความเกิดขึ้นและดับไป) ที่พ้น
จากอุปกิเลส มีความแก่ล้าวกล้าตี ๑
ภังคญาณ (ญาณที่รู้ในความดับไปแห่ง
สังขารทั้งหลาย) ๑ ภยญาณ (ญาณที่รู้
ในความที่สังขารทั้งหลายปรากฏ ว่า
เป็นของน่ากลัว) ๑ อาทึนญาณ(ญาณ
ที่ตามพิจารณาเห็นว่าสังขารทั้งหลายมี
แต่โทษ) ๑ นิพพิทานุปัสสฺสนาญาณ(ญาณ
ที่ตามพิจารณาเห็นว่า สังขารทั้งหลาย

บริษัทยุทธหิมนแพชั่น จำกัด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๓๐๒. สัจจานุโลมญาณุตติ

อนุโลม ปวฺจจติ

ตี สมฺปาเตตฺถกาเมน

โยคาวจรภิกฺขุณา.

๑๓๐๓. อุทฺทพฺพญาณํ ตํ

อาที กตฺวา ปนฺนุจฺสุ

เอเตสุ ปน ฅาเณสุ

โยโค กรณียะ ปน.

เป็นของน่าเบื่อหน่าย) ๑ มุญฺจิตฺ-
กัมยตาญาณ (ญาณคือความต้องการจะ
พ้นจากสังขารทั้งหลาย) ๑ ปฏิสังขา-
ญาณ (ญาณที่พิจารณาเพื่อทำอุบายพ้น
จากสังขารทั้งหลาย) ๑ สังขารุ-
เบกชาญาณ (ญาณที่วางเฉยในสังขาร
ทั้งหลาย) ซึ่งเป็นญาณที่ ๘ (อีก ๑)
ญาณที่ ๘ คือญาณที่อนุโลมต่อการแหง
ตลอดสังขะ ท่านเรียกอนุโลมญาณว่า
สัจจานุโลมญาณ (หรือสัจจานุโลมิก-
ญาณ - ญาณที่อนุโลมต่อการแหงตลอด
สังขะ) อันโยคาวจรภิกษุผู้ต้องการจะ
ทำปฏิปทาญาณทัสสนะนั้นให้ถึงพร้อมพึง
กระทำความพยายามในญาณ ๘ เหล่านี้
จับตั้งแต่อุทฺทพฺพญาณัน เป็นต้นไป
เถิด.

๑๓๐๔. ยถานุกฺกมโต ตสฺส

เตสุ ฅาเณสุ อฏฺฐสฺสุ

๑๓๐๔-๐๖. สำหรับพระโยคี ผู้ทำความ

พยายามในญาณ ๘ เหล่านี้ไปตาม

บริษัทยุทธหิมแพชน์ จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

- อนิจฺจาทิวเสเนว
โยคํ กตฺวา จิตฺตฺส หิ.
- ๑๓๐๕. อนิจฺจํ ทุกฺขมนตฺตาทิ
สงฺขารเ อนุปสฺสโต
อฏฺฐนฺนํ ปน ฅาณานํ
วเสน ปน โยคิโน.
- ๑๓๐๖. วิปสฺสนา ลีชาบุปฺตฺตา
โหติ ฐฏฺฐานคามินี
สจฺจานุโลมฅาณนฺติ
อยเมว ปวฺจฺจติ.
- ๑๓๐๗. สงฺขารุเปกฺขาณานํ ตํ
อาเสวนตฺตฺส โยคิโน
อิทานิ ตฺตฺส มกุโค จ
สมฺบุปฺขุชิสฺสตีติ หิ.
- ๑๓๐๘. สงฺขารุเปกฺขา สงฺขารเ
อนิจฺจา ทุกฺขชาติ วา ตถา
สมฺมสตีตฺวา ภวฺจํ ตุ
ปนฺ โวตรเตว สา.

ลำดับ โดยเกี่ยวกับ(การพิจารณา)ว่า
เป็นของไม่เที่ยงเป็นต้น คำรองอยู่นั้น
เมื่อตามพิจารณาเห็นสังขาร ทั้งหลาย
ว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา
ด้วยสามารถแห่งญาณ ๘ ได้อยู่
วิปัสสนาก็เป็นอันถึงยอด เป็นฐฎฐาน-
คามินี(ถึงการออก)วิปัสสนาที่ตั้งยอดนี้
ท่านก็เรียกว่า สัจจานุโลมฅาณ
เหมือนกัน.

๑๓๐๗)-๑๑. เมื่อพระโยคี ช่องเสพสังขารุ-
เบกขาณานันอยู่ สังขารุเบกขาณาน
นั้น พิจารณาสังขารทั้งหลายว่า
ไม่เที่ยงบ้าง ว่าเป็นทุกข์เป็นต้นบ้าง
แล้วก็หยั่งลงสู่ว่างก็อีกครั้ง นั้นเพียง
ต่อจากนั้นไปอาวัชชนะย่อมเกิดขึ้นทาง
มโนทวารในลำดับแห่งภวังค์ กระทำ
สังขารทั้งหลายให้เป็นอารมณ์ โดย

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑ ปี.พ.๓๑

๑๓๐๘. ภวุงคานนุตริ์ สงฺขารุ-
 เปกฺขากตฺนเณ ตุ
 อนิจฺจาทิวเสเนว
 สงฺขारे ปน โคจริ์.

๑๓๑๐. กุรุมาณิ มโนทฺวาเร
 ชายตาวชฺชณี ตโต
 ภวุงคาวภูฏานิ กตฺวา
 ชาตสฺसानนุตริ์ ปน.

๑๓๑๑. สงฺขारे โคจริ์ กตฺวา
 ปจฺมึ ชวนมานสิ
 อุปฺปชฺชตีติ ตํ จิตฺตํ
ปริกมฺมนติ วุจฺจติ.

๑๓๑๒. ตทณฺนตรเมวณฺณิ
 สงฺขารารมฺณณิ ปุณ
 หุติยํ ชวนิ โหติ
อุปฺจารนติ ตํ มตฺตํ.

๑๓๑๓. ตทณฺนตริ์ ตํ โหติ
 ตถา สงฺขารโคจริ์

เกี่ยวกับว่า เป็นของไม่เที่ยงเป็นต้น
 นั้นแหละ ตามนัยที่สังขารเบกขาญาณ
 ได้ทำ(ให้เป็นอารมณ์)ไว้แล้ว โดย
 อาการตั้งจะกล่าวได้ว่า มรรคจัก
 เกิดขึ้นแก่พระโยคีนั้น ในบัดนี้ละ ตั้งนี้
 ต่อจากนั้นไปชวนจิตขณะที ๑ ย่อม
 เกิดขึ้น ในลำดับแห่งอวัชชนะทีเกิด-
 ขึ้น ทำการหยุดยั้งวงศ์ไว้ ทำสังขาร
 ทั้งหลายให้เป็นอารมณ์ เพราะเหตุนี้
 ท่านจึงเรียกชวนจิตขณะที ๑ นั้น ว่า
ปริกรรม.

๑๓๑๒. ชวนจิตขณะที ๒ ดวงอัน อันมีสังขาร
 เป็นอารมณ์ ย่อมเกิดขึ้นอีก ในลำดับ
 แห่งชวนจิตขณะที ๑ นั้น ท่านเรียก
 ชวนจิตขณะที ๒ นั้นว่า อุปจาระ.

๑๓๑๓-๑๔. ชวนจิตขณะที ๓ นั้น อันมีสังขาร
 เป็นอารมณ์โดยประการนั้น ย่อม

คติย์ ชวนจิตต์

อนุโลมนติ สณฺณติ.

๑๓๑๔. ปริมาณํ ปณฺญาณํ

ฌานานํ อนุโลมโต

โพธิปักขิยธมฺมานํ

อุทฺตมฺจ อนุโลมโต.

๑๓๑๕. เตเนว ตณฺหิ สัจฺจานุ-

โลมฌานํ ปวฺจฺจติ

อิทํ หิ ปน สัจฺจานุ-

โลมฌานํ มเหสีนา.

๑๓๑๖. "วฺภูจฺจานคามินียา หิ

ปริโยสานนฺติ"ภาสิตํ

ณฺเวยฺยํ สพฺพปกฺกาเรน

ปริโยสานนฺติ โคตรฺภุ๑

๑๓๑๗. อิติเนเกหิ นามเหหิ

กิตฺตติคา ยา มเหสีนา

เกิดขึ้นในลำดับแห่งชวนจิตขณะที๒ นั้น

ท่านให้ชื่อว่า อนุโลม เพราะอนุโลม

ต่อญาณ ๔ ข้างต้น และเพราะอนุโลม

ต่อโพธิปักขิยธรรมทั้งหลาย ในเบื้องต้น-

บน.

๑๓๑๕-๑๖. เพราะเหตุที่นั่นนั่นเอง ท่านจึง

เรียกญาณ (ที่สัมปยุตกับชวนจิตขณะ

ที่ ๓) นั้นว่า สัจจจานุโลมญาณ ก็สัจจจา-

นุโลมญาณนี้ พระมเหสีเจ้าครุส

เรียกว่า "ที่สุดแห่งวิปัสสนาที่เป็น

วฺภูจฺจานคามินี" โคตรฺภุ บัณฑิตพึงทราบ

ว่าเป็นที่สุด (แห่งวิปัสสนาที่เป็น

วฺภูจฺจานคามินี) โดยประการทั้งปวง.

๑๓๑๗-๑๘. วฺภูจฺจานคามินีวิปัสสนาที่สงบ ที

บริสุทฺธิ์ ทีพระมเหสีเจ้าทรงยกย่อง

๑ ด. โคตรภุ, เอวมฺปริปี.

วุฒจานคามินี สุตตา

ปริสสุตธา วิปัสสนา.

๑๓๑๘. วุฒจตุกาโม สัสสาร-

ทุกขปงกา มหพภยา

กเรยฺย สตตํ ตตฺถ

โยคํ ปณฺหิตชาติโก?

อิติ อภิธมฺมาตารเ ปฏิปทาญาณทัสสน-

วิสุตฺตนิทฺเทโส นาม

เอกวีสติโม ปริจฺเจโท.

โดยชื่อหลายชื่อ ดังกล่าวมานี้ใด ภิกษุ

ผู้มีชาติเป็นบัณฑิต ผู้ต้องการออกจาก

เปือกตมคือทุกข์ในสังสารวัฏอันเป็นภัย

ใหญ่ พึงทำการประกอบในวุฒฐาน-

คามินีวิปัสสนานั้น เป็นประจำเกิด.

ปริจเจทที่ ๒๑ ชื่อว่าปฏิปทาญาณทัสสน-

วิสุตฺตนิทฺเทส ในปกรณ์อภิธมฺมาตาร

จบแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

^๑ วิสุตฺตนิทฺศ. ๓/๓๑๘.

บริษัทยูหิมแพชั่น จำกัด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๒๒. พาวีสติมปริจเฉท

ฉาวทสฺสนวิสุทฺธินิกทส

๑๓๑๙. อิติ ปริ ทุ ภิกฺขุสฺส
โหติ โคตรภฺมานสํ
อวชฺชนียจานตฺตา
มคฺคจิตฺตสฺส ตํ ปน.

๑๓๒๐. เนว^๑ ปฏิปทาธาวณ-
ทสฺสนํ วา ตเถว จ
ฉาวทสฺสนวิสุทฺธิ วา
ภชเต น กุทาจนํ.

๑๓๒๑. อุกฺกนิมนนฺตฺรา เอตํ
อพฺโพหาริกเมว ตํ
วิปสฺสนาย โสตสฺมึ
ปตฺติตฺตฺตา วิปสฺสนา.

๑๓๒๒. โปถุชฺชนิกโคตฺตํ วา
อภิกฺขุยฺย ปวตฺติโต

๒๒. ปริจเฉทที่ ๒๒

ฉาวทสฺสนวิสุทฺธินิกทส

๑๓๑๙-๒๑. ถัดจากอนุโลมญาณขึ้นไป โคตรภูจิต
(โคตรภูญาณ) ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุ ก็
โคตรภูจิตนั้นในกาลไหน ๆ ก็ไม่สมทบ
เข้ากะปฏิบัติหาญาณทสฺสนวิสุทฺธิ หรือ
ญาณทสฺสนวิสุทฺธิ อย่างญาณเหล่านั้น
เลย เพราะตั้งอยู่ในฐานะเป็น
อวชฺชนะแห่งมคฺคจิต โคตรภูญาณนั้น
จึงเป็นอัพโพหาริกญาณ อยู่ในระหว่าง
แห่งญาณทั้ง ๒ (แต่) ได้ชื่อว่าเป็น
วิปสฺสนาญาณ ก็เพราะตกไปในกระแส
แห่งวิปสฺสนา.

๑๓๒๒. ญาณชื่อว่า โคตรภู เพราะเป็นไป
ครอบงำโคตรบุรุษน อื่นอย่างหนึ่ง

^๑ ฉ. น จปปฏิปทาธาวณ....

^๒ วิสุทฺธิมคฺค. ๓/๓๑๔ ภชติ.

โคตรุตํ วุจฺจติ นิพพานํ
ตโต ภวติ โคตรฏฺฐ.

พระนิพพานท่านเรียกว่า โคตร ญาณ
ชื่อว่าโคตรฏฐ เพราะอรรถว่า
เกิดจากพระนิพพานนั้น.

๑๓๒๓. ญาณํ จตุสฺส มกุเกสฺส
ญาณทสฺสนวิสุทฺธิก^๑
ตตฺถ ตํ ปจฺมํ มกุคํ
สมุปาเทหุ ปนิจฺจตา.

๑๓๒๓-๒๔. ญาณในมรรค ๔ ชื่อว่าญาณ-
ทสฺสนวิสุทฺธิ ในญาณ ๔ นั้น ชื่อว่ากิจ
แม้อะไร ๆ อย่างอื่นที่ภิกษุผู้ต้องการ
จะทำปฐมมัคคญาณนั้นให้ถึงพร้อม พึง
ต้องทำกิจนั้นหามิได้ เพราะว่ากิจใด
เป็นกิจที่ภิกษุนั้นพึงทำ กิจนั้นเป็นอัน
เธอได้ทำแล้วเทียว.

๑๓๒๔. อดฺธํ กิณฺจปิ กาทพฺพิ
ภิกฺขุณา เตน นตฺถิ ตํ
ยถฺหิ เตน จ กาทพฺพิ
สียา ตํ กตเมว ตฺ.

๑๓๒๕. อนุโลมวาทสาณฺณหิ
สุริํ ติกฺขํ วิปสฺสนํ
อุปาเทเนเตน ตํ สพฺพิ
กตเมว จ โยคินา.

๑๓๒๕. เป็นความจริงว่า พระโยคีผู้ทำ
วิปัสสนาญาณที่กล้าแข็ง อันมีอนุโลม-
ญาณที่สุดให้เกิดขึ้นได้ ได้ทำกิจทั้งหมด
นั้นแล้วที่เดียว.

๑๓๒๖. ตสฺसानุโลมญาณสฺส
อนุเต ตฺ อนิมิตฺตํ

๑๓๒๖-๒๗. โคตรฏฐญาณย่อมเกิดขึ้นในที่สุดแห่ง
อนุโลมญาณนั้น ทำอคมตบก็คือพระ-

^๑ ก. ญาณทสฺสนวิสุทฺธิ ตํ..

วิสังขาร นิโรธจ
 นิพพาน อมตํ ปทํ.

๑๓๒๒. โทจรี กุรุมานํ ตํ
 นิพพานารมฺมเณ ปน
 ปรมาวชฺชนญเญว
 ปรมาโกคตาปี จ.

๑๓๒๔. มกุคฺสฺสานนฺตฺราทีหิ
 ปจฺจเยหิ ปนจฺฉหิ
 ตสฺส ปจฺจยภาวญจ
 สาธณฺตํ ตโต ปน.

๑๓๒๕. วิปัสฺสนาย มุทฺธนฺหิ
 ลีขาปตฺตตาย ตาย ตํ
 อุปฺปชฺชติ อนาวตฺตํ-
 รมฺมณํ ตสฺส โคตฺตฺรญฺ.

๑๓๓๐. เอเกนาวชฺชเนเนว
 เอกิสฺสาเยว วิถียา
 นานารมฺมณตา จานฺ-
 โลมโกตฺตฺรญฺเจตฺสํ.

นิพพานอันไม่ใช่นิमित อันเป็นวิสังขาร
 และเป็นนิโรธนั้น ให้เป็นอารมณ์ เป็น
 การนึกถึงครั้งแรก และทั้งเป็นการ
 คำนึงครั้งแรกในอารมณ์คือพระนิพพาน
 ให้สำเร็จความเป็นปัจฉัย แก่มรรคัน
 โดยปัจฉัย ๖ มีอนันตรปัจฉัยเป็นต้น
 เป็นศีระะแห่งวิปัสสนาที่ถึงยอดแล้วนั้น
 ไม่เวียนกลับมาแก่พระโยคินั้น (อีก).

๑๓๓๐. ด้วยอวัชชนะเดียวกันนั้นแหละ ใน
 วิถีเดียวกันนั้นแหละ อนุโลมจิต และ
 โคตฺตฺรญฺจิต ก็มีอารมณ์แตกต่างกันได้.

๑๓๓๑. จตุวา อวชฺชนฏฺฐาเน
 ตมนาวชฺชนมฺปิ จ
 มคฺคสุสฺส ปน ตํ สณฺฑิ^๑
 ทตุวา วิย นิรุชฺชนติ.

๑๓๓๒. มคฺคโคปิ เตน ตํ ทินฺนํ
 อมฺฤตฺตฺวา สณฺฑิตํ^๑
 ตํ ฅาณมฺนุพฺพชฺชโต
 ชายเต ตทฺนนฺตรํ.

๑๓๓๓. กทาจปิ อนิพฺพิทฺธ-
 ปุพฺพํ มคฺคโค ปเนสฺสิ ๒
 โสภํ โทสฺสจฺจ โมหฺสจฺจ
 วิทฺธฺสนฺโตว ชายติ.

๑๓๓๔. น เกวลมฺยํ มคฺคโค
 โทสนาสนเมว จ
 กโรติ อถโขปาย-
 ทวารานปิ ปิเชตี จ.

๑๓๓๑. อนึ่ง โคตรฏฺฐิตัน แม้ว่าจะไม่ใช่
 อวชฺชนจิต แต่ก็ตั้งอยู่ในฐานะเป็น
 อวชฺชนะ กุจให้สัญญาณันแก่มรรค
 แล้วก็ดับไป.

๑๓๓๒. แม้มรรค พอไม่ละเลยสัญญาณัน
 ที่โคตรฏฺฐิตันให้ไว้ นั้น เทียว ก็ย่อม
 เกิดขึ้น ในลำดับแห่งโคตรฏฺฐิตัน
 ดิคตามญาณันไป.

๑๓๓๓. ก็มรรคนี้ย่อมเกิดขึ้น ทิมแห่งโลภะ
 โทสะ โมหะ ซึ่งไม่เคยทิมแห่งได้
 (มาก่อน) ในกาลแม้ไหน ๆ.

๑๓๓๔. ก็มรรคนี้ จะกระทำโทษทั้งหลายให้
 พินาศไปแต่อย่างเดียวหามิได้ แต่ทว่า
 ยังปิดประตูแห่งอบายทั้งหลายได้ด้วย.

^๑ ฉ. สณฺฑิตํ.

^๒ ก. สทฺธิปิ.

๑๓๓๕. อนามตคฺคฺสํสาร-
 ฏฺฐุทฺทฺขมโหธิ
 อปารมฺติโฆรณจ
 โสเสติ จ อเสสโต.

๑๓๓๕. ทังยั้งหังนํ้าใหญ่คือทุกขในสังสารวัฏ
 อันหาที่สุดเบื้องต้นมิได้ หน่าฝั่งมิได้
 และน่ากลัวยิ่ง ให้เหือดแห้งไป โดย
 ไม่เหลือ.

๑๓๓๖. มิจุฉามคฺคํ ปนฺภูจฺจคํ
 ชายมาโน จ อฺชฺฌติ
 สัพพะเวรภยาเนตฺถ
 นิจฺจํ ฐุปลเมติ จ.

๑๓๓๖. เมื่อเกิดขึ้นก็ย่อมตัดมิฉฉามรรค อันมี
 องค์ ๘ และสงบเวรภัยทั้งหลายทั้ง-
 ปวงในโลกนี้ได้แน่นอน.

๑๓๓๗. พุทฺธสุโสรสฺสฺปฺตฺตฺตํ
 อฺปนฺติ นยํ ปน
 อานิสฺเส อเนเกปิ
 ปวตฺตยติ^๒ โยคิโน

๑๓๓๗. อนึ่ง เมื่อจะนำไป ก็นำเข้าไปสู่
 ความเป็นบุตร คือโอรสของพระ-
 พุทธเจ้า ย่อมยังอานิสงส์แม้มากมาย
 ให้เป็นไปแก่พระโยคี.

๑๓๓๘. ทายเกนानิสฺसानํ
 อเนเกสฺมเนน จ
 อาทิมคฺเคน สยฺยตฺตํ
 ฌาณฺติ ญาณทัสสนํ.
 ปรจฺมมคฺคฺฌาณํ.

๑๓๓๘. ญาณที่ประกอบด้วยมรรคแรก ที่ให้
 อานิสงส์มากมายนี้ ตั้งกล่าวมากระนั้น
 ชื่อว่า ญาณทัสสนะ.
 จปฺรจฺมมคฺคฺฌาณ.

^๑ วิสุทธิมคฺค. อนมตคฺค. ...

^๒ ก. สิวตฺตยติ.

๑๓๓๙. ตสฺเสวานนฺตร^๑ ตสฺส
 วิปากา เทวปี ตีณิ วา
 ผลจิตฺตานิ ชาณฺเฏ
 น ชาณฺเฏ ตโต ปริ.

๑๓๔๐. เกจิ เอกณฺจ เทว ตีณิ
 จตฺตารีตี วทฺนฺติ ตู
 น ปเนตี กเหตุพฺพิ
 อชานิตฺวา วทฺนฺติ เต.

๑๓๔๑. เอกสฺสาเสวนํ นตฺถิ
 ตสฺมา เทว อณุโลมกา
 เตหิ อาเสวนํ ลหฺฐา
 ตติยํ โหติ โคตรฎฺฐ.

๑๓๔๒. จตฺตถฺถิ มกฺกจิตฺตํ ตู
 ตสฺมา ตีณิ ผลานิ หิ
 อณุโลมา ตโย โทนฺติ
 จตฺตถฺถิ โหติ โคตรฎฺฐ.

๑๓๓๙. ในลำดับแห่งญาณนั้นนั้นแหละ ย่อม
 เกิดผลจิตอันเป็นวิปากของโสคาปัตติ-
 มักคจิตนั้น ๒ หรือ ๓ ขณะ ย่อม
 ไม่เกิดเกินกว่านั้น.

๑๓๔๐. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ย่อมเกิด
 ผลจิตขณะเดียวกันได้ ๒ ขณะก็ได้
 ๓ ขณะก็ได้ ๔ ขณะก็ได้ ก็คำที่ว่านี้
 บัณฑิตไม่ควรถือเอา อาจารย์เหล่านั้น
 กล่าวเพราะไม่รู้.

๑๓๔๑-๔๓. อณุโลมจิตขณะเดียว ย่อมหา
 อาเสวนปัจจยมิได้ เพราะฉะนั้นจึง
 มีอณุโลมจิต ๒ ขณะ ย่อมมีโคตรฎฺฐิต
 เป็นขณะที่ ๓ เพราะให้อาเสวนปัจจย
 จากอณุโลมจิตเหล่านั้น มีมักคจิตเป็น
 ขณะที่ ๔ เพราะฉะนั้นก็ย่อมมีผลจิต
 ๓ ขณะ (ถ้าหากว่า) มีอณุโลมจิต
 ๓ ขณะ ก็ย่อมมีโคตรฎฺฐิตเป็นขณะที่ ๔

^๑ วิสุทฺธิมคฺค. ๓/๓๒๔.

๑๓๔๓. ปณฺจมี มกฺกจิตฺตณฺจ^๑

ผลานิ เทว ตโต ปน
สตุตฺตจิตฺตปรมา^๒
เอกาวชฺชนวีสึ หิ.

และมีมกฺกจิตเป็นขณะที ๕ เพราะ
จะนั้นก็ย่อมมีผลจิต ๒ ขณะ เพราะว่า
วิถีที่มีอ้าวชขณะเดียวกัน ย่อมมี
ชานจิต ๑ ขณะเป็นอย่างยิ่งนั้นเทียว.

๑๓๔๔. เอกตฺวาทา ปเนโส หิ

โสตาปนโนติ วุจฺจติ
ผลสฺส ปรีโยसानะ
ภวฺจโคตฺตรณํ ลียา.

๑๓๔๔. ก็ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น ย่อมเรียก
พระโยคาวจรผู้ว่าพระโสคาบัน ใน
คราวที่ผลจิตสิ้นสุดลง ก็มีการหยั่งลงสู่
ภวังค์.

๑๓๔๕. ตโต ภวฺจํ จินฺหิตฺวา

มกฺกเปกฺขณเหตุกํ
อุปฺปชฺชติ มโนทฺวาเร
อวชฺชนมโน ปน.

๑๓๔๕. ต่อจากนั้นไป มโนทวาราวชชานจิต
ย่อมเกิดขึ้น ตักภวังค์ เป็นเหตุแห่ง
การพิจารณาจรก.

๑๓๔๖. ตสฺมี นีรฺุเท มกฺกสฺส

ปฺจเวกฺขณสณฺนิทา
ชวานานิ หิ ชานฺนเต
สตุเตว ปฏฺิปาฎฺิยา.

๑๓๔๖. เมื่อมโนทวาราวชชานจิตนั้นดับไปแล้ว
ชานจิตย่อมเกิดขึ้น ๑ ขณะ ตามลำดับ
ซึ่งหมายรู้กันว่า เป็นการพิจารณา
จรก.

^๑ ก. ...มกฺกจิตฺตํ วา.

^๒ วิสฺสุตฺตมกฺก. จ.

๑๓๔๖. เอเสว จ นโย ฌยโย
 ผลาทัณมปิ เปกฺขเน
 ปจฺจเวกฺขณณณานิ
 ภาวนเตกฺกนวิสตี.

๑๓๔๗. มกุโก ผลํ ปทีนา จ
 กิเลสสา อวสิฏฺฐกา
 นิพฺพานณเจติ ฌยฺเจเต
 ปจฺจเวกฺขณณมฺมियो.

๑๓๔๘. เอวํ โส ปจฺจเวกฺขิตฺตฺวา
 โสตาปนฺโนปตฺตติยา
 โยคมารภเต ธีโร
 ทุติยาย จ ภูมียา.

๑๓๕๐. ฆนฺธปฺปจกสงฺฆาตํ
 ตํ สงฺฆารคตํ ฆน
 อนิจฺจํ ทุกฺขมนตฺตาคติ
 ฌาณณ ปริมฺหตฺติ^๑.

๑๓๔๖. ก็แม้ในการพิจารณาผลเป็นต้น บัดนี้
 ก็พึงทราบขั้นนี้แหละ (เพราะฉะนั้น)
 จึงมีปัจจเวกขณญาณ (ญาณที่พิจารณา)
 ๑๙ ญาณ.

๑๓๔๗. ก็ธรรมที่เป็นภูมิแห่งการพิจารณา มี ๕
 อย่าง เหล่านี้คือ มรรค ๑ ผล ๑
 กิเลสที่ละได้แล้ว ๑ กิเลสที่ยังเหลือ
 อยู่ ๑ นิพพาน ๑.

๑๓๔๘. พระโสดาบันผู้เป็นปราชญ์นั้น ครั้น
 พิจารณาอย่างนี้แล้ว ก็ปรารถนาความ-
 เพียร เพื่อเข้าถึงทุกขภูมิ.

๑๓๕๐. ย่อมย้ายสิ่งขาร กล่าวคือขั้น ๕ นั้น
 ด้วยญาณว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น
 อนัตตา ดังนี้ อีก.

^๑ ฉ. ปริมุขตติ, เอวมฺปริ.

๑๓๕๑. ตโต วิปัสสนาวีถิ-
 โมคคหิติ จ ตาวเท
 ตสฺเสว ปฏิปันนสฺส
 เญฺฐา วุตฺตนเยน ตฺ.

๑๓๕๒. ตโต สงฺขารุเปกฺขาย
 อวสาเน ตเถว จ
 เอกาวชฺชนวารสฺมี
 โคตรภุสฺส อนนฺตรํ.

๑๓๕๓. พุยาปาหทามราคานํ
 ตณฺฏาวนฺตฺ สํธยํ
สภททคามิมคฺโคยํ
 ชายเต พุติโย ปน.
 หุตฺติมคฺคณฺฑาณํ.

๑๓๕๑-๕๓. ต่อจากนั้น ก็ยังลงสู่วิปัสสนาวีถิ
 เมื่อเธอปฏิบัติไปอย่างนี้ เพียงเท่านั้น
 นั้นแหละ ต่อจากนั้นในคราวที่สังขารุ-
 เบกขาญาณสิ้นสุดลง สภททคามิมรรค
 ย่อมเกิดขึ้นเป็นมรรคที่ ๒ ในลำดับ
 แห่งโคตรภูจิต ในวาระ(วิถี)ที่มี
 อาวัชชนะเดียวกัน ตามนัยที่ได้กล่าว
 แล้วในบทหลังอย่างนั้นนั้นแหละ ยัง
 ความเบาบางแห่งพยาบาท และกาม-
 รากะให้สำเร็จได้.

จบหุตฺติมคฺคณฺฑาณ.

๑๓๕๔. อิมสฺสํปิ จ ภาวสฺส
 เญฺฐา วุตฺตนเยนอิธ

๑๓๕๔. ก็ในลำดับแห่งญาณแม้นี้ วิญญฺชนพึง
 ทราบผลจิต ๒ ขณะ หรือ ๓ ขณะ

๑ วิสุทธินิมคฺค. ๓/๓๒๖.

ฉบับพิมพ์วาร บ.พ.๓๒

ผลจิตฺตานิ เณฺยยานิ
วิณฺณนา เทฺวปิ ตีณิ วา.

ในวิถีที่มีอ้าวชชนเดียวกันนี้ ตามนัย
ที่ได้กล่าวแล้วในหนหลัง เกิด.

๑๓๕๕. เอตฺตาวตฺตา ปนโส หิ
สฺกทาคามิ นามยํ
สฺกิทฺเว อิมํ โลกํ
อาคณฺตฺวานตฺกโร ภเว.

๑๓๕๕. ก็ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น พระโยคาวจร
ผู้ซึ่งว่าเป็นพระสกทาคามิ เพราะ
มาสู่โลกนี้ คราวเดียวเท่านั้น ก็เป็น
ผู้กระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้.

๑๓๕๖. เญฺจฺจ วุคฺคณเยเนว
ปฏฺจธา ปฏฺจเวกฺขณํ
เอวํ โส ปฏฺจเวกฺขิตฺวา
สฺกทาคามิ ปตฺติยา.

๑๓๕๖-๕๗. มีการพิจารณา ๕ อย่างตามนัย
ที่ได้กล่าวแล้ว ในหนหลังนั้น เทียว
พระสกทาคามิผู้เป็นปราชญ์ เป็นบัณฑิต
นั้นครั้นพิจารณาอย่างนั้นแล้ว ก็ย่อม
ปรารภความเพียรเพื่อบรรลุมุมิที่ ๓
และเพื่อละพยาบาทและกามราคะ.

๑๓๕๗. โยคมารภเต ธีโร
ตฺติยาย จ ภูมียา
พฺยาบาทกามราคานํ
ปหานาย จ ปฏฺทิตฺโต.

๑๓๕๘. ฆนฺธปฏฺจกสงฺฆาตํ
ตํ สงฺฆารคตํ ปุน
อนิจฺจํ ทุกฺขมฺนตฺตาคิ
ฉาณฺณ ปริมทฺทิตฺ.

๑๓๕๘. ย่อมย้ายี่สังฆารกล่าวคือขันธ ๕ นั้น
ด้วยญาณว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น
อนัตตา อีก.

คุณเรณู เรียบร้อยเจริญ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๓๕๙. ตโต วิปัสสนาวีธี-
 โมคาหติ จ ทาวเท
 ตสุเสวี ปฏิปนฺนสฺส
 เญฺฐา วุตฺตนเยน ตฺ.
 ๑๓๖๐. ตโต สงฺขารุเปกฺขาย
 อวสาเน ตเถว จ
 เอกาวชฺชนวีธิมฺหิ
 โคตรภุสฺส อนนฺตรํ.
 ๑๓๖๑. พฺยาปาทามราคานํ
 มุลฺลมาตํ ตฺ สาธยํ
 ตสฺสํ นาคามิมฺคโคโย
 ชายเต ตติโย ปน.
 ตติยมคฺคณาณํ.

๑๓๕๙-๖๑. ต่อจากนั้นก็หยั่งลงสู่วิปัสสนาวีธี
 เมื่อเธอปฏิบัติไปอย่างนี้ เพียงเท่านั้น
 นั้นแหละ ต่อจากนั้นในคราวที่สังขารุ-
 เบกขาญาณสิ้นสุดลง อนาคามิมรรค
 นี้ ย่อมเกิดขึ้นแก่พระโยคาวจรนั้นเป็น
 มรรคที่ ๓ ในลำดับแห่งโคตรภุจิต
 ในวิธีที่มีอาวัชชนะเดียวกัน ตามนัย
 ที่ได้กล่าวแล้วในหนหลัง อย่างนั้นนั่น-
 แหละ ยังการตัดรากเหง้าแห่ง
 พยาบาท และกามราคะให้สำเร็จได้.
 จบตติยมัคคณาณ.

๑๓๖๒. อิมสฺสํปิ จ ภาณสฺส
 เญฺฐา วุตฺตนเยนิต
 ปวตฺติ ผลจิตฺตานิ
 เวทิตฺตพา วิภาวินา.

๑๓๖๒. ก็ในลำดับแห่งญาณเมื่อนี้ ท่านผู้มีปกติ
 เจริญปัญญา ก็พึงทราบความเป็นไป
 แห่งผลจิต ในวิธีที่มีอาวัชชนะเดียวกัน
 นี้ ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วในหนหลัง เด็ด.

คุณเรณู เรียบร้อยเจริญ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๓๖๓. เขตฺตวาทา ปนโสปี
 โทตินาคามิ นามยํ
 ตตฺถเว ปรีนินฺพายี
 อนาวตฺตีสภาวโต.
๑๓๖๔. เหนฺจสา วุตฺตนเยเนว
 ปถจธา ปจฺจเวกฺขณํ
 เอวํ โส ปจฺจเวกฺขิตฺวา
 อนาคามิริยสวโก.
๑๓๖๕. โยคมารภเต ธีโร
 จตฺตถาย จ ภูมียา
 ปตฺตติยา รูปราคาธิ-
 ปทานาย จ ปถฺตีโต.
๑๓๖๖. ตเทว^๑ สงฺขารคตฺติ
 อนิจฺจาทิวเสน โส
 ปรีวตฺตคตฺติ^๒ ณาณน
 ตเถว ปรีมทฺทติ.
๑๓๖๓. ก็ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น พระโยคาวจร
 แม้ผู้นี้ ชื่อว่าเป็นพระอนาคามิ เพราะ
 เหตุที่เป็นผู้ปรีนินฺพพานในภพ (อันจาก
 กามภพ) นั้นนั่นแหละ โดยไม่มีการ
 กลับมา (ในกามภพอีก) เป็นสภาพ.
- ๑๓๖๔-๖๕. มีการพิจารณา ๕ อย่าง ตามนัย
 ที่ได้กล่าวแล้วในหนหลัง นั้นเพียว
 พระอริยสาวก ผู้เป็นพระอนาคามิ
 เป็นปราชญ์ เป็นบัณฑิตนั้น ครั้น
 พิจารณาอย่างนี้แล้ว ก็ย่อมปรารภ
 ความเพียร เพื่อบรรลุนิยามที่ ๔ และ
 เพื่อละสังโยชน์มีรูปราคะเป็นต้น.
- ๑๓๖๖-๖๗. พระโยคาวจรนั้น ย่อมปรีวรรต
 (ทบทวน) สังขารนั้นนั่นแหละ โดย
 เกี่ยวเกี่ยวกับว่า เป็นของไม่เที่ยงเป็นต้น
 ย่อมย้ายด้วยญาณ โดยประการนั้น

^๑ ฉ. ตเถว.

^๒ วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๓/๓๒๗ ปรีวตฺตคตฺติ.

๑๓๖๑. ตโต วิปัสสนาวิถีนัน
 โอคาหติ จ ตาวเท
 ตสเสว ปฏินนุสส
 เญจา วุตตนเยน ตู.
 ๑๓๖๔. ตโต สงฺขารุเปกฺขาย
 อวสานเ ตเถว จ
 เอกาวชฺชนวารสฺมี
 โคตรภุสฺส อนนฺตรึ.
 ๑๓๖๕. ตสฺสสารทตฺตมคฺโคยิ^๑
 ชายเต ตู ตโต ปรี
 ฐปราคาหิโทसानิ
 วิหฺธึสาย กโร ฆน.
 จตฺตถมคฺคณาณิ.

นั่นแหละ ต่อจากนั้นไปก็ยิ่งลงสู่
 วิปัสสนาวิถีนัน เมื่อเธอปฏิบัติไปอย่างนี้
 เพียงเท่านั้นนั่นแหละ ต่อจากนั้น
 ในคราวที่สังขารุเบกขานาน สิ้นสุดลง
อรหัตมรรค นี้ ย่อมเกิดขึ้นแก่พระ-
 โยคาวจรนั้น ถัดไปจากอนาคามิมรรค
 นั้น ในลำดับแห่งโคตรภูจิต ในวาระ
 (วิถีนัน) ที่มีอาวัชชนะเดียวกัน ตามนัยที่
 ได้กล่าวไว้ในพินหลัง อย่างนั้นนั่น-
 แหละ เป็นมรรคที่กระทำการกำจัด
 โทษทั้งหลาย มีรูปราคะเป็นต้น.

จบมัจค์ญาณที่ ๔.

^๑ ก. ตตฺถ จ ตตฺถ มคฺโคยิ.

คุณเรณู เรียบร้อยเจริญ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ฉบับพิมพ์วารสาร.บ.พ.๓๒

๑๓๗๐. อิมสฺสาปิ จ ฌาณสฺส
 เหฏฺฐา วุคฺคตฺตเณนิน
 ปวคฺติ ผลจิตฺตानัน
 เวทิตฺตพฺพา วิภาวีนฺา.

๑๓๗๑. เอตฺตาวตฺตา ปเนโส ทิ
 อรฺทา นาม อฏฺฐโม
 อริโย ปุคฺคโล โทติ
 มหาชีณาสโว อຍံ.

๑๓๗๒. อนุปฺตตฺสทฺตโถ จ
 ชีณสฺสโยชโน มุณิ
 สทฺเวทกสฺส โลกสฺส
 ทกฺขิณฺเยโย อนุตฺตโร.

๑๓๗๓. เอตฺตาวตฺตา จตฺสฺโสปิ
 ฌาณทฺสสนวิสุทฺธิโย^๑
 หิตฺตถาย จ ภิกฺขุณัน
 สงฺเขเปเนว ทฺสฺสิตา.

๑๓๗๐. ก็ในลำดับแห่งฌาณเมื่อนั้น ท่านผู้มีปกติ
 เจริญปัญญา พึงทราบความเป็นไปแห่ง
 ผลจิต ในวิถีที่มีอววิชชนะเดียวกันนี้
 ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วในบทหลัง เถิด.

๑๓๗๑-๗๒. ก็ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น พระ-
 โยคาวจรผู้นี้ จัดว่าเป็นพระอริยบุคคล
 ที่ ๘ ชื่อว่า พระอรหันต์ ท่านผู้
 นี้ชื่อว่าพระมหาชีณาสพ เป็นผู้บรรลุ
 ประโยชน์ตนได้ ตามลำดับแล้ว เป็น
 มุณีผู้สิ้นสังโยชน์(ในภพ) เป็นทักษิณเอย-
 บุคคลผู้ยอดเยี่ยมแห่งโลก พร้อมทั้ง
 ทเวคา.

๑๓๗๓. ก็ด้วยคำพูดเพียงเท่านั้น เป็นอัน
 ชำาพเจ้าได้แสดงฌาณทฺสสนวิสุทฺธิทั้ง ๔
 เพื่อประโยชน์แก่อุกุล แก่ภิกษุทั้งหลาย
 แล้ว โดยสังเขปเท่านั้น.

^๑ ฉ. ...ทฺสฺสนวิสุทฺธิโย.

๑๓๗๔. สุตฺเถน สมฺมา ปน ภาวนียา
 อริยาย ฅาณาย^๑ จ ภาวนาย
 วิสุตฺทิกาเมน ตโปธเนน^๒
 ภวกฺขมํ ปญฺจศทา พุเถน.

๑๓๗๕. ภิกษุผู้หมดจด ผู้ต้องการวิสุทธิด้วย-
 การเจริญอริยฅาณ ผู้มีตบะเป็นทรัพย์
 ผู้มีปัญญา บรรารณาความสิ้นไปแห่งภพ
 พึ่งเจริญวิสุทธิทั้งหลายโดยชอบเถิด.

อิติ อภิธมฺมาวตาทเร ฅาณทัสสนวิสุตฺธิ-
 นิทเทโส นาม
 พาวีสติโม ปริจฺเจโท.

ปริจเจที่ ๒๒ ชื่อว่าญาณทัสสนวิสุทธินิทเทส
 ในปกรณ์อภิธมฺมาวตาร จบแล้ว
 ด้วยประการฉะนี้.

^๑ ฉ. ปญฺจาย.

^๒ โป. ตโปทเนน.

๒๓. เดวีสถิมปริจเฉท

กิเลสปฺปหานกถา

๑๓๗๕. เอเตสุ^๑ เยน เย ธมฺมา
ปทาตพฺพา ภวตฺติ ทิ
เตสฺสิ ทานิ กริสฺสามิ
ปกาสณฺมิโต ปรี.

อิเมสุ ปน จตุสุ มคฺคณาณฺเสฺย เย
ธมฺมา เยน ณาณฺณ ปทาตพฺพา, เตสฺสิ
ปทานเมว เวทิตพฺพ. เอตานิ ทิ ยถาโยคํ
สังโยชนกิลฺเลสํจจตฺตลลคฺคณฺมมจฺจริยวิปฺลลาส-
กนฺถาคติอาสวโอสโยคนีวรณฺปรามาส-
อุปาทานานุสยมลลอกุสลกมฺมปถากุสล-
จิตฺตูปาทสงฺฆาตานิ ธมฺมานํ ปทานกรานิ.

๒๓. ปริจเฉทที่ ๒๓

กถาว่าด้วยการละกิเลส

๑๓๗๕. ก็ในบรรดามัคคญาณเหล่านี้ ธรรม
เหล่านี้ เป็นธรรมที่พึงถูกญาณใด
ละไป บัณฑิต ต่อจากนั้นไป ข้าพเจ้าจัก
ทำการประกาศธรรมเหล่านั้น.

ความว่าในบรรดามัคคญาณ ๔ เหล่านี้
ธรรมเหล่านี้พึงถูกญาณใดละไป, บัณฑิตพึง
ทราบการละธรรมเหล่านั้น อย่างนี้. จริงอยู่
มัคคญาณเหล่านี้ เป็นญาณที่กระทำการละ
ธรรมทั้งหลาย กล่าวคือสังโยชน์ กิเลส
มิถฉัตตะ โลภกรรม มัจจริยะะ วิปลาส กัณณะ
อคติ อาสวะ โอสะ โยคะ นิเวรณฺ ปรามาส
อุปาทาน อนุสัย มลทิน อกุศลกรรมมถ และ
อกุศลจิตตูปาทตามสมควร.

^๑ วิสุทธิมคฺค. ๓/๓๓๓.

ตตถ สังโยชนานีติ ทส สังโยชนานิ.
 เสยฺยถิติ ? รูปราคารูปราคมานอุทฺตจฺจ-
 อวิชฺชาติ อิเม ปณฺจ อุทฺตมภาคิยสังโยชนานิ
 นาม. สกฺกายทฺทฺฐิ วิจิจฺจนา
 สีลพฺพตปฺรามาส กามราโค ปฏฺฐิติ อิเม
 ปณฺจ โอรมภาคิยสังโยชนานิ นาม.

ในบรรดาธรรมเหล่านั้น คำว่าสังโยชน์
 (ธรรมที่ประกอบกันขึ้นเป็นต้นหรือสัตว์) ได้แก่
 สังโยชน์ ๑๐ อย่าง. สังโยชน์ ๑๐ อย่างนี้
 คืออะไรบ้าง ? ธรรม ๕ อย่างเหล่านี้ คือ
 รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทฺถัจจะ และ
 อวิชชา ชื่อว่าอุทฺตมภาคิยสังโยชน์ (สังโยชน์
 ที่ประกอบกันขึ้นส่วนเบื้องบน). ธรรม ๕ อย่าง
 เหล่านี้ คือ สกฺกายทฺทฺฐิ วิจิจฺจนา สีลพฺพต-
 ปฺรามาส กามราคะ ปฏฺฐิติ ชื่อว่า
 โอรมภาคิยสังโยชน์ (สังโยชน์ที่ประกอบกันขึ้น
 ส่วนเบื้องต่ำ).

กิเลสาคิ ทส กิเลสาคิ. เสยฺยถิติ ?
 โลโก โทโส โมโห มาโน ทฺทฺฐิ วิจิจฺจนา
 ถินิ อุทฺตจฺจํ อหิริกํ อโนตฺตคฺคฺคฺปะ.

คำว่า กิเลส (ธรรมที่เป็นเหตุเบียด-
 เบียด, หรือทำให้เศร้าหมอง) ได้แก่กิเลส
 ๑๐ อย่าง. กิเลส ๑๐ อย่างนี้ คืออะไร
 บ้าง ? ได้แก่โลคะ โทสะ โมหะ มานะ
 ทฺทฺฐิ วิจิจฺจนา ถินะ อุทฺถัจจะ อหิริกะ
 อโนตคคฺคฺปะ.

๑ ฉ. อโฆภาคิย...

มิจฺฉตฺตาทิ ทส มิจฺฉตฺตานิ. เสยฺยตีท? คำว่า มิจฉัตตะ(สภาวะที่ผิดพลาด)
 มิจฺฉาทิฏฺฐิ มิจฺฉาสงฺกปฺโป มิจฺฉาวาจา ได้แก่ มิจฉัตตะ ๑๐ อย่าง. มิจฉัตตะ ๑๐
 มิจฺฉากมฺมณฺโโต มิจฺฉาอาชีโว มิจฺฉาวายาโม อย่างนี้คืออะไรบ้าง ? คือ มิจฉาทิฏฐิ
 มิจฺฉาสติ มิจฺฉาสมาธิ มิจฺฉาณานิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวาจา มิจฉากัมมันตะ
 มิจฉาวิมุตฺตีติ. มิจฉาอาชีวะะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสติ
 มิจฉาสมาธิ มิจฉาญาน มิจฉาวิมุตติ.

โลภมฺมาติ อฏฺฐ โลภมฺมา ลาโภ คำว่า โลกธรรม(ธรรมประจำโลก)
 อลาโภ ยโส อยโส นินทา ปลื้สา สุขี้ ได้แก่โลกธรรม ๘ อย่าง คือลาภ เสื่อมลาภ
 หุกฺขณฺติ. อธิ ปน การญฺจาเรน ลาภาทิ- ยศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข หุกข์.
 วตฺตฺส อุนฺนยฺสฺส, อลาภาทิวตฺตฺส ก็ในโลกธรรมเหล่านี้ ฟังทราบว่า ด้วย
 ปฏฺิขฺสฺส เจตํ โลภมฺมคฺคฺหณฺณ กณฺโณ ศัพท์ว่าโลกธรรม นี้ เป็นอันตรงทำการ
 กตฺนฺติ เวทิตฺพํ. ถือเอาความดีใจ ที่มีลาภเป็นต้นเป็นที่ตั้ง
 อาศึย(ตรัสเรียกว่าลาภ ยศ สรรเสริญ สุข)และความเสียใจ อันมีความเสื่อมลาภ
 เป็นต้นเป็นที่ตั้งอาศึย(ตรัสเรียกว่า เสื่อม-
 ลาภ เสื่อมยศ นินทา หุกข์) โดยเป็น
 การญฺจาโรวหาร(คำพูดพาดพิงถึงเหตุ).

บริษัท ที เอช นครหลวง จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มัจฉริยานีติ ๗๖๖ มัจฉริยานิ คำว่า มัจฉริยะ (ความตระหนี่) ได้แก่
 อวาสมัจฉริยํ กุลมัจฉริยํ ลากมัจฉริยํ มัจฉริยะ ๕ อย่าง คืออวาสมัจฉริยะ(ความ
 ธรรมมัจฉริยํ วัฒนมัจฉริยณฺติ. อิมานิ ตระหนี่ในที่อยู่) กุลมัจฉริยะ(ความตระหนี่ใน
 อวาสาที่สุ อณฺเณสี สาธารณาวิ ตระกูล) ลากมัจฉริยะ(ความตระหนี่ในลาก)
 อสทนาภาเรน^๑ ปวตฺตานิ มัจฉริยานิ. ธรรมมัจฉริยะ(ความตระหนี่ในธรรม) วัฒน-
 มัจฉริยะ (ความตระหนี่ในคำสรรเสริญ).
 มัจฉริยะเหล่านี้เป็นไปในที่อยู่ที่อยู่เป็นต้น โดย
 อากาโรที่ทนไม่ได้ ซึ่งความเป็นของสาธารณะ
 แก่คนอื่น.

วิปลลาสาตี อนิจฺจุทุกฺขอนตฺตอสุภะสุเยว คำว่า วิปลาส (สภาวะที่เป็นไป
 วตฺตฺตฺตฺตฺ "นิจุจํ สุขํ อตฺตา สฺกนฺ"ติ เอว คลาดเคลื่อนจากความจริง) ได้แก่วิปลาส
 ปวตฺตา สณฺณาวิปลลาโส จิตฺตวิปลลาโส ๓ อย่างเหล่านี้คือ สันฺญาวิปลาส จิตฺตวิปลาส
 ทฺยวิปลลาโสติ อิมะ ตโย วิปลลาสา. ทฺยวิปลาส ที่เป็นไปในวัตถุทั้งหลายอัน
 ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และไม่งาม
 เลยเหี่ยว อย่างนี้ว่า "เที่ยง เป็นสุข
 เป็นอัตตา เป็นของงาม" ดังนี้.

^๑ วิสุทธิมคฺค. ๓/๓๓๕.

บริษัท ที เอช นครหลวง จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กนฺถาติ จตุตฺตารุ กนฺถา อภิขุณาภา-
กนฺโถ, พยาปาโท, สีสัพพตปฺรามาสฺ,
อิทฺทังสัจจาภินิเวสฺ ภาวณฺโณติ.

คำว่า กัณฺเฑ (สภาวะที่ตรงนามกาย
และรูปกาย) ได้แก่กัณฺเฑ ๔ อย่าง คือ
อภิขณาภวกัณฺเฑ (สภาวะที่ตรงกายคือ
อภิขณา), พยาปาภวกัณฺเฑ (สภาวะที่
ตรงกายคือพยาปา), สีสัพพตปฺรามาสภา-
วณฺเฑ (สภาวะที่ตรงกาย คือความดีมีมัน
ในศีลและวัตร), อิทฺทังสัจจาภินิเวสภวกัณฺเฑ
(สภาวะที่ตรงกาย คือความยึดมั่น ในวัตถุ
ที่ไม่มีจริง ว่า นี้เท่านั้นจริง).

อคฺคิติ ฉนฺทโทสมโหภยาคคิ^๑. อาสวติ
จตุตฺตารุ อาสวา กามราคะวราคมิจฺฉาหฺมุจฺฉิ-
อวิชฺชาสวติ. โอมฺมโยคานํติปิ เตสเมวาทิ-
วณฺเฑ. นิวฺรณนํติ กามจฺฉนฺทาทโย.
ปฺรามาสฺติ มิจฺฉาหฺมุจฺฉิยา อธิวณฺเฑ.

คำว่า อคฺคิ (สภาวะที่พระอริยเจ้า
ทั้งหลายไม่แตะต้อง, ความลำเอียง) ได้แก่
อคฺคิ ๔ อย่าง คือฉนฺทาทคฺคิ (อคฺคิเพราะ
รักใคร่), โทสาคคิ(อคฺคิเพราะโกรธเคือง),
โอมฺมทาคคิ (อคฺคิเพราะไม่รู้), และภยาคคิ
(อคฺคิเพราะกลัว). คำว่า อาสว (สภาวะ
ที่ไหลไปทั่วถึง) ได้แก่อาสว ๔ อย่าง คือ
กามราคะ(ที่เรียกว่า กามาสว), ภวราคะ

^๑ ฉ. ...ภยานิ.

(ที่เรียกว่าภวาสวะ), มิจฉาทิฏฐี (ที่เรียกว่าทิฏฐาสวะ) และอวิชชาสวะ. แม้คำว่า โสมะ (สภาวะที่ท่วมทับสัตว์ แล้วพัดพาไปในสังสารวัฏ) โยคะ (สภาวะที่ผูกสัตว์ไว้ในวัฏฏะ) ก็เป็นชื่อเรียกธรรม ๔ อย่าง เหล่านั้นนั่นแหละ (ว่ากาโมฆะ เป็นต้น, ว่ากามโยคะ เป็นต้น). คำว่า นิวรัม (ธรรมชาติขวางกัน) ได้แก่ธรรมทั้งหลาย (รวม ๕ อย่าง) มีกามฉันท์ เป็นต้น. คำว่า ปรัมมาส (สภาวะที่ยึดถือโดยประการอื่นจากสภาวะความเป็นจริง) เป็นชื่อเรียกมิจฉาทิฏฐี.

อุปาทานานีติ จตุตตาริ อุปาทานานิ คำว่า อุปาทาน (ธรรมชาติที่ยึดมั่น) กามุปาทานานีติ. อนุสยาติ สตุต อนุสยา ได้แก่อุปาทาน ๔ มีกามุปาทาน เป็นต้น (กามุปาทาน, ทิฏฐุปาทาน, สีสัพพตูปาทาน, อัจฉตวาตูปาทาน). คำว่า อนุสสัย (สภาวะที่นอนตามในสันดานของสัตว์) ได้แก่อนุสสัย ภวราคาวิชชานุสโยติ. มลาติ^๑ ตโย มลา^๒ โลโก โทโส โมโหติ.

^๑ ก. มุลาติ.

^๒ ก. มุลา.

๑ อย่าง คือ กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย
 มานานุสัย ทิฏฐานุสัย วิจิกิจจานุสัย
 ภวราคานุสัย และอวิชชานุสัย. คำว่า มลทิน
 (สภาวะที่สร้างความมัวหมอง) ได้แก่มลทิน
 ๓ อย่างคือ โลกะ โทสะ โมหะ.

อกุศลกมฺมปฏาติ ๗๘ อกุศลกมฺมปฏา.
 เสຍຍຸດີທໍ ? ປາຜາຕີປາໂຕ ອທິນຸນາຫານໍ
 ກາເມສຸມິຈຸຈາຈາໂຣ ມຸສາວາໂທ ປິສຸຜວາຈາ
 ຜຸຣຸສວາຈາ ສມຸພຸປລາໂປ ອກິຊຸຜາ ພຸຍາປາໂທ
 ມິຈຸຈາທິງຸຣິຕີ ๗๘.

คำว่า อกุศลกรรมมถ (อกุศลกรรม
 ที่เป็นทางไปสู่ทุกข์) ได้แก่ออกุศลกรรมมถ ๑๐
 อย่าง. อกุศลกรรมมถ ๑๐ อย่างนี้ คืออะไร
 บ้าง ? คือ ปาณาติปาต (การฆ่าสัตว์)
 อทินนาทาน (การถือเอาของที่เขามิได้ให้)
 กามเมสุมิจจาจาร (ความประพฤติผิดในกาม
 ทั้งหมด) มุสาวาท (การพูดคำเท็จ)
 ปิสุณวจา (วาจาเสื่อมเสีย) ผรุสวจา
 (วาจาหยาบ) สัมผัสฺปลาปะ (การพูด
 เพื่อเจ้อ) อภิซฆา (ความเพ่งเล็งอยากได้)
 พยาบาท (ความปองร้าย) มิจจาທິງຸຣິ
 (ความเห็นผิด).

บริษัท ที เอช นครหลวง จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อกุศลจิตตูปาทาติ โภฆมุลา อฏฐ โสมุลา เทว, โฆมุลานิ เทวติ อิเม ทวาทสาติ.

คำว่า อกุศลจิตตูปาท ได้แก่ อกุศล- จิตตูปาท ๑๒ อย่างเหล่านี้ คืออกุศล- จิตตูปาทที่มีโทษเป็นมูล ๘, อกุศลจิตตูปาท ที่มีโทษเป็นมูล ๒, อกุศลจิตตูปาทที่มีโทษ เป็นมูล ๒ ดังนี้.

เอเตสึ สโยชนาหิเน เอตานิ ยถาสมฺภวํ ปทานกรานิ. กถํ ? สโยชนเณสุ ตาว สกฺกายทฺฐิสฺวิจิกิจฺจาสิสฺสพฺทปรามาสา อปายกมนีเยา กามราคปฏิกขา เอเต ปจฺมมคฺคณาวชฺฌา, เสสา กามราคปฏิกขา โอฟาริกา ทฺติยมคฺคณาวชฺฌา, สุขฺมา ทฺติยมคฺคณาวชฺฌา, รูปราคาทโย ปณฺจปิ จตุตฺถมคฺคณาวชฺฌา เอว.

มคฺคณาวเหล่านี้ เป็นญาณที่กระทำ การละธรรมทั้งหลายมีสังโยชน์เป็นต้นเหล่านี้ ตามสมควร(แก่มรรคนั้น ๆ). คืออย่างไร ? ว่าในสังโยชน์ทั้งหลายก่อน ธรรมเหล่านี้คือ สกฺกายทฺฐิสฺ วิจิกิจฺจา สิสฺสพฺทปรามาส กามราคะและปฏิฆะอันเป็นเหตุไปอบาย ย่อม เป็นธรรมที่ปฐมมคฺคณาวพึงฆ่า, กามราคะ และปฏิฆะที่ยังเหลือซึ่งเป็นอย่างหยาบ ย่อม เป็นธรรมที่ทฺติยมคฺคณาวพึงฆ่า, ที่เป็นอย่าง ละเอียดย่อมเป็นธรรมที่ตฺติยมคฺคณาวพึงฆ่า, ธรรมทั้ง ๕ มีรูปราคาเป็นต้น ย่อมเป็นธรรม ที่จตุตฺถมคฺคณาวพึงฆ่าอันเดียว.

๑) โปตุถเก อิตฺติ สทฺโท น ทิสฺสติ.

บริษัท ที เอช นครหลวง จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กิเลสเสส วิทยุวิจิจจจา ปฐมมคฺคณาณ-
วชฺชา, โทโส ตติยมคฺคณาณวชฺโณ,
โลกโมหมานถีนอุทฺธจจอิหริกาโนตฺตปฺปานิ
จตุตฺถมคฺคณาณวชฺชานีตี?

ในกิเลสทั้งหลาย มิจฉาปิฏฐิและ
และวิจิจจจา ย่อมเป็นธรรมอันปฐมมคฺคณาณ
พึงฆ่า, โทสะย่อมเป็นธรรมที่ตติยมคฺคณาณ
พึงฆ่า, โลกะ โมหะ มานะ ถีนะ อุทฺธจจะ
อิหริกะ และอโนตฺตปฺปะ ย่อมเป็นธรรมที่
จตุตฺถมคฺคณาณพึงฆ่าแล.

มิจฺฉตฺเตส มิจฺฉาปิฏฐิ มุสาวาท
มิจฺฉากมฺมฺโต มิจฺฉาอาชีโวติ อิเม
ปฐมมคฺคณาณวชฺชา, มิจฺฉาสงฺกปฺโป
ปิสุววาจา ผรุสฺวาจาติ อิเม ตติยมคฺคณาณ-
วชฺชา, เจตนาเยว เจตฺถ มิจฺฉาวาจาติ
เวทิตฺทพา, สฺมฺพปฺปลาปมิจฺฉาวายามสตี-
สมาธิวิมุตฺติณานิ จตุตฺถมคฺคณาณวชฺชานิ.

ในมิจฉัตตะทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้คือ
มิจฉาปิฏฐิ มุสาวาท มิจฉากัมมันตะ มิจฉา-
อาชีวะ ย่อมเป็นธรรมที่ปฐมมคฺคณาณพึงฆ่า,
ธรรมเหล่านี้คือ มิจฉาสงฺกปฺปะ ปิสุววาจา
ผรุสฺวาจา ย่อมเป็นธรรมที่ตติยมคฺคณาณพึง
ฆ่า, พึงทราบว่่า ก็ในบรรดาธรรมเหล่านี้
เจตนาที่เกี่ยว ชื่อว่ามิจฉาวาจา, สัมพป-
ปลาปะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสตี มิจฉาสมาธิ
มิจฉาวิมุตติ และมิจฉาญาณ ย่อมเป็นธรรมที่
จตุตฺถมคฺคณาณพึงฆ่า.

โลกธมฺเมส ปฏฺิโฆ ตติยมคฺคณาณวชฺโณ,
อนฺนโย จตุตฺถมคฺคณาณวชฺโณ, ยเส จ

ในโลกธรรมทั้งหลาย ความเสียใจ
(ที่มีควมเสื่อมลาภเป็นต้น เป็นที่ตั้งอาศัย)

๑ ฉ. อิติ-สทฺโท น ทิสฺสตี.

บริษัท ที เอช นครหลวง จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปลื้มสำ จ อนุโย จตุตถมกุคณาณวชฺโณติ
เอเก.

ย่อมเป็นธรรมที่ตติยมัคคญาณพึงฆ่า, ความ
ดีใจ (ที่ฆ่ามาก เป็นต้นเป็นที่ตั้งอาศัย) ย่อม
เป็นธรรมที่จตุตถมัคคญาณพึงฆ่า, อาจารย์
พวกหนึ่งกล่าวว่า ความดีใจในยศ และ
ในสรรเสริญ ย่อมเป็นธรรมที่จตุตถมัคคญาณ
พึงฆ่า.

มัจฉริยานิ ปฐมมกุคณาณวชฺฌานิ เอว.

มัจฉริยะทั้งหลาย ย่อมเป็นธรรมที่
ปฐมมัคคญาณพึงฆ่าเสียมันทีเดียว.

วิปลลาเสสุ ปน อนิจฺเจ นิจฺจํ,
อนตฺตนิ อตฺตาคติ จ สณฺณาจิตฺตทิกฺขุจวิปลลาสา,
ทฺถุเช สุขํ, อสุภะ สุภนฺติ ทิกฺขุจวิปลลาโส
จาติ อิมะ ปฐมมกุคณาณวชฺฌานา, อสุภะ สุภนฺติ
สณฺณาจิตฺตวิปลลาสา ตติยมกุคณาณวชฺฌานา,
ทฺถุเช สุขนฺติ สณฺณาจิตฺตวิปลลาสา^๑
จตุตถมกุคณาณวชฺฌานา.

ส่วนใน วิปลาสทั้งหลาย วิปลาสเหล่านี้
คือสัญญาวิปลาส จิตตวิปลาส และทิกฺขุวิปลาส
ว่าเที่ยงในสิ่งที่ไม่เที่ยง, และว่าเป็นอัตตา
ในสิ่งที่ เป็นอัตตา, และทิกฺขุวิปลาสว่าสุข
ในสิ่งที่ เป็นทุกข์, ว่างาม ในสิ่งที่ ไม่งาม
ย่อมเป็นธรรมที่ปฐมมัคคญาณพึงฆ่า, สัญญา-
วิปลาสและจิตตวิปลาส ว่างามในสิ่งที่ ไม่งาม
ย่อมเป็นธรรมที่ตติยมัคคญาณพึงฆ่า, สัญญา-
วิปลาสและจิตตวิปลาส ว่าเป็นสุข ในสิ่งที่

^๑ ฉ. อย์ ปาโฉ น ทิสฺสตี.

บริษัท ที เอช นครหลวง จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธรรมสาร บ. พ. ๓๓

เป็นทุกข์ ย่อมเป็นธรรมที่จตุตถมัคคญาณ
พึงฆ่า.

<u>กนฺเถสุ</u>	สี่สัพพตปรามาสอิทฺสจฺจา-	<u>ในกัณเฑาะทั้งหลาย</u>	สี่สัพพตปรามาส-
ภินิเวสกายกนฺธา	ปรสมมคฺคณาณวชฺฐา,	กายกัณเฑาะ	และอิทฺสจฺจาภินิเวสกายกัณเฑาะ
พฺยาปาทากายกนฺโถ	ตฺตียมคฺคณาณวชฺฐโณ,	ย่อมเป็นธรรมที่ปรุ้มนมคฺคณาณวชฺฐโณ,	พฺยาปาท-
อภิชฺฌากายกนฺโถ	จตุตฺถมคฺคณาณวชฺฐโณ.	กายกัณเฑาะย่อมเป็นธรรมที่ตฺตียมคฺคณาณวชฺฐโณ,	อภิชฺฌากายกัณเฑาะ
		ย่อมเป็นธรรมที่จตุตถมคฺคณาณวชฺฐโณ	ย่อมเป็นธรรมที่จตุตถมคฺคณาณวชฺฐโณ

<u>อคฺติโย</u>	ปรสมมคฺคณาณวชฺฐา.	<u>อคฺติทั้งหลาย</u>	ย่อมเป็นธรรมที่ปรุ้มนมคฺคณาณวชฺฐา.
----------------	-------------------	----------------------	------------------------------------

<u>อาสเวสุ</u>	ทิวฺจาสโว	ปรสมมคฺคณาณวชฺฐโณ,	กามาสโว	ตฺตียมคฺคณาณวชฺฐโณ,	อิตฺเร	เทว	จตุตฺถมคฺคณาณวชฺฐา.	<u>ในอาสวะทั้งหลาย</u>	ทิวฺจาสวะ	ย่อมเป็นธรรมที่ปรุ้มนมคฺคณาณวชฺฐโณ,	กามาสวะ	ย่อมเป็นธรรมที่ตฺตียมคฺคณาณวชฺฐโณ,	อาสวะ	๒ อย่างนอกนี้	ย่อมเป็นธรรมที่จตุตถมคฺคณาณวชฺฐโณ	พึงฆ่า. <u>แม้ในโอะฆะและโยคะทั้งหลาย</u>	ก็มีนัยนี้แหละ.
----------------	-----------	--------------------	---------	---------------------	--------	-----	---------------------	------------------------	-----------	-------------------------------------	---------	------------------------------------	-------	---------------	-----------------------------------	--	-----------------

<u>นวิรวเณสุ</u>	วิจิกิจฺจานีวิรวณํ	ปรสมมคฺคณาณวชฺฐนํ,	กามจฺจนฺโท	พฺยาปาโท	กุกฺกจฺจนฺติ	<u>ในนิรวณทั้งหลาย</u>	วิจิกิจฺจานีวิรวณํ	ย่อมเป็นนิรวณที่ปรุ้มนมคฺคณาณวชฺฐนํ,	นิรวณ ๓
------------------	--------------------	--------------------	------------	----------	--------------	------------------------	--------------------	--------------------------------------	---------

บริษัท ที เอช นครหลวง จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คณิ คตียมคฤณาวชฺฌานี, ถินมิทฐอุทฺธจฺจนี
จตุตฺถมคฤณาวชฺฌานี.

อย่างคือกามฉันท์ พยาบาท ทุกกุจะ ย่อม
เป็นนิวรณที่คตียมคฤณาวชฺฌานี, ถินมิทฐะ
และอุทฺธจจะ ย่อมเป็นนิวรณที่จตุตฺถมคฤณาว
ชฺฌานี.

ปรามาโส ปรมมคฤณาวชฺฌโณ.

ปรามาส ย่อมเป็นธรรมที่ปรุมมคฤณาว
ชฺฌานี.

อุปาทานโส สหุเพสมฺปิ โลกียธมฺมานิ
วตฺตูกามวเสน "กามา"ติ อากตฺตฺตา
รฺูปรฺูเปสฺสุ ราโคปิ กามฺปาทานเ วตฺตติ,
คสฺมา ตถจ กามฺปาทานิ จตุตฺถมคฤณาวชฺฌนํ,
เสสํานี ปรมมคฤณาวชฺฌานี.

ในอุปาทานทั้งหลาย เพราะพวก
โลกียธรรมแม้ทั้งปวงก็มาแล้วว่า "เป็นกาม"
โดยเกี่ยวกับเป็นวัตถุกาม แม้ราคะในรูปฌาน
และอรุฌาน ก็ย่อมตกไปในกามฺปาทาน,
เพราะฉะนั้น กามฺปาทานนั้น จึงเป็นอุปาทาน
ที่จตุตฺถมคฤณาวชฺฌานี, อุปาทานที่เหลือย่อม
เป็นอุปาทานที่ปรุมมคฤณาวชฺฌานี.

อนุสเยสฺสุ ทัฏฺฐวิจิจฺจิจฺจนุสฺยา ปรม-
มคฤณาวชฺฌา, กามรฺาคปฏฺิฆานุสฺยา
คตียมคฤณาวชฺฌา, มานภวรฺาคา-
วิชฺขานุสฺยา จตุตฺถมคฤณาวชฺฌา.

ในอนุสัยทั้งหลาย ทัฏฺฐานุสัยและ
วิจิจฺจิจฺจนุสัย ย่อมเป็นธรรมที่ปรุมมคฤณาว
ชฺฌานี, กามรฺาคานุสัยและปฏฺิฆานุสัย ย่อม
เป็นธรรมที่คตียมคฤณาวชฺฌานี, มานานุสัย

๑. ปตติ.

บริษัท ที เอช นครหลวง จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๖๖

อักษรมาวาร บ.ท.๓๓

ภวราคานุสัย และอวิชชานุสัย ย่อมเป็นธรรม
ที่จตุตถมัคคญาณพึงฆ่า.

มเลสส์ โทสมลั ตติยมกฺคณาณวชฺฌั,
อิตรานิ จตุตถมกฺคณาณวชฺฌาเนว.

ในมลทินทั้งหลาย มลทินคือโทสะ ย่อม
เป็นมลทินที่ตติยมัคคญาณพึงฆ่า, มลทินนอกนี้
ย่อมเป็นมลทินที่จตุตถมัคคญาณพึงฆ่า^๑นั้น เทียว.

อกุสลกมฺมเปตฺส ปาณาติปาโต
อทินนาทานั มิจฺฉาจาโร มุสาวาโท
มิจฺฉาวิญฺญูตฺติ อีเม อกุสลกมฺมเปตา ปรมมกฺค-
ณาณวชฺฌา, ปิสฺสวาจา ผรุสฺวาจา
พฺยาบาทโหติ ตติยมกฺคณาณวชฺฌา,
สมฺมุขปลลาโป อภิขมา จตุตถมกฺคณาณวชฺฌา.

ในอกุศลกรรมมถทั้งหลาย อกุศล-
กรรมมถเหล่านี้คือ ปาณาติบาต อทินนาทาน
กาเมสุมิจฺฉาจาร มุสาวาท มิจฺฉาวิญฺญูตฺติ ย่อม
เป็นธรรมที่ปฐมมัคคญาณพึงฆ่า, อกุศล-
กรรมมถ คือปิสฺสวาจา ผรุสฺวาจา พยาบาท
ย่อมเป็นธรรมที่ตติยมัคคญาณพึงฆ่า, สัมมุข-
ปลลาปะ อภิขมา ย่อมเป็นธรรมที่จตุตถมัคค-
ญาณพึงฆ่าเสีย^๑นั้น เทียว.

อกุสลจิตฺตูปปาเตสฺส จตฺตาริ ญฺญูตฺติค-
จิตฺตูปปาทา วิจิกิฉาสมฺปยุตฺโต จาติ อีเม
ปณฺจ ปรมมกฺคณาณวชฺฌา, เทว
ปฏิขสมฺปยุตฺตา ตติยมกฺคณาณวชฺฌา, เสสา

ในอกุสลจิตฺตูปปาตทั้งหลาย อกุศล-
จิตฺตูปปาต ๕ อย่างเหล่านี้คือ จิตฺตูปปาต
ที่สัมปยุตกับวิญฺญูตฺติ ๔ จิตฺตูปปาตที่สัมปยุตกับ
วิจิกิฉา ๑ ย่อมเป็นธรรมที่ปฐมมัคคญาณ

^๑ ฉ. อยั ปาโจ น ทิสฺสตี.

จตุตถมคฺคาณวชฺชมาติ.

พึงฆ่า, จิตตูปบาทที่สัมปยุตกับปฏิมะ ๒ ย่อม
เป็นธรรมที่ตติยมคฺคาณพึงฆ่า, จิตตูปบาท
ที่เหลือ ย่อมเป็นธรรมที่จตุตถมคฺคาณพึงฆ่า
ฉะนแล.

ยณฺจ เยน วชฺฌิ, ตํ เตน ปหาตพฺพิ
นาม. เตน วุคฺคิ "เอเตสึ สโยชนาหิ
ธมฺมานิ เอตานิ ยถาโยคิ ปทานกรานิ"ติ.

ก็กิเลสชาติใด พึงถูกญาณใดฆ่า,
กิเลสชาตินั้น ชื่อว่าเป็นกิเลสชาติที่พึงถูกญาณ
นั้นละ. เพราะเหตุนั้นข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า
"มคฺคาณเหล่านี้ เป็นญาณที่กระทำการละ
ธรรมทั้งหลาย มีสังโยชน์เป็นต้นเหล่านี้
ตามสมควร" ดังนี้.

๑๓๗๖. เอเตสุ ฌาณेषु จ เยน เยน
โย โย หิ ธมฺโม สมุเปติ ชาติ
โส โส อเสเสน จ เตน เตน
สนฺทสฺสีโต สาธุ มया ปเนว.

๑๓๗๖. ก็ธรรมใด ๆ ย่อมเข้าถึงการกำจัด
เสียได้ด้วยญาณใด ๆ ในบรรดาญาณ
เหล่านี้ ข้าพเจ้าก็ได้บ่งชี้ถึงธรรมนั้น ๆ
พร้อมกับญาณผู้กำจัดนั้น ๆ โดย
ไม่เหลือ ด้วยดีแล้ว ตามประการ
ดังกล่าวมานี้.

กิเลสปหานกุกมกถาย^๑ นิฐจिता.

จบกล่าวด้วยลำดับการละกิเลส.

^๑ ฉ. กิเลสปหานกุกมกถาย.

๑๓๗๖. ปริณยาทีน^๑ กิจจาณี
 ยานี วุตตานิ สตุฏฐา
 สจฺจภิสสมเย ตานิ
 ปวกฺขามิ อิตฺ ปรี.

๑๓๗๘. เอเกกสฺส ปเนเตสฺ
 ณาณสฺเสกฺกฺขณฺเ สียา
 ปริณฺญา จ ปทานณฺจ
 สจฺจฉิกรียา จ ภาวนา.

๑๓๗๙. ปริณยาทีนํ เอตานิ
 กิจฺจาเนกฺกฺขณฺเ ปน
 ยถาสภาวโต ตานิ
 ชานิตฺพฺพานิ วิชฺฌนา.

๑๓๘๐. ปทีโป หิ ยถา โลเก
 อปฺพุทฺทาจริมิ อธิ
 จตุตฺตาริ ปน กิจฺจาณี
 กโรเตกฺกฺขณฺเ ปน.

๑๓๘๑. อาโลกณฺจ วิธฺเสติ
 นาเสติ ติมิริมฺปิ จ

๑๓๗๖. กิจเหล่านี้ควมมีปริณญา (การกำหนดรู้)
 เป็นต้น อันพระศาสดาทรงไว้ในขณะ
 ตรัสรู้สัจจะ ต่อจากนั้นไป ข้าพเจ้า
 จักกล่าวถึงกิจเหล่านั้น.

๑๓๗๘-๗๙. ก็ในบรรดาญาณเหล่านั้น ญาณ
 แต่ละญาณพึงมีกิจ ๔ เหล่านี้คือปริณญา
 (การกำหนดรู้) ปทานะ(การละ)
 สัจฉิกรียา(การทำให้แจ้ง) และ
 ภาวนา(การเจริญ) ในขณะเดียวกัน
 วิญญูชนพึงทราบกิจทั้งหลาย มีปริณญา
 เป็นต้น ในขณะเดียวกันเหล่านี้ โดย
 สภาวะตามความเป็นจริงเกิด.

๑๓๘๐-๘๑. เหมือนอย่างว่า ในโลกนี้
 ประทีปย่อมทำกิจ ๔ อย่าง ในขณะ
 เดียวกัน ไม่ก่อนไม่หลังกัน คือเปล่ง
 แสงสว่าง ๑ ทำความมืดให้พินาศไป ๑
 ทำน้ำมันให้สิ้นไป ๑ ไหม้ไฟ ๑
 พร้อมกันไป ฉันทใด แม้มีคณฺยานั้น

^๑ วิสุทธิมคฺค. ๓/๓๔๔.

ปริยาทียติ เตลณจ
วฏฺฐิ ฌาเปติ เอกโต.

ก็ทำกิจทั้ง ๔ อย่าง ในขณะที่เดียวกัน
ไม่ก่อนไม่หลังกัน ฉะนั้น.

๑๓๘๒. เอวํ ตํ มคฺคณาณมฺปิ
อปฺพุพฺพจรมิ ฆน
จตุตฺตาริปี จ^๑ กิจฺจํจํนิ
กโรเตกฺกขณฺเณ ฆน.

๑๓๘๓. ปริณฺญาภิสมฺเยเนว
ทุกฺขํ อภิสฺเมติ โส
ปทานาภิสมฺเยเนว
ตถา สมฺมุทฺตมฺปิ จ.

๑๓๘๓-๘๔. ก็ว่ามรรคนั้น ย่อมตรัสรู้ทุกข์
โดยปริณญาภิสมมัย (การตรัสรู้ที่นับว่า
เป็นการกำหนดรู้) นั้น เทียบ และย่อม
ตรัสรู้ แม้สมุทัยโดยปทานาภิสมมัย(การ
ตรัสรู้ที่นับว่าเป็นการละ) นั้น เทียบ
มรรคนั้นย่อมตรัสรู้มรรคนั้น โดย
ภาวนาวิธิ (วิธีที่นับว่าเป็นการเจริญ)
นั้น เทียบ ย่อมทำนิโรธให้แจ้ง โดย
ทำให้เป็นอารมณ์นั้น เทียบ.

๑๓๘๔. ภาวนาวิธินาเยว
มคฺคํ อภิสฺเมติ ตํ
อารมฺมณฺฑริยาเยว
นิโรธํ สจฺฉิกโรติ โส.

วุตฺตมฺปิ เจตํ "มคฺคสมฺมุทฺติสฺส ฌาณํ
ทุกฺขเษเปตํ ฌาณํ, ทุกฺขสมฺมุทฺตเษเปตํ ฌาณํ, เถระกล่าวไว้ว่า "มคฺคสมฺมุทฺติสฺส ฌาณํ

^๑ โป. ฆน.

ทุกฺขนิโรธเปตํ ฌาณํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา
 ปฏิปทายเปตํ ฌาณนฺ"ติ? ตตฺถ ยถา ปทีโป
 วฏฺฐี ฌาเปติ, เอวํ มคฺคฌาณํ ทุกฺขํ
 ปริชานาติ. ยถา อนุธการี นาเสติ, เอวํ
 สมุทฺถํ ปชหติ. ยถา อาโลกํ วิทฺธเสติ,
 เอวํ สหชาตาทิปฺจจยตาย สมฺมาสงฺกปฺปาที-
 มคฺคํ ภาเวติ. ยถา เตลล์ ปริยาทียติ,
 เอวํ กิเลสปริยาทาเนน นิโรธํ สจฺฉิกโรตฺติติ
 เอวํ เวทิตพฺพํ.

ทุกฺขเชเปตํ ฯ เปฯ ปฏิปทายเปตํ ฌาณํ (ฌาณ
 ของบุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยมรรค นี้ชื่อว่า
 ฌาณในทุกข์ด้วย, นี้ชื่อว่าฌาณในทุกข์สมุทฺถ
 ด้วย, นี้ชื่อว่าฌาณในทุกข์นิโรธด้วย, นี้ชื่อว่า
 ฌาณในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาด้วย)" ดังนี้.
 ในคำอุปมานั้น บัณฑิตพึงทราบการเทียบเคียง
 ด้วยอุปมาอย่างนี้ว่า ประทีปใหม่ใส จันใด,
 มัคคญาณก็กำหนดรู้ทุกข์จันนั้น. ประทีปทำ
 ความมืดให้พินาศไปจันใด, มัคคญาณก็ละ
 สมุทฺถ จันนั้น. ประทีปเปล่งแสงสว่าง
 จันใด, มัคคญาณก็เจริญมรรคมีสัมมาสังกัปปะ
 เป็นต้น โดยความเป็นปัจจัย มีสหชาตปัจจัย
 เป็นต้น จันนั้น. ประทีปทำน้ำมันให้สิ้นไป
 จันใด, มัคคญาณก็ทำนิโรธให้แจ้ง โดยเป็น
 ธรรมที่ทำกิเลสให้สิ้นไป จันนั้น ดังนี้.

๑๓๘๕. อุกฺกจฺจนฺโต ยถาทิจฺจใจ
 อปฺพุพฺพاجرิมิ ปน

๑๓๘๕-๘๖. เปรียบเหมือนว่าในโลกนี้ พระ-
 อาทิตยฺพอไผ่ชันมา ก็ย่อมทำกิจ ๔

๑ พ. ป. ๓๑/๑๓๕.

บริษัท ที เอช นครหลวง จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จตุตตาริ ปน กิจฺจານิ
กโรเตกฺกฺขณเณ อธิ.

๑๓๘๖. โภภาเสติ จ รูปานิ
นาเสติ ติมิรมฺปิ จ
อาโลกณฺจ วิธฺเสติ
สีตฺตณฺจ ปฏฺิหณฺตติ.

๑๓๘๗. ยถา จ มหตี นาวา
อปุพฺพหาจริมิ ปน
จตุตตาริ ปน กิจฺจานิ
กโรเตกฺกฺขณเณ ปน.

๑๓๘๘. ชหตี โอริมิ ตีริ
โสติ จินฺหติ สา ปน
ตถา วหติ ภณฺตฺตณฺจ
ตีรมฺปเปติ ปาริมิ.

๑๓๘๙. นาวาโยริมิตรีสฺส
ยถา ปชฺชนิ ปน

อย่างในขณะที่เดียวกัน ไม่ก่อนไม่หลัง
กัน คือส่องรูป ๑ ทำความมืดให้
พินาศไป ๑ เปล่งแสงสว่าง ๑ ระวัง
ความหนาวเย็น ๑ จันใด(มคฺคญาณ
ก็ทำกิจ ๔ อย่างในขณะที่เดียวกัน ไม่-
ก่อนไม่หลังกัน ฉะนั้น นั้น คือว่าพระ-
อาทิตย์ย่อมส่องรูป จันใด มคฺคญาณก็
กำหนดรู้ทุกข ฉะนั้น ฯลฯ)

๑๓๘๗-๘๘. อนึ่ง เหมือนอย่างว่า เรือใหญ่
ย่อมทำกิจ ๔ อย่าง ในขณะเดียวกัน
ไม่ก่อนไม่หลังกัน คือละฝั่งใน(ฝั่งนี้)๑
ตัด(ฝ่า)กระแสน้ำ ๑ ก็เรือใหญ่นั้น
ยังชนของไปอีก ๑ ถึงฝั่งนอก(ฝั่ง-
โน้น) ๑ จันใด มคฺคญาณก็ทำกิจ
๔ อย่างในขณะที่เดียวกัน ไม่ก่อน
ไม่หลังกัน ฉะนั้น.

๑๓๘๙-๙๐. คือว่าเรือมีการละฝั่งในไปจันใด
มคฺคญาณ ก็มีการกำหนดรู้ทุกข ฉะนั้น

- ตเถว มกุณฑลานุสฺส
 ทุกุขสุสฺส ปรีชานนํ.
 ๑๓๙๐. ยถา ฉินฺหติ ตํ โสถํ
 ตณฺหํ ชหติ ตํ ตถา
 ยถา วหติ ตํ ภณฺทํ
 สหชาทาทินา ปน.
 ๑๓๙๑. ตเถว ปจฺจุยตฺเตน
 มกุคฺคํ ภาเวติ นาม โส
 ยถา ปาริ ปน เอวํ
 นิโรธารมฺมณํ ภเว.
 ๑๓๙๒. โลกุตฺตเรน นิหฺนฺญา
 ยา โลกุตฺตรภาวนา
 สา สงฺเขปนเยเนวํ
 มया สาธุ ปกาสิตา.
 ๑๓๙๓. โก ทิ นาม นโร โลก
 โลกุตฺตรสุชาทํ
 ภาวนํ ปน ปณฺฑาย
 น จ ภาเวยฺย ฆฺฤตีโต.
 นั้นเทียว เรือคักกระแสน้ำนั้น ฉันใด
 มรรคนั้นก็ละตัดเท่านั้น ฉันนั้น เรือ
 ขนของนั้นไป ฉันใด มรรคนั้นชื่อว่า
 ย่อมเจริญมรรค โดยความเป็นปัจจัยมี
 สหชาทปัจจัยเป็นต้น ฉันนั้นนั้นเทียว
 เรือถึงฝั่ง ฉันใด มัคคญาณก็พึงเป็น
 ญาณ ที่มีนิโรธเป็นอารมณ์ ฉันนั้น.
 ๑๓๙๒. โลกุตฺตรภาวนาใด ที่พระผู้ข้ามขึ้นจาก
 โลก ทรงแสดงไขไว้ โลกุตฺตรธรรม-
 ภาวนานั้น ข้าพเจ้าได้ประกาศไว้โดย
 นัยสังเขปด้วยดีแล้วโดยประการฉะนี้.
 ๑๓๙๓. คนผู้เป็นบัณฑิตในโลก ชื่อว่าคนไหน
 เล่าจะไม่พึงเจริญปัญญาภาวนา อัน
 เป็นเหตุนำมาซึ่งโลกุตฺตรสุข.

บริษัท ที เอช นครหลวง จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๓๙๔. อิมิ วิทิตฺวา หิตภาวนํ วนํ
 อูเปติ โย เว สุขสํหิตํ หิตํ
 วิชฺชย จิตฺตสฺส อนุตฺตมํ ตมํ
 อูเปติ จาวิคฺคหามุภํ ปทํ.

๑๓๙๔. บุคคลใดแล้รู้จักภาวนาที่ทำประโยชน์
 ๕
 เกอฏฺฐนี้ให้เกิด แล้วเข้าป่าที่ถึงพร้อม
 ด้วยสุข ๕ ที่เกอฏฺฐ(แก่การบำเพ็ญ-
 เพียร) บุคคลนั้น ย่อมกำจัดกิเลส
 เป็นจุดความมืดสลัว ความมืดทึบแห่ง
 จิต^๑ เข้าถึงบทอันไม่มอบความถือเอา
 ผิด ๆ และความหวั่นไหวให้ได้แล?

อิติ อภิธมฺมาวตารे ญาณทัสสนวิสุทธินิทเทโส
 นาม
 เตวีสติโม ปริจฺเจโท.

ปริจเจที่ ๒๓ ชื่อว่าญาณทัสสนวิสุทธินิทเทส
 ในปกรณ์อภิธมฺมาวตาร จบแล้ว
 ด้วยประการฉนี้.

^{๑-๑} ในฎีกาเก่าให้ความหมายไว้ว่า เข้าถึง
 บท(พระนิพพาน) ที่ควรรู้อันปราศจาก
 รูปร่าง.

๒๔. จตุรัสติมปริจเฉท

ปัจจัยนิทเทศ

๑๓๙๕. เยลี ปัจจุยธมฺมานิ
 วสา สบฺปัจจุยา อิเม
 ธมฺมา เต ปัจจุเย จาทิ
 ทสฺสยิสฺสามิโต ปริ.

กตเม ปัจจุยชาติ ? วุจฺเจเต :

เหตุารมฺมณฺชิปติอนนฺตรสมนฺตร-
 สหชาตอณฺณมณฺณิสฺสยฺปนิสฺสยฺปุเรชาตปัจจุ-
 ชาตาเสวนกมฺมวิปากาหารินฺหฺริยณานมคฺค-
 สมฺปยุตฺตวิปยุตฺตอติตฺถิวิตฺตาวิกตวเสน
 จตุรัสติวิธา โทณฺติ.

๒๔. ปริจเฉทที่ ๒๔

ปัจจัยนิทเทศ

๑๓๙๕. ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าเป็นธรรมที่มีปัจจัย
 ด้วยอำนาจแห่งธรรม ที่เป็นปัจจัย
 เหล่าใด ต่อจากนั้นไป ข้าพเจ้าจัก
 แสดงธรรมที่เป็นปัจจัยเหล่านั้น.

ปัจจัยทั้งหลายเป็นไฉน ? ข้าพเจ้าขอ
 ตอบว่า :

ปัจจัยมี ๒๔ อย่าง คือเหตุปัจจัย
 อารัมมณปัจจัย อธิปติปัจจัย อนันตรปัจจัย
 สมันตรปัจจัย สหชาตปัจจัย อัญญมัญญปัจจัย
 นิสสยปัจจัย อุปนิสสยปัจจัย ปุเรชาตปัจจัย
 ปัจฉาชาตปัจจัย อาเสวนปัจจัย กัมมปัจจัย
 วิปากปัจจัย อาหารปัจจัย อินทริยปัจจัย
 ฌานปัจจัย มัคคปัจจัย สมฺปยุตต์ปัจจัย
 วิปยุตต์ปัจจัย อัคติปัจจัย นัตติปัจจัย
 วิกตปัจจัย และอวิกตปัจจัย.

บริษัท ที เอช นครหลวง จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระกัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คตฺถ เหตุปัจจัยโยติ โลโก โทโส
 โมโท อโลโก อโทโส อโมโทติ อิเม จ
 ธมฺมา เหตุปัจจัยยา. อารมฺมณปัจจัยโยติ
 สัพพโลกียโลกุตฺตรํ ยํ ยํ ธมฺมํ อารพฺภ เย
 เย ธมฺมา อุบุชฺชนฺติ จิตฺตเจตสิกกา ธมฺมา,
 เต เต ธมฺมา เตสํ เตสํ ธมฺมานํ
 อารมฺมณปัจจัยเณ ปัจฺจโย.

ในปัจจัย ๒๔ อย่างนั้น คำว่า เหตุ-
ปัจจัย ความว่าธรรม ๖ อย่างเหล่านี้ คือ
 โสภะ โทสะ โมหะ อโสภะ อโทสะ อโมหะ
 ชื่อว่าเหตุปัจจัย. คำว่า อารมฺมณปัจจัย
 ความว่าธรรมทั้งหลาย คือจิตและเจตสิก-
 ธรรมทั้งหลายเหล่าใด ๆ ประการเอาธรรม
 ที่เป็นโลกียะและโลกุตตระทั้งปวงใด ๆ เกิด-
 ขึ้น, ธรรม(ที่เป็นโลกียะ และโลกุตตระ)
 เหล่านี้ ๆ ก็ย่อมเป็นปัจจัยโดยอารมฺมณ-
 ปัจจัย แก่ธรรม(คือจิตและเจตสิกธรรม)
 เหล่านี้ ๆ.

อธิปติปัจจัยโยติ เอกฺถ สหชาตาทิปติ-
 อารมฺมณาธิปติวเสน ทุพฺพิโร. คตฺถ
 สหชาตาทิปติ จนฺตจิตฺตวิริยวิมฺภานํ วเสน
 จตุพฺพิโร, อารมฺมณาธิปติ ปน โทมนสฺส-
 วิจิกิจฺจาทุทฺตจกิริยาพฺยาगतากุสลวิปาเก จ
 อนิฏฺฐสมฺมตฺตจฺ รูปิ จเปตฺวา อวเสสํ.
อนนฺตรปัจจัยโยติ อนนฺตรนिरุทฺธา จิตฺตเจตสิกกา
 ธมฺมา. ตถา. สมนฺตรปัจจัยโยติ.

ในคำว่า อธิปติปัจจัย นี้ อธิปติปัจจัย
 มี ๒ อย่าง คือสหชาตาทิปติปัจจัย และ
 อารมฺมณาธิปติปัจจัย. ในอธิปติปัจจัย ๒ อย่าง
 นั้น สหชาตาทิปติปัจจัยมี ๔ อย่าง คือฉันทะ
 จิต วิริยะ และวิม้งสา, ส่วนอารมฺมณาธิปติ-
 ปัจจัยได้แก่ธรรมชาติที่เหลือ ยกเว้น
 จิตฺตูปาทที่สัมปยุตฺกับโทมนัส (๒ ควง) ที่
 สัมปยุตฺกับวิจิกิจฺจ (๑ ควง) ที่สัมปยุตฺกับ

บริษัท ที เอช นครหลวง จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุทัจจะ (๑ ดวง) ที่เป็นกิริยาอัพยาकตะ
 (หสิตุปบาท ๑ ดวง) ที่เป็นอกุศลวิบาก
 (ทุกขกายวิญญาณ ๑ ดวง) และรูปที่นับว่า
 เป็นอนิฏฐะ (อันสัตว์ไม่ปรารถนา). คำว่า
อนันตรปัจจัย ได้แก่อัจจิตและเจตสิกธรรม
 ๕ ทั้งหลายที่ดับไปในลำดับ. แม้สมันตรปัจจัย
 ก็อย่างนั้นเหมือนกัน.

สหชาติปัจจัย จิตตเจตสิก,
 มหาภูตา เจว ททยวัตถุ จ. ตถา
อณมณฺณปัจจัย. นิสสยปัจจัย วัตถุรูปานิ
 เจว มหาภูตานิ จ จิตตเจตสิก จ.
อุปนีสสยปัจจัย อารมมณานนฺตรปกฺกูป-
 นีสสยวเสน ทิวีโธ. ตตฺถ อารมมณฺณนิสสโย
 อารมมณฺณชิตฺติเยว, อนนฺตรูปนิสสโย ฆน
 อนนฺตรปัจจัยว, ปกฺกูปนิสสโย ฆน
 กายิกสุขทุกฺขอุฏฺโฏชนเสนาสนฺนปฺกคฺคา สหฺธา-
 สีสฺสจจากปณฺณาราคโหสมโหทาทยो จ.

คำว่า สหชาติปัจจัย ได้แก่อัจจิตและ
 เจตสิกทั้งหลาย, มหาภูตทั้งหลายและ
 ททยวัตถุ. แม้อณมณฺณปัจจัย ก็อย่างนั้น
 เหมือนกัน. คำว่า นิสสยปัจจัย ได้แก่วัตถุรูป
 ๕ ทั้งหลาย มหาภูตทั้งหลาย และจิตกับเจตสิก
 ๕ ทั้งหลาย. คำว่า อุปนีสสยปัจจัย ความว่า
 อุปนีสสยปัจจัยมี ๓ อย่าง คือ อารมมณฺณ-
 นีสสยปัจจัย อนันตรูปนิสสยปัจจัย และ
 ปกฺกูปนิสสยปัจจัย. ในอุปนีสสยปัจจัย ๓ อย่าง
 นั้น อารมมณฺณนิสสยปัจจัย ก็คืออารมมณ-

๑ ฉ. มหาภูตา.

ฉิปติปัจจัยนั้นเอง, ส่วนอนันตรูปนิสสัยปัจจัย
ก็ได้แก่นันตรปัจจัยนั้นเอง, ส่วนปกตูป-
นิสสัยปัจจัยได้แก่ สุขและทุกข์ทางกาย อุต
โภชนะ เสนาสนะ บุคคล และธรรม
ทั้งหลาย มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา
ราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น.

ปุเรชาติปัจจัย วัตถุประสงค์วเสน
ทพฺพิโธ. ตตฺถ วัตถุประสงค์วเสน
วัตถุประสงค์วเสนนาม
วัตถุประสงค์วเสนนาม
ปัจจัยปัจจุปันรูปาทีเนว. ปัจจุชาติปัจจัย
จิตฺตเจตสิกกา จ. อาเสวนปัจจัย
จเปตฺวา อวชฺชนทฺวยํ โลกียกฺกุสลาฯ
กิริยาพฺยาทกา ฐมฺมาว.

คำว่า ปุเรชาติปัจจัย ความว่า
ปุเรชาติปัจจัยมี ๒ อย่าง คือวัตถุประสงค์-
ปัจจัย และอารัมมณปุเรชาติปัจจัย. ใน
ปุเรชาติปัจจัย ๒ อย่างนั้น วัตถุประสงค์
ชื่อว่าวัตถุประสงค์ปัจจัย, อารมณต์
มีรูปเป็นต้นที่เป็นปัจจุปันเท่านั้น ชื่อว่า
อารัมมณปุเรชาติปัจจัย. คำว่าปัจจุชาติ-
ปัจจัย ได้แก่จิตและเจตสิกทั้งหลาย. คำว่า
อาเสวนปัจจัย ได้แก่ธรรมทั้งหลายที่เป็น
โลกียกุตล อกุตล และกิริยาอัพฺยาทกา
ยกเว้นอวชฺชนะทั้ง ๒ นั้นเทียว.

กัมมปัจจัย สหชาตนาอนุชิตวเสน
ทพฺพิโธ. ตตฺถ สหชาตา โลกียโลกุตฺตรา

คำว่า กัมมปัจจัย ความว่ากัมมปัจจัย
มี ๒ อย่าง คือสหชาตกัมมปัจจัย และ

บริษัท ที. เอช นครหลวง จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔

เอว, นานากุขณิกา ปน สาสวกุสลากุสล-
 เจตนา, อนาสวกุสลเจตนา ปน^๑
 อนนฺตรเมว อตฺตโน วิปากสุส ปจฺจโย
 โหติ. วิปากปจฺจโยติ วิปากจิตฺตเจตสิกกา.
อาหารปจฺจโยติ กวพิงการาหารผสุสเจตนา-
 วิญญาณวเสน จตฺตพิโร.

นานากุขณิกักัมมปัจจัย. ในกัมมปัจจัย ๒ อย่าง
 นั้น สหชาตักัมมปัจจัยได้แก่โลกียเจตนาและ
 โลกุตตรเจตนา (ที่เกิดพร้อมกันกับจิตตูปบาท
 นั้น ๆ) นั้นเอง, ส่วนนานากุขณิกักัมมปัจจัย
 ได้แก่กุสลเจตนาที่มีอาสวะและอกุสลเจตนา,
 ส่วนกุสลเจตนาที่หาอาสวะมิได้ ย่อมเป็น
 ปัจจัยแก่วิบากของตน ในลำดับถัดไปทีเดียว.
 คำว่า วิปากปัจจัย ได้แก่วิจิตและเจตสิกทั้ง-
 หลายที่เป็นวิปาก. คำว่า อาหารปัจจัย
 ได้แก่อาหาร ๔ อย่าง คือ กวพิงการาหาร
 (อาหารที่ทำให้เป็นคำ ๆ) ผัสสาหาร
 เจตนาหาร และวิญญาณาหาร.

อินทริยปจฺจโยติ รูปสตัดกมฺมชีวิตสุข-
 ทุกฺขโสมนสุส โทมนสุส อุกฺเขสทฺธาวิริยสตี-
 สมาริปณฺณาอนณฺณาคณฺณสุส สามีคินฺทริย-
 อณฺณินฺทริยอณฺณคาวินฺทริยานีติ พาวีสคินฺทริยานิ^๒,

คำว่า อินทริยปัจจัย ได้แก่อินทริย์ ๒๒
 คือรูป ๑ อย่าง (จักขุ โสตะ มานะ ชิวหา
 ภายะ อิตถินทริย์ ปุริสินทริย์) จิต ชีวิต สุข
 ทุกข์ โสมนัส โทมนัส อุกเขส ทธา

^๑ ฉ. ปน-สทฺโท น ทิสฺสตี.
^๒ ฉ. วิสคินฺทริยานิ.

บริษัท ที เอช นครหลวง จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เตส อิตฺติทฺธิปริสฺนทฺธิยานิ วชฺเชตฺวา วิริเย สติ สมาธิ ปัญญา อนุญฺญาตฺตญฺส-
 วิสฺตึทฺธิยานิ ปจฺจยา โทหนฺติ. ฌานปจฺจโยติ สามิตฺนทฺธิริยํ อัญฺญินทฺธิริยํ อัญฺญาตฺวาวิทฺธิริยํ,
 วิตฺกุกฺกวิจฺจารปิตฺติสุขจิตฺเตกฺกคฺคตฺวาเวสเณ ปณฺจวิโร. ในอินทฺธิริยํเหล่านั้น อินทฺธิริยํ ๒๐ เว้น
มคฺคปจฺจโยติ ทัชฺฐิสงฺกปฺปวายามสฺติสมาธิ- อิตฺติทฺธิริยํและปริสฺนทฺธิริยํ ย่อมเป็นอินทฺธิริย-
 วาจากมฺมุตฺตาชฺชิวมิจฺฉาทัชฺฐิวเสณ นววิโร. ปัจจัย. คำว่าฌานปัจจัย ได้แก่ธรรม
 ๕ อย่างคือวิตก วิจฺจาร ปิตฺติ สุข และ
 เอกคฺคตาแห่งจิต. คำว่ามคฺคปัจจัย ได้แก่
 ธรรม ๘ อย่างคือทัชฺฐิสฺ (สัมมาทัชฺฐิสฺ) สังกัปปะ
 วายามะ สติ สมาธิ วาจา กัมมันตะ
 อาชีวะ และมิจฺฉาทัชฺฐิสฺ.

สํปยุตฺตปจฺจโยติ จิตฺตเจตฺสิกา. คำว่า สํปยุตฺตปัจจัย ได้แก่จิตและ
วิปยุตฺตปจฺจโยติ วตฺถุบุเรชาตานิ เจว เจตฺสิกทั้งหลายนั้นเทียว. คำว่า วิปยุตฺต-
ปจฺจโยติ ปจฺจชาตฺตา จิตฺตเจตฺสิกา จ. อติปจฺจโยติ ปัจจัย ได้แก่วัตถุทั้งหลายที่เกิดก่อน และ
 ชฺชิวิตฺนทฺธิริยกฺวพิงฺการาหารารมฺมณฺบุเรชาตานิ จิตฺตเจตฺสิกธรรมทั้งหลาย ที่เกิดภายหลัง.
 เจว นิสฺสยปจฺจเย วุตฺตรมฺมาปิ จ. คำว่าอติปัจจัย ได้แก่ชฺชิวิตฺนทฺธิริย กวพิง-
นตฺติปจฺจโยติ อนนฺตรปจฺจโยว. ตถา การาหาร อารมณฺที่่เกิดก่อน และแม้ธรรม
วิกตฺปจฺจโย จ. อวิกตฺปจฺจโยติ ทั้งหลายที่ได้กล่าวแล้วในนิสฺสยปัจจัย. คำว่า

๑ ฉ. อย์ ปาโง น ทิสฺสตี.

บริษัท ที เอส นครหลวง จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธรรมสาร บ.พ.๓๔

อตุปิปัจจโยว. เอวมิเม จตุวีสติ ปัจจยา
นาม.

นัตติปัจจย ให้แก่นันตรปัจจยนั้นแหละ. และ
ชื่อว่า วิคตปัจจย ก็อย่างนั้นเหมือนกัน.
คำว่า อวิคตปัจจย ได้แก่อตุปิปัจจยนั้นแหละ.
ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ ตามประการดังกล่าว
มานี้ ชื่อว่าปัจจย ๒๔.

เอตฺถ ๒๓ กตีหกาเรหิ รูป รูปสฺส
ปจฺจโย โหตีติ ? ยถารทํ สหชาตอณฺณมณฺเฑ-
นีสฺสยาหารินุทฺติยอตุปิวิคตวเสน สตฺตธา
ปจฺจโย โหติ.

ถามว่า ก็ในบรรดาปัจจย ๒๔ อย่าง
เหล่านี้ รูปย่อมนั้นเป็นปัจจยแก่รูป โดยอาการ
เท่าไร ? ตอบว่า รูปย่อมนั้นเป็นปัจจยแก่รูป
โดยอาการ ๗ คือสหชาตปัจจย อัญญมัญญ-
ปัจจย นิสสยปัจจย อาหารปัจจย
อินทริยปัจจย อตฺติปัจจย และอวิคตปัจจย
ตามสมควร.

รูป อรฺรูปสฺส ยถารทํ อารมฺมณาริปีติ-
สหชาตอณฺณมณฺเฑนีสฺสยปุเนเรชาตินุทฺติย-
วิปยุคฺตอตุปิวิคตวเสน เอกาทสฺหิ
อากาเรหิ ปจฺจโย โหติ.

รูป ย่อมเป็นปัจจยแก่นาม โดย
อาการ ๑๑ คืออารมฺมณปัจจย อธิปิตฺติปัจจย
สหชาตปัจจย อัญญมัญญปัจจย นิสสยปัจจย
อุปนีสสยปัจจย ปุเรชาตปัจจย อินทริยปัจจย
วิปยุคตปัจจย อตฺติปัจจย และอวิคตปัจจย
ตามสมควร.

บริษัท ที เอช นครหลวง จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

รูป รูปารูปสสาติ นตฺถิ.

ชื่อว่า รูป ย่อมเป็นปัจจัยแก่รูปและนาม ดังนี้ ห้ามมิใช่.

๑๓๘๖. สตุตฺธา รูป รูปสฺส
ภวเตกาทเสหิ ตํ
ปจฺจโย นามธมฺมสฺส
มิสฺสสฺส น กิณฺจิ ตฺ.

๑๓๘๖. รูปย่อมเป็นปัจจัยแก่รูปโดยอาการ ๑
รูปนั้น ย่อมเป็นปัจจัยแก่นามธรรม
โดยอาการ ๑๑ รูปอะไร ๆ ก็ไม่เป็น
ปัจจัยแก่นามและรูปเจือกัน.

อรูป อรูปสฺส ยถารทํ เหตุารมฺมณา-
ธิปติอนนฺตรสมนฺตรสหชาติอนณฺณนิสฺสยฺ-
นิสฺสยาเสวนกมฺมวิปากาหารินฺทฺริยณานมคฺค-
สมฺปยุตฺตอตุณฺตติวีกตาวิคฺทวเสน เอกวีสติธา
ปจฺจโย โหติ.

นาม ย่อมเป็นปัจจัยแก่นาม โดย
อาการ ๒๑ คือ เหตุปัจจัย อารัมมณปัจจัย
อธิปติปัจจัย อนันตรปัจจัย สมันตรปัจจัย
สหชาติปัจจัย อัญญมัญญปัจจัย นิสสยปัจจัย
อุปนิสสยปัจจัย อาเสวนปัจจัย กัมมปัจจัย
วิปากปัจจัย อาหารปัจจัย อินทรียปัจจัย
ผานปัจจัย มัคคปัจจัย สัมปยุตตปัจจัย
อตฺถิปัจจัย นตฺถิปัจจัย วิคตปัจจัย และ
อวิคตปัจจัย ตามสมควร.

อรูป รูปสฺส ยถารทํ เหตุธิปติ-
สหชาติอนณฺณนิสฺสยฺปจฺจจาชาตกมฺมวิปากา-
หารินฺทฺริยณานมคฺควิปฺยุตฺตอตุณฺตติวีกตาวิคฺทวเสน

นาม ย่อมเป็นปัจจัยแก่รูป โดย
อาการ ๑๔ คือ เหตุปัจจัย อธิปติปัจจัย
สหชาติปัจจัย อัญญมัญญปัจจัย นิสสยปัจจัย

บริษัท ที เอช นครหลวง จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธรรมภาวสารี บ.พ.๓๔

ปณฺดรสฺสา ปจฺจยา โหติ.

ปัจฉาชาตปัจจัจย กัมมปัจจัจย วิปากปัจจัจย
อาหารปัจจัจย อินทริยปัจจัจย ฉานปัจจัจย
มัคคปัจจัจย วิปยุตตปัจจัจย อัคคิปัจจัจย
และอวิคตปัจจัจย ตามสมควร.

(๑) อรูป รูปรูปสุส ยถารหิ
เหตาทิปตีสหชาตอดมฺมณฺณิสฺสยงมฺมวิปากา-
หารินฺทริยฆานมกฺคอคฺคตฺถิอวิคตเวเสน เตรสฺสา
ปจฺจโย โหติ.

นาม ย่อมเป็นปัจจัจยแก่รูปและนาม
โดยอาการ ๑๓ คือเหตุปัจจัจย อธิปติปัจจัจย
สหชาตปัจจัจย อัญญมัญญปัจจัจย นิสสยปัจจัจย
กัมมปัจจัจย วิปากปัจจัจย อาหารปัจจัจย
อินทริยปัจจัจย ฉานปัจจัจย มัคคปัจจัจย
อัคคิปัจจัจย และอวิคตปัจจัจย ตามสมควร.

๑๓๗. เอกวีสีติธา นามิ
ปจฺจโย ภาวตฺตฺตโน
ติปฺปจฺจติ ตํ รูปรุสฺส
อุภินฺนํ เตรสฺสา ปน.

๑๓๗. นามย่อมเป็นปัจจัจยแก่ตน (แก่นาม)
โดยอาการ ๒๑ นามนั้นย่อมเป็นปัจจัจย
แก่รูป โดยอาการ ๑๕ หนึ่ง ย่อมเป็น
ปัจจัจยแก่รูปและนามทั้ง ๒ โดย
อาการ ๑๓.

๑ โป. () เอตฺถนฺตเร ทิสฺสตี คาทายํ
ปญฺโจปนิสฺสเย นตฺถิ.
วิคตาเสวนนฺตฺตรา
อญฺเณ ปณฺดรสฺส สาลมฺพ-
กมฺมํ หิตฺวา ปนตฺถิ ยา.

รูปารูป รูปัสส ยถารหิ สหชาตนิสฺสย-
อตุถิวิกตวเสน จตุธา ปจฺจโย โทติ.

รูปและนาม ย่อมเป็นปัจจัยแก่รูป โดย
อาการ ๔ คือสหชาติปัจจัย นิสสยปัจจัย
อัติปัจจัย และอวิตปัจจัย ตามสมควร.

รูปารูป อรูปัสส ยถารหิ สหชาต-
อณฺณณนิสฺสยนิหฺริยอตุถิวิกตวเสน ฉธา
ปจฺจโย โทติ.

รูปและนาม ย่อมเป็นปัจจัยแก่นาม โดย
อาการ ๖ คือสหชาติปัจจัย อัญญมัญญปัจจัย
นิสสยปัจจัย อินทรีย์ปัจจัย อัติปัจจัย และ
อวิตปัจจัย ตามสมควร.

รูปารูป รูปัสสาติ นตฺติ.

ชื่อว่า รูปและนาม ย่อมเป็นปัจจัยแก่
รูป^๑ ดังนี้ ห้ามมิใช่.

๑๓๘๘. อุโปปี รูปธมฺมสฺส
จตุธา โทหนฺติ ปจฺจยา
จหฺพิธา นามธมฺมสฺส
มิสฺสกสฺส น กิณฺจิ ตฺ.

๑๓๘๘. รูปและนามทั้ง ๒ ย่อมเป็นปัจจัยแก่
รูปธรรม โดยอาการ ๔ ย่อมเป็น
ปัจจัยแก่นามธรรม โดยอาการ ๖
รูปและนามอะไร ๆ หากเป็นปัจจัยแก่
รูปและนามเจือกันไม่.

^๑ ปาฐะว่า รูปารูป รูปัสส, น่าจะเป็น
รูปารูป รูปารูปัสส (รูปและนามย่อมเป็น
ปัจจัยแก่รูปและนาม) จึงจะไม่ซ้ำกับที่
กล่าวแล้ว และรับกับคำในคาถาที่ ๑๓๘๘.

อติ อภิธรรมมวาทาเร ปัจจนินทุเทโส นาม

จตุวีสติโม ปริจเฉโท.

ปริจเฉทที่ ๒๔ ชื่อว่าปัจจนินทุเทโส

ในปกรณ์อภิธรรมมวาทาร จบแล้ว

ด้วยประการฉะนี้.

นิคมมณฑล

นิคมมณฑล

๑๔๐๐. อภิธรรมมาตโรย

วโร ปรมคมภิโร
อิจจดา นิปฺณ พุทธิ^๑
๒ โสตพโพ ภิกขุณา ปน^๒

๑๔๐๑. สุมตติวิจารโพธโน

วิมตติวโมหวินาสโน อัย
กุมตติมตทาทโมนาโส
ปฏุมตทาสกโร กโต^๓ มยา.

๑๔๐๒. ยโต สุมตตินามโก นามโต

อายาจิตสมฺมานโต มานโต

๑๔๐๐. ปกรณอภิธรรมมาตารนี้ประเสริฐ มี

ความลึกซึ้งยิ่ง เป็นปกรณที่ภิกษุผู้
ปรารถนาความรู้ที่ละเอียดอ่อน พึง
สดับ.

๑๔๐๑. ปกรณอภิธรรมมาตารที่ข้าพเจ้าแต่งไว้

นี้ เป็นปกรณที่ทำให้รู้พระมตติวิจารของ
พระผู้มีพระภาคผู้ทรงมีพระมตติ ทำ
ความหลงผิดของบุคคลผู้มตติผิด ให้
พิณาศไป ทำความมืดใหญ่ คือมตติของ
บุคคลผู้มตติชั่ว ให้พิณาศไป เป็นปกรณ
ที่ทำให้ความสว่าง คือมตติที่แจ่มแจ้ง.

๑๔๐๒. ก็เพราะเหตุที่พระภิกษุ ซึ่งโดยชื่อ

มีชื่อว่าสุมตติ ผู้มีความนับถือ ได้ขอรับรอง

^๑ ก. วุทธิ.

^{๒-๒} ฉ. ภิกขุณา ปน โสตพโพ.

^๓ ฉ. มโต.

ตโต ธี รจิตโต ปทาโต ปทา
มยา หิตวิภาวณา ภาวณา.

เชื้อเชิญ(อยู่ทุกเมื่อ) ฉะนั้น ข้าพเจ้า
จึงได้รจนานาปกรณ์ขึ้น เป็นปกรณ์ที่
สาธุนทั้งหลายยกย่อง ส่องแต่
ประโยชน์เกื้อกูล ทุก ๆ ส่วน.

๑๔๐๓. อตุตโต ฌนตโต จาปี
ยตุตติโต จาปี เอตุต จ
อตุตติ วา วิรุทธิ วา
ยที หิสฺสติ กิดฺจปี.

๑๔๐๔. ปุพฺพาปรี วิโลเกตุวา
วิจาเรตุวา ฌนฺนํ
ธัมมา สงฺกเหตุพฺพิ
คเหตุพฺพิ น โทสโต.

๑๔๐๕. ติวีธา พุยฺยปฏานณฺหิ
คตฺติโย พุพฺพิธาปี เจ

๑๔๐๓-๐๔. ถ้าหากว่าในปกรณ์นี้ ปรากฏข้อที่
ไม่ถูกต้องหรือผิดพลาดโดยอรรถ แม้
โดยคันถะ (พระบาลีและอรรถกถา)
และแม้โดยยตุตติ(เหตุผลที่สมควร) อยู่
บ้าง ท่านผู้เป็นปราชญ์พึงตรวจดูหัด
บทหลัง พิจารณาไปบ่อย ๆ แล้วจึง
สงเคราะห์ ไม่พึงถือเอาตามข้อที่ผิด.

๑๔๐๕. ก็คคิแห่งพยัฆถ (วจนัมคค-แนวทาง
คำพูด) มี ๓ อย่าง เพราะฉะนั้น แม้

^๑ ฉ. สทา โสสทา.

^๒ ส. พุลฺลภาปี จ.

- คสุมา อุปปริกษิตุวา
เวทิตุฬา ภาวินา.
๑๔๐๖. นิกายนุตรลหุธิ
อสมมุสิโส อนาคตโล
มหาวิหารวาสินี
วาจนามคคณิสสิโต.
๑๔๐๗. มธฺรกุขรสิยฺตุโต
อตุโถ ยสุมา ปกาสิโต
คสุมา หิตตุดกาเมน
กาตพฺโพ เอกฺตฺถ อาทโร.
๑๔๐๘. สทุธมฺมุจฺจติกาเมน
กโรนฺเตน จ ยํ มยา
บุณฺณมธคิํ เตน
สุขํ ปบุโปนฺตุ ปาณิน.
๑๔๐๙. อนุตรายํ วนา จายํ
ยถา สิทุธมฺปากโต
- หากว่ามีเพียง ๒ อย่าง (หรืออย่าง-เดียว) ท่านผู้มีปกติเจริญปัญญา ตรวจ สอบแล้ว ก็จะพึงทราบได้.
- ๑๔๐๖-๐๗. เพราะเหตุที่ข้าพเจ้าได้ประกาศ อรรถที่ไม่เจือปนไม่เคลื่อนกล่น ด้วย นิกายอื่นและลัทธิทั้งหลาย ที่อาศัย แนวทาง คำบอกกล่าวของพระภิกษุ ผู้อาศัยอยู่ ณ มหาวิหาร ที่ประกอบ พร้อมด้วยอักษระอันไพเราะ ฉะนั้น บัณฑิตผู้ต้องการประโยชน์เกื้อกูล พึง ทำความเอาใจเพื่อ ในปรภณโธธัมมา-วตารนํเถก.
๑๔๐๘. ก็ข้าพเจ้าผู้แต่ง ผู้ปรารถนาความ ตั้งอยู่ได้แห่งพระสัทธรรม ได้ประสพ บุญใด ขอสัตว์ทั้งหลายจงบรรลุมความ-สุขเพราะบุญนั้น เถก.
๑๔๐๙. ข้าพเจ้านี้ประสบความสำเร็จ โดย เว้นอันตรายได้ โดยประการใด

บริษัท ที เอช นครหลวง จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตถา กลุยาณสงฺกปฺปา
 สิทฺธี คุจฺจนฺตฺ ปาณินโน.

ขอสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีความดำริตั้งงาม
 จงถึงความสำเร็จโดยประการนั้นเถิด.

๑๔๑๐. นรนาริกณากิณฺเณ

อสฺสฺกฺกิณฺณทฺถุลาภูเล
 ฝีเต สพฺพคุสมฺปนฺนเน
 สุปฺสนฺนสีโตทเท.

๑๔๑๐-๑๔. ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าได้อาศัยอยู่

ในปราสาทที่ตั้งอยู่ทางทิศปราจีน ใน
 วิหารอันไม่เคลื่อนกล่นด้วยหมู่ชายหญิง
 (ทว่า) เคลื่อนกล่นด้วยสกุล ที่ไม่แตก-

๑๔๑๑. นานารตนสมฺปนฺนเณ

วิวิธา ปณฺสฺสฺกฺกเณ
กาเวรปฏฺฐเน รฺมฺเม
 นานาราโมปโสภิตเ.

ต่างกัน กว้างขวาง ถึงพร้อมด้วยองค์
 ทุกอย่าง มีน้ำเย็นใสสะอาดดี สมบูรณ์

ด้วยนารัตนะ มีแต่สิ่งก่อสร้างที่มีค่า
 หลายอย่างต่าง ๆ กันมีทำนํ้ากาเวระ

๑๔๑๒. เกลาสฺสีชราการ-

ปาสาทปฏฺฐิมณฺฑิตเ
 การิตเ กณฺทหาเสน
 ทสฺสนีเย มโนรมเ^๑

ที่นํ้าร้อนรมย์ งามพร้อมด้วยอาราม
 ต่าง ๆ ประดับด้วยยอดเขาไกรลาส

กำแพงปราสาท อันอุบาสกชื่อกณฺท-
หาสะ ให้สร้างขึ้น นํ้าที่ศนา นํ้า

๑๔๑๓. วิหาเร วิวิธการ-

จารุปการโกปุเร
 ตตฺถ ปาจีนปาสาทเ
 มยา นิวสตา สทา.

ร้อนรมย์ใจ มีกำแพง และซุ้มประตู
 ที่งดงามที่ทำให้หลายแบบอย่างต่าง ๆ

กันนั้น ผู้อันท่านพระสมุทฺธิผู้มีสติ
 ผู้งดงามด้วยคุณทั้งหลาย มีศีลเป็นต้น

^๑ ก. มโนรมเม.

๑๔๑๔. อสลุเลขมสาขเลขย^๑
 สีลาหิคุณโสภินา
 อัย สุมคินา สาธู
 ยาจิเตน กโต สตา.

ในเพราะความเป็นผู้มีศีลเลขธรรมอยู่
 เป็นเพื่อน ได้ขอรับรองด้วยดีแล้ว จึงได้
 แต่งปรกรณ์อภิธัมมาวตาร^{๕๕}ขึ้นมา.

๑๔๑๕. เทวา กาเลน วสุสนตุ
 วสุสี วสุวลาหกา
 ปาลยนตุ มหิปาลา
 ธมฺมโต สกัลล มหี.

๑๔๑๕. ขอวัสวลาหกเทวาทังหลาย จง
 บันดาลฝน ให้ตกต้องตามฤดูกาลเกิด
 ขอมหิปาลเทวาทังหลาย จงรักษา
 ฝนแผ่นดินทั้งสิ้น โดยชอบธรรม เกิด.

๑๔๑๖. ยาว ติฏฺฐติ โลกสุมี
 หิมวา ปหุพคฺคฺตโม
 ตาว ติฏฺฐคฺคฺ สหุธมฺโม
 ธมฺมราชสฺส สคฺคฺโนติ.

๑๔๑๖. ขอพระสัทธรรม ของพระศาสดา
 ผู้ทรงเป็นพระธรรมราชา จงตั้งอยู่
 ตราบเท่าที่ภูเขาหิมพานต์ อันสูงสุด
 ตั้งอยู่ได้ในโลกเกิด.

อุรคฺปรเก นีวาสนา^๒ อจาริเยน
ภทฺตพทฺตเตน สีลาจารสมฺปนฺเนน กโต
 อัย อภิธมฺมาวตาโร นามาย.

ปรกรณ์^{๕๕} ท่านอาจารย์ ภทนต์พทนต์ตะ
 ผู้อาศัยอยู่ ณ อุรคปรกวิหาร ผู้ถึงพร้อมด้วย
 ศีลและอาจารย์ ได้แต่งไว้ ปรกรณ์ชื่อว่า
 อภิธัมมาวตาร.

^๑ ก. ทมสลเลขุขสาขเลขย.
^๒ ฉ. อุรคปรนีวาสนเนน.

ใบแจ้ง

มูลนิธิภูมิพลโลกิกฯ ขอเรียนให้ทราบว่า

1. ท่านที่ได้รับพระคัมภีร์ ฉบับ “ภูมิพลโลกิกฯ” แล้วปรากฏว่า พบข้อบกพร่องในเนื้อหาพระคัมภีร์ เป็นต้นว่า

- หน้าหนังสือขาดหายไป
- เลขหน้าหนังสือไม่เรียงตามลำดับ
- ข้อความพิมพ์เลอะเลือน อ่านไม่ชัด

ฯลฯ

โปรดส่งพระคัมภีร์คืนไปยัง มูลนิธิภูมิพลโลกิกฯ

ในบริเวณวัดสระเกศฯ

ถนนจักรพรรดิพงษ์ กรุงเทพฯ ฯ 10100

โทร.0-2223-0316, 0-2221-8001

มูลนิธิ ฯ ยินดีส่งพระคัมภีร์เล่มใหม่ชดเชยให้ท่าน ทางไปรษณีย์ทันที และจะออกค่าใช้จ่ายในการส่งหนังสือคืนให้ท่านด้วย

2. ถ้าหากท่านพบคำผิด กรุณาแจ้งมาด้วย เพื่อแก้ไขให้ถูกต้องต่อไป ด้วยความขอบพระคุณอย่างยิ่ง.

Bhumibalo Bhikkhu Foundation
Notice

1. In case of your "Bhumibalo Bhikkhu" CANON contains the following deficiencies :

- Page(s) missing
- Page number(s) not in order
- Printing(s) unclear/unreadable

Please return such defect CANON to
Bhumibalo Bhikkhu Foundation
Wat Srakesa Compound
Chakrabardibong Road
BANGKOK 10100
Tel.0-2223-0316, 0-2221-8001

The Foundation will immediately replace you with a new copy and will also refund you the return postage.

2. If you found any error(s) in your CANON copy, please let us know so that the correction(s) can be done accordingly.

Thank you very much for your kind cooperation.